This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

25

UC-NRLF

$B 300 447

Digitized by Google

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA

PRESENTED BY
PROF. CHARLES A. KOFOID AND
MRS. PRUDENCE W. KOFOID

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Uitgave van het JULIUS VUYLSTEKE-FONDS N° 5

DE SCHOOLVERWOESTING IN BELGIË (1884-1908)

GENT
BOEKHANDEL AD. HOSTE
VELDSTRAAT, 47 EN GALGENBERG, 21-23
1908

Digitized by Google

JULIUS VUYLSTEKE-FONDS

Den 23en October 1904 werd te Gent eene bijeenkomst gehouden van eenige der voornaamste inschrijvers tot het inrichten van het Julius Vuylsteke-fonds, dat op den dag van Vuylsteke's begrafenis (19en Januari 1903) was gesticht geworden met een eerste ingeschreven kapitaal van 4,500 fr., ten einde « goedkoope Vlaamsche liberale boeken uit te geven en onder het volk te verspreiden. »

Het denkbeeld vond overal ingang, in Noord en Zuid, vooral te Gent, te Antwerpen, te Brussel en te Brugge. Men ontving aldus ééne inschrijving van 1500 fr., vier inschrijvingen van 1000 fr., twaalf van 500 fr., ééne van 250 fr., negen van 200 fr., twee van 120 fr., 43 van 100 fr., ééne van 80 fr., ééne van 70 fr., ééne van 60 fr., 52 van 50 fr., ééne van 43 fr., ééne van 40 fr., 7 van 30 fr., ééne van 27 fr., 34 van 25 fr., 83 van 20 fr., ééne van 15 fr., 52 van 10 fr., 2 van 6 fr., 74 van 5 fr., enz.

Een Raad van Beheer van drie en twintig leden werd aangesteld: nagenoeg één voor ieder ingezameld briefje van duizend frank.

Deze Raad van Beheer voorziet in de vervanging zijner leden, die door ontslag of overlijden zullen ontvallen.

Als eerste uitgave werd besloten eene keus uit Vuylsteke's politieke (liberale en Vlaamschgezinde) geschriften en redevoeringen te laten verschijnen, onder den titel : *Klauwaard en Geus*. Dat boekdeel van XVI-304 blz. werd in Februari 1905 afgedrukt.

Als blijk van erkentelijkheid werd dat eerst uitgegeven boek aan al de inschrijvers van het Julius Vuylsteke-fonds van ten minste 5 fr. gratis gezonden. De inschrijvers van 10 fr. ontvingen de tweede uitgave kosteloos : die van ten minste 20 fr. de derde, en zoo voorts van 10 tot 10 fr. De inschrijvers van ten minste 50 fr. ontvangen levenslang al de uitgaven.

Ook aan de inschrijvers van het Willems-fonds worden de uitgaven van het Julius Vuylsteke-fonds gezonden; ieder exemplaar wordt daartoe aan het Algemeen Bestuur aan de gunstigst mogelijke voorwaarden afgestaan.

Na aftrek van de kosten der uitgaven en andere drukkosten blijft heden een kapitaal van **25,800** fr. onaangeroerd over, dat in Belgische rente geplaatst is. Met de rente dier gelden zullen de volgende uitgaven van het Julius Vuylsteke-fonds bekostigd worden

Digitized by Google

DE SCHOOLVERWOESTING IN BELGIË

Digitized by Google

UITGAVE VAN HET JULIUS VUYLSTEKE-FONDS

Nr 5

Gent, Boekdr. Ad Hoste.

Digitized by Google

DE SCHOOLVERWOESTING IN BELGIË

GENT
ALGEMEENE BOEKHANDEL VAN AD. HOSTE
Veldstraat, 47 en Galgenberg, 21-23.

1908

M304675

Digitized by Google

Digitized by Google

LA 811
.7
S3

INLEIDING.

Als bijdrage tot de geschiedenis van het lager onderwijs in ons land verschenen vroeger :

Het Volksonderwijs in België tot onder de wet van 1879 : uitgave nr 3 en

De Schoolstrijd in ons Land (1879-1884) : uitgave nr 4 van het *Julius Vuylsteke-fonds.*

Wat wij thans den lezer aanbieden is een vervolg op bovengenoemde werkjes.

Men zal er, stap voor stap, den gang — wij zeggen, eilaas, *niet* : den vooruitgang — van het openbaar onderwijs kunnen in volgen sedert 1884.

En daar wij beloofden dat elk deeltje een geheel zou vormen op zich zelf, hebben wij ook den toestand samengevat vóór en onder de wet van 1842 en tijdens het regime van 1879. Wij hebben echter zooveel mogelijk herhalingen vermeden en er naar gestreefd nieuwe bijzonderheden mede te deelen, in verband met de hoofdgedachte van het huidige boek. Ook enkele bladzijden uit de staatkundige geschiedenis van ons land — de gebeurtenissen namelijk, die volgden op de verkiezingen in 1884 — hebben wij belangrijk genoeg geacht om in herinnering gebracht te worden.

Evenals voor de vorige deeltjes benuttigden wij de *Annales parlementaires,* het *Schoolenkwest* en de artikels, die Domien Sleeckx, oud-leeraar aan de normaalschool te Lier en gewezen hoofdinspecteur, in 1886, onder het

Digitized by Google

pseudoniem Belgicus, in den *Tijdspiegel* van 's-Gravenhage liet verschijnen.

Cijfers en statistieken ontleenden wij aan de driejaarlijksche verslagen over den toestand van het lager onderwijs in België, door het ministerie uitgegeven.

Wellicht komen er wat veel in voor. De meeste zijn echter zoo welsprekend! Wie ze minder gewenscht vindt bij eene eerste lezing, zal ze, hopen wij, naderhand nog eens inzien en er het zijne bij denken.

Digitized by Google

DE SCHOOLVERWOESTING IN BELGIË.

1. Het lager onderwijs vóór en na 1815 en het oordeel der bisschoppen.

Tot vóór den slag bij Waterloo was het volksonderwijs in België jammerlijk verwaarloosd.

Wel hadden Maria-Theresia en Jozef II beproefd het op een degelijken voet in te richten; maar ze ontmoetten onverschilligheid en onwetendheid bij de eenen, openlijke tegenkanting en fanatisme bij de anderen.

Toen België bij Frankrijk was ingelijfd, bleken de pogingen om den toestand van het onderwijs te verbeteren even ondoeltreffend.

Mochten er al, in de hoofdplaatsen der Belgische departementen, enkele scholen geopend worden, waar dan toch éénige leerlingen er in slaagden het *Kruisken A*-boekje of zelfs de *Spellekonst* te leeren lezen, in de meeste gemeenten van het platteland was daarvan geen spraak.

Hier en daar echter richtte de pastoor of de koster een schijn van onderwijs in. Elders wierven de ouders of de gemeentevaders eenen « schoolmeester » aan voor de wintermaanden. Als hij maar wat lezen en — buitengewone weelde! — pennen versnijden en eenige letters op papier zetten kon, was men al tevreden. Ook *hij* was niet veeleischend : eenige stuivers loon — en eten, dat de ouders hem bij beurten moesten verstrekken.

Digitized by Google

In de eene of andere lage, hálf duistere kamer, die den meester ook tot keuken en woonvertrek diende, leerden de kinderen dan de letters van 't A-B-C huilen, de gebeden opdreunen en den tekst van den catechismus nabauwen.

En als de lente kwam, werd de paedagoog wever, schoenlapper, metselaar of wat dan ook; de kinderen keerden achter den staart der koeien terug en vergaten — o zoo spoedig! — het weinige, dat 's meesters roede hun in den langen winter had doen onthouden.

Van 1815 tot 1830, tijdens de vereeniging van België met Nederland, ging het lager onderwijs in onze provinciën met rassche schreden vooruit.

Met toelagen van Staat, provinciën en gemeenten werden openbare scholen gebouwd of hersteld en van meubelen voorzien. Modelscholen werden gesticht, waarin men normaallessen gaf tot het vormen van het onderwijzend personeel. Te Lier werd eene kweekschool geopend voor onderwijzers. De programma's der volksscholen werden uitgebreid, methodische leerboeken ingevoerd. Provinciale schoolcommissiën, onderwijzersconferentiën onder de leiding van inspecteurs, paedagogische bibliotheken, belooningen om den ijver van de onderwijzers aan te moedigen, — alles hielp mee om ons verachterd land uit zijn verval op te beuren. Nooit — aldus sprak, den 24n December 1830, de heer Dams in het Nationaal Congres — nooit zag men zooveel gelukkige veranderingen in zoo een kort een tijd.

Toen de Belgische omwenteling uitbrak, bestonden er in ons land 4046 Staatsscholen, met 293.000 leerlingen. En dit trots de tegenkanting der geestelijkheid, die zich niet kon neerleggen bij het onzijdig onderwijs, onder het toezicht van den Staat verstrekt in scholen, waar, naar luid van de wet van 1806, de kinderen moesten opgeleid worden tot alle maatschappelijke en christelijke deugden, doch waar de onderwijzer zich te

Digitized by Google

onthouden had van « onderwijs in het leerstellige van eenig kerkgenootschap. »

In hun *Jugement doctrinal* tegen de Grondwet van 1815 zeiden de bisschoppen dan ook, met het oog op artikel 226, dat over het openbaar onderwijs handelde :

« Zweren eene wet na te leven en te handhaven, die aan den souverein — en aan eenen souverein, die onzen heiligen godsdienst niet belijdt — het recht toekent het openbaar onderwijs te regelen, ... is de dierbaarste belangen der katholieke Kerk schandelijk verraden. »

Zij eischten dit recht voor zich alleen en verklaarden « dat men hun dit niet kan ontnemen of het niet verminderen, zonder de leering van het geloof en gansch de geestelijke tucht aan de wereldlijke macht te onderwerpen en zonder dus het gansche gebouw van den katholieken godsdienst omver te halen. »

Die theorie van de Kerk is nog altijd dezelfde : op blz. 22 van eene handleiding over opvoedkunde, die van 1898 dagteekent en door Mgr. Waffelaert, bisschop van Brugge, geschreven werd, leest men :

« De Kerk is, ten gevolge van hare zending, de groote opvoedster der menschheid.

« De opvoeding omvat het onderwijs, *alle* onderwijs.

« Daar de school een gesticht is van opvoeding en bijgevolg van onderwijs, moet de Kerk het oorspronkelijk recht hebben op de school, de hooge leiding en het toezicht van de school, zoowel wat het onderwijs als wat de opvoeding betreft. Het profaan onderwijs, gegeven buiten den invloed van de Kerk, is dàardoor zelf buiten de sfeer der opvoeding. Daarenboven valt dit onderwijs, of liever vallen deze speciale, professioneele leergangen, nòg onder het recht van toezicht der Kerk.

« De ouders zijn aan de Kerk onderworpen in de opvoeding van hunne kinderen.

« Hetzelfde geldt voor den onderwijzer.

« Het is alzoo dat in den christelijken Staat de school

Digitized by Google

altijd *annexum religionis* was (d. i. met den godsdienst verbonden).

« De Staat heeft maar een onrechtstreeksch recht op de school, en dat mag hij maar uitoefenen na zich met de geestelijke overheid te hebben verstaan[1]. »

Men zal verder zien hoe slaafs de katholieke ministeries in ons land die bisschoppelijke ukaze volgen en hoe stipt zij ook gehoorzamen, wanneer Mgr. Waffelaert beveelt :

« De Staat heeft voor plicht de scholen financiëel te subsidieeren. »

2. De Belgische Grondwet en de vrijheid van onderwijs.

Wat zegt echter de Belgische Grondwet over het onderwijs ?

Artikel 17 luidt als volgt :

« Het onderwijs is vrij; alle voorkomende maatregel is verboden; de beteugeling der misdrijven wordt slechts door de wet geregeld.

« Het onderwijs, op kosten van den Staat gegeven, wordt insgelijks door de wet geregeld. »

In het Nationaal Congres stelde de heer Fleussu, om de vrijheid van onderwijs te waarborgen, het volgend amendement voor :

« Mochten eenige maatregelen van bewaking noodig geacht worden, dan zullen die enkel aan overheden mogen toevertrouwd worden, die rechtstreeks door de natie verkozen worden. »

Doch dit amendement werd verworpen, omdat men geene hoegenaamde bewaking wilde[2].

---

(1) In 't Fransch aangehaald door Fernand Cocq : *Le Parti clérical et l'Enseignement public*, blz. 5 (Brussel, Bibliothèque de Propagande libérale, 1905).

(2) Emile Huytens, *Discussions du Congrès national de Belgique*, I, blz. 641. (Brussel, Ad. Wahlen en Cie, 1844).

Digitized by Google

Het is te zeggen dat het Congres het *openbaar* onderwijs door de wet wilde doen regelen, maar dat het, dáárbuiten, het onderwijs vrij wilde, volkomen vrij, vreemd aan den Staat.

En wat dachten zij, die de Grondwet hadden gemaakt, over het *annexum religionis?*

Toen, in Juli 1831, de heer Teichman, minister van binnenlandsche zaken, aan den algemeenen beheerder van het openbaar onderwijs bevel gaf, een ontwerp van organische wet op te maken voor het hooger, het middelbaar en het lager onderwijs, bevatte dit ontwerp niet ééne bepaling aangaande de tusschenkomst der bedienaars van den eeredienst in het openbaar onderwijs.

In het nieuw ontwerp van minister de Theux (20e Maart 1832) sloot artikel 3 uitdrukkelijk het godsdienstonderwijs uit. Dat artikel luidde als volgt :

« De regeering blijft vreemd aan het godsdienstonderwijs. De leergangen worden zóó ingericht, dat de leerlingen dit onderwijs kunnen ontvangen van de bedienaars van hunnen godsdienst. »

De lezer moge deze bepaling toetsen aan den geest, die de tegenwoordige schoolwetgeving beheerscht.

3. Volledige vrijheid.

Enkele dagen na de omwenteling, waardoor België zich van Nederland afscheidde, den 12n October 1830 namelijk, vaardigde het Voorloopig Bewind een decreet uit, waarbij de besluiten werden afgeschaft, die vroeger de volledige vrijheid van onderwijs hadden beperkt.

Wat was daarvan de beteekenis en het gevolg?

« Van dit oogenblik af herwonnen de gemeenten hunne onafhankelijkheid ; zij kwamen terug in 't bezit van hun volle gezag in zake onderwijs, met uitsluiting van elke controle van een hooger bestuur ; zij alleen

Digitized by Google

mochten oordeelen over de gepastheid der uitgaven; zij konden niet meer gedwongen worden in hunne begrooting sommen neer te schrijven ten voordeele van het lager onderwijs (1). »

Dit gaf het sein tot eene algemeene ontreddering, ja, tot eene stelselmatige verwoesting van het openbaar onderwijs. En met het sluiten van scholen en het afdanken van bekwame meesters maakte men het zoo bont, dat, den 25n Januari 1831, vijftien weken na 't boven aangehaald decreet, de algemeene bestuurder van het openbaar onderwijs, de heer Ph. Lesbroussart, aan de gouverneurs der negen provinciën een schrijven zond, waarin hij de volgende klacht uitte :

« Met een enkelen pennetrek vernietigt men zoo maar gansche gestichten, of trekt men de toelagen in, door de gemeenten verleend, en werpt op die wijze een aantal leeraars, na lange jaren dienst, zonder schadeloosstelling, in de armoede.

« Voorzeker zijn, krachtens de wet, de gemeenten meester, met het onderwijs te belasten wie zij verkiezen; maar er bestaat ook eene zedelijke wet, die verbiedt zonder de gewichtigste redenen over de bestaanmiddelen van eenen mensch te beschikken.

« Daarenboven kan de jeugd in geen geval zonder onderwijs blijven, en de ongelukkige gevolgen van zulk stelsel voor het toekomend geslacht zouden loodzwaar drukken op het geweten van hen, die er de schuld van dragen. »

Dit schrijven hield echter noch de sluiting der scholen, noch de afstelling der leerkrachten tegen : van de 4046 openbare scholen, die in 1830 bestonden, waren er, tien jaar later, maar 2000 meer overgebleven.

Doch vrije scholen, vooral geestelijke gestichten, ontstonden in een betrekkelijk groot aantal.

---

(1) 3e driejaarlijksch verslag over den toestand van het lager onderwijs in België (1849-1851), nr 14, blz. CIII en volg.

Digitized by Google

En alleen de bisschoppen hielden zich met de opleiding van het onderwijzend personeel bezig.

Zij bezaten zeven normaalscholen, terwijl op dat gebied de Staat alleen kon wijzen op de.... afschaffing van de éénige normaalschool te Lier, die onder de regeering van Willem I was gesticht geworden, en de opheffing van de normaallessen tot de vorming van onderwijzers.

4. De wet van 1842 en de aangenomen scholen.

Eerst in 1842 werd eene wet aangenomen, die het openbaar onderwijs regelde, op de kosten van den Staat gegeven.

Die wet, welke in de Kamer met bijna eenparige, in den Senaat met algemeene stemmen doorging, was eene transactie tusschen liberalen en katholieken. Maar de vraag is geoorloofd, of ze wel grondwettelijk mocht heeten.

Zij gaf immers aan het onderwijs een confessioneel karakter, verklaarde godsdienst en zedeleer onafscheidbaar in het leerprogramma, verleende aan de vertegenwoordigers der Kerk een overwegenden invloed — ook wat de keuze der schoolboeken betreft — en maakte van de onderwijzers de ondergeschikten van de geestelijkheid.

En nog was deze niet tevreden.

In sommige gemeenten wendden de priesters allerlei middelen aan om de gemeentschool te ontvolken. Ze verboden de ouders er hunne kinderen heen te zenden, hen bedreigende met de weigering van absolutie. Of ze eischten dat de onderwijzer de kinderen niet zou leeren rekenen, of zich zoo goed als uitsluitend bezighouden met het aanleeren van den catechismus.

Al deze en andere feiten — waarvan sommige de verplaatsing van zielenherders voor gevolg hadden —

Digitized by Google

staan vermeld in het 2e driejaarlijksch verslag over den toestand van het lager onderwijs, de jaren 1845 tot 1848 omvattende(1).

Tenzij twee of meer gemeenten toelating kregen om samen maar ééne school te stichten (in 1857, om ons bij één voorbeeld te bepalen, waren er 118 toelatingen in dien zin gegeven), moest elke gemeente ten minste ééne lagere school hebben. Zij kon door de bestendige deputatie van den provincieraad gemachtigd worden eene privaatschool als gemeenteschool aan te nemen.

Vooral in de Vlaamsche provinciën toonden de bestendige deputatiën zich zeer inschikkelijk om privaatscholen aan te nemen, ook als de burgerlijke inspectie een ongunstig advies uitbracht, hetzij omdat de onderwijzer onbekwaam was, hetzij omdat de lokalen in hygiënisch opzicht te wenschen overlieten.

Typische voorbeelden worden aangehaald van scholen, die toch maar aangenomen werden, hoewel de inspecteur, in een ongunstig verslag, vaststelde dat de onderwijzeres zoo wat vijftig feilen bedreef in een eenvoudigen brief; of dat de meester, op de vraag of hij iets kende van aardrijkskunde, tot antwoord gaf: « Ik ben er meer dan vijftigmaal geweest »; of dat eene non, bestuurster in eene andere gemeente, als onderwijzeres in eene aan te nemen school kwam fungeeren, om na 't bezoek van den inspecteur door eene ongediplomeerde vervangen te worden, e a. m.

De kloosterlingen die in de provincie Henegouwen onderwijs gaven, weigerden zelfs, voor de wereldlijke schoolopzieners te bewijzen dat zij eenige bekwaamheid bezaten. Om aangenomen te worden, beweerden zij, is het voldoende dat de scholen ingericht zijn in behoorlijke lokalen en voorzien van de noodige

(1) Nr 49, blz. XXXVIII tot XLIII.

Digitized by Google

meubelen; dat de arme kinderen er toegelaten en dat er de bij de wet bepaalde leervakken onderwezen worden, — al dingen die de gemeentebesturen zelf kunnen nagaan, zonder hunne toevlucht te nemen tot de inspecteurs (1).

Hieronder vindt men het getal gemeentescholen, die op 't einde der aangegeven jaren, in de gemeenten van ons land, zoowat 2600 in getal, bestonden :

Gemeentescholen	voor jongens	Voor meisjes	Voor jongens en meisjes	Totaal
Einde 1845	347	94	1909	2350
1848	472	155	1999	2626
1851	538	177	2018	2733
1854	623	227	1959	2809
1857	742	283	1917	2942
1860	838	369	1888	3095
1863	927	507	1880	3314
1866	1051	621	1839	3511
1869	1169	765	1796	3730
1872	1326	909	1714	3949
1875	1483	1042	1632	4157
1878	1632	1180	1564	4376

Om in de *dringendste* behoeften te voorzien — aldus drukte zich de minister uit in het 5e driejaarlijksch verslag over 't lager onderwijs — in gemeenten die te weinig scholen of volstrekt geene bezaten (noch gemeenteschool, noch aangenomen, noch geheel vrije school), hadde men, op 't einde van 1857, 365 scholen moeten inrichten (2).

En hoe het met de bestaande scholen geschapen stond, moge blijken uit eene klacht van dit zelfde

(1) 5e driejaarlijksch verslag (1855-1857), nr 98, blz CXXX.

(2) 5e driejaarlijksch verslag (1855-1857), bijlage XI tot hoofdstuk III, blz. 143.

Digitized by Google

verslag : van de 2942 gemeentescholen werden maar in 1490 (d. i. in 51 op 100) de schoolmeubelen voldoende en in goeden staat bevonden; in de andere moesten die hersteld en volledigd, of zelfs geheel vernieuwd worden. In 980 gemeentescholen (d. i. in 33 op 100) waren er volstrekt geen maten en gewichten; een volledig stel maten en gewichten was alleen maar in 1531 scholen (d. i. in 52 op 100) voorhanden (1).

In de aangenomen scholen was de toestand nog treuriger, — ook wat de bekwaamheid van de meesters en meesteressen betreft! Doch van jaar tot jaar werden die scholen minder talrijk, zooals men kan zien in de volgende tabel :

Aangenomen scholen	voor jongens	Voor meisjes	Voor jongens en meisjes	Totaal
Einde 1845	128	251	624	1003
1848	112	303	498	913
1851	92	322	474	888
1854	78	369	418	865
1857	77	430	304	811
1860	57	426	266	749
1863	45	378	197	620
1866	36	361	167	564
1869	28	349	131	508
1872	20	343	106	469
1875	14	358	85	457
1878	13	366	65	444

Ook de geheel vrije scholen verminderden van jaar tot jaar; en volgens het 6e driejaarlijksch verslag viel de verdwijning van een zeker getal vrije scholen niet te betreuren : vele lieten te wenschen over, zoo wat de lokalen als wat het onderwijs betreft (2).

(1) 5e driejaarlijksch verslag (1855-1857), nr 107, blz. CLII.
(2) 6e driejaarlijksch verslag (1857-1860), nr 79, blz. LXXXIX.

Digitized by Google

Die toenemende vermindering wordt door de hieronder staande getallen toegelicht :

	Geheel vrije scholen.
Einde 1845	1863
» 1854	1787
» 1857	1565
» 1860	1450
» 1866	1276
» 1869	1114
» 1872	990
» 1878	880

Al die scholen, gemeente-, aangenomen en vrije scholen samen, verbeeldden maar iets meer dan ééne school per duizend inwoners : 1 en 23 honderdsten tot in 1851, 1 en 16 honderdsten tot in 1863, 1 en 13 honderdsten tot in 1872, 1 en 5 honderdsten tot in 1878.

Een woord nog over de normaalscholen.

De zeven bisschoppelijke jongensnormaalscholen, die vóór 1842 bestonden(1), werden aangenomen, en de Staat had, gedurende lange jaren, maar twee officiëele gestichten voor de opleiding van onderwijzers : een te Lier (provincie Antwerpen) en een te Nijvel (Brabant)(2).

En om te toonen hoe de Staat, onder de wet van 1842, niet alleen duldde dat de geestelijke overheid

(1) Te Thourout (West-Vlaanderen), Sint-Nikolaas (Oost-Vlaanderen), Sint-Truiden (Limburg), Saint-Roch (Luik), Carlsbourg (Luxemburg), Malonne (Namen) en Bonne-Espérance (Henegouwen).

(2) In 1876 kwam er, te Bergen (Henegouwen), eene jongensnormaalschool bij, dit in uitvoering van eene wet, die in 1866 aangenomen was. Er waren vijf normale sectiën, aan gestichten voor middelbaar onderwijs verbonden : te Brugge (West-Vlaanderen), Gent (Oost-Vlaanderen), Hoei (Luik), Virton (Luxemburg) en Couvin (Namen).

Digitized by Google

baas speelde over het Staatsonderwijs, maar ze daartoe zelf scheen uit te noodigen, zullen wij den brief aanhalen, dien de heer Nothomb, minister van binnenlandsche zaken, den 11n November 1843 aan den aartsbisschop van Mechelen zond :

« Tegenover de Kamer der Volksvertegenwoordigers — schreef de minister — heb ik mijne vrijheid willen behouden, in de kwestie of het bestuur van elke der twee Staatsnormaalscholen moest toevertrouwd worden aan eenen geestelijke; mijne meening, ge ziet het, is : het bestuur aan eenen priester in handen te geven... »

Hij verzocht den aartsbisschop, twee geestelijken aan te duiden, die bekwaam waren het ambt van bestuurder der normaalscholen te vervullen; en meldde dat hij voornemens was geene benoemingen in het onderwijzend personeel dier scholen te doen, zonder op voorhand de bestuurders te raadplegen.

En wat deed de geestelijke overheid, in weerwil en in ruil van die ministeriëele toegevendheid?

Zij zorgde er voor, dat de aangenomen normaalscholen de Staatsgestichten overvleugelden, niet in degelijkheid, maar in leerlingental en in uitgangsdiploma's.

In 1855 behaalde het derde der leerlingen van de aangenomen normaalscholen een onderwijzersdiploma van den eersten graad, en de helft een diploma van den tweeden graad, terwijl in de Staatsnormaalscholen geen enkel leerling een diploma van den eersten graad behaalde en minder dan het derde deel (18 leerlingen op 41) een diploma van den tweeden graad.

Maar in een verslag, aan de regeering gezonden, schreef de opziener der normaalscholen dan ook :

« Na de uitgangsexamens te hebben bijgewoond in de Staatsgestichten en in de aangenomen normaalscholen, mag men, in volle geweten, bevestigen dat er geene vergelijking mogelijk is tusschen de leerlingen van de beide soorten van gestichten. Tusschen hen, die

Digitized by Google

in sommige aangenomen normaalscholen een diploma van den eersten graad behaalden, zijn er leerlingen, die veel moeite zouden hebben om, in de eene of de andere normaalschool van den Staat, aan een diploma te geraken, zelfs van den derden graad (1). »

In het hoofdstuk 15 van ons boek zal de lezer zien, tot welke middeltjes men dan nog in de clericale normaalscholen zijne toevlucht nam om, bij het uitgangsexamen, de jury te verschalken.

Van een normaal onderwijs voor het vormen van onderwijzeressen sprak de wet van 1842 heelemaal niet. In 1849 en 1851 werden een twaalftal — wereldlijke en geestelijke — gestichten aangenomen, waar men onderwijzeressen opleiden zou.

Eerst in 1874 kwam de éénige officiëele normaalschool voor juffrouwen tot stand : te Luik namelijk, in uitvoering van de wet van 29n Mei 1866, waarbij o. a. tot de inrichting van *twee* meisjesnormaalscholen (te Luik en te Gent) besloten werd (2). Men ziet het, veel haast legde men niet aan den dag.

5. Aan de vruchten kent men den boom.

Wie de vorige bladzijden gelezen heeft, zal niet te veel verwachten van den graad van geleerdheid der bevolking onder de wet van 1842. Men bedenke daarbij, dat slechts weinig scholieren na het tijdstip

(1) 5e driejaarlijksch verslag (1855-1857), nr 74, blz. LXVIII.

Volgens de verklaring van minister Nothomb (Kamer der Volksvertegenwoordigers, zitting van 24e Augustus 1842), zouden de twee derden der onderwijzers gevormd worden door de normaalscholen van den Staat; de aangenomen normaalscholen, zoo geestelijke als wereldlijke, zouden slechts *één* derde van het gezamenlijk getal diploma's afleveren. Maar... van 1846 tot 1879 leverden de aangenomen normaalscholen 7453 diploma's af op 11894, dat is dus ongeveer de *twee* derden : de *omgekeerde* verhouding!

(2) Zie blz. 17, voetnota 2.

Digitized by Google

der eerste communie, d. i. na den ouderdom van 11 jaar, de lessen bleven bijwonen · men ging naar school van 7 tot 11 jaar, de eene nog wat onregelmatiger dan de andere, of — men ging hoegenaamd niet. Op het platteland was de onverschilligheid zeer groot, en in de steden moesten veel kinderen al vroeg naar de fabriek, zonder ooit eene school te hebben bezocht.

Wat er op twintigjarigen ouderdom nog van geleerdheid overbleef, moge blijken uit het examen, dat b. v. in October 1882 afgelegd werd door de ingelijfde militianen: jongelingen dus, in 1862 geboren, die onderwijs hadden kunnen ontvangen toen de wet van 1842 reeds meer dan vijf en twintig jaar in zwang was.

De volgende vragen moesten schriftelijk beantwoord worden:

1. Wat zijn uw naam en uwe voornamen?
2. In welke gemeente zijt gij geboren?
3. In welk kanton is uwe geboorteplaats gelegen?
4. In welk arrondissement?
5. In welke provincie?
6. Wat was uw beroep vóór gij bij 't leger waart?
7. Wat is de familienaam van uwe moeder?
8. Tel op: 492 + 102 + 18.
9 Een koopman koopt 35 zakken aardappels tegen 9,75 fr. den zak. Hoeveel moet hij betalen?
10. Die koopman verkoopt daarna zijne aardappels voor 456,25 fr. Hoeveel heeft hij per zak gewonnen?
11. Hoeveel meters zijn er in 1 kilometer?
12. Hoeveel liters zijn er in 1 kubieken meter?
13. Teeken eenen driehoek.
14 Teeken eenen rechthoek en verdeel hem in zes gelijke deelen.
15. In welk land ligt de stad Londen?
16. Noem de vier voornaamste steden van België en de rivieren waaraan zij liggen.
17. Hoe bepaalt men de vier hoofdwindstreken op het oogenblik van den ondergang der zon?

Digitized by Google

18. Welke zijn de drie toestanden waaronder het water in de natuur voorkomt?

19 Welke zijn de eerste zorgen, die men eenen drenkeling moet toedienen?

20. Waartoe dient de thermometer?

21. Heeft Mozes vóór of na Jesus-Christus geleefd?

22. Noem eenen beroemden Belg Zeg met weinige woorden waardoor hij zich onderscheidde.

23. Noem het een of ander feit, de Spaansche overheersching in België betreffende.

24. Noem eenige der voornaamste plichten van den mensch.

25. Door wie wordt de gemeente bestuurd?

26. Welke machten worden door de Grondwet erkend?

27. Door wie worden in België de wetten gemaakt?

28. Noem eenige boeken die gij gelezen hebt.

Uit het verslag, over het examen van 1882 in de Kamer door den heer Jottrand neergelegd(1), vernemen wij onder meer het volgende :

Van de 8917 geëxamineerden hebben 6480 (d. i. 73 °/₀) het ontvangen vel papier beschreven; 2437 (d. i. 27 °/₀) hebben een wit papier ingeleverd.

4441 lotelingen (d. i. 50 °/₀) konden de optelling maken.

1315 (d. i. 15 °/₀) zijn er in gelukt de rekenvraagstukjes op te lossen.

Ongeveer 10 °/₀ hebben een voldoend antwoord geleverd op de vragen 18, 19, 23, 26.

36 °/₀ hebben de vraag : *Heeft Mozes vóór of na Jesus-Christus geleefd?* goed beantwoord, en nog mogen wij veronderstellen, dat velen op goed valle 't uit hebben geantwoord.

Ziehier eenige der koddigste antwoorden :

Mozes heeft vóór Jesus-Christus niet geleefd en zal

(1) Den 31e Juli 1883.

Digitized by Google

daarna niet leven; Mozes heeft na J. C. geleefd, want hij heeft het land van Israël na J. C. verlost; Mozes is de eerste na J. C. gestorven; Mozes heeft 50 jaar vóór J. C. geleefd; 300 jaar vóór J. C.; veel meer dan 10000 jaar vóór J. C.; 30 jaar vóór J. C.; 49 jaar vóór J. C.; Jesus-Christus heeft geleefd 4.400 jaar vóór het bestaan der wereld; Mozes is vóór J. C. geboren, omdat er een zondvloed is geweest; Mozes leefde nog nadat J. C. is gekruist; Mozes heeft vóor J. C. niet geleefd, omdat hij uit J. C. is geboren; Mozes is Jesus-Christus; Mozes heeft noch vóór noch na J. C. geleefd; J. C. is vóór Mozes gestorven, maar hij is verrezen; Mozes heeft van de verboden vrucht gegeten, maar is door J. C. verlost geworden; Mozes heeft na J. C. en te zelfden tijde geleefd, want hij heeft hem de 12 geboden gegeven; J. C. heeft vóór geleefd, want hij heeft Mozes getrokken uit eene ribbe van Adam; J. C. heeft vóór geleefd, want hij is een der eersten ter wereld gekomen; Mozes heeft vóór geleefd, want hij is het die Jesus-Christus heeft doen kruisigen.

Men bedenke, dat onder de wet van 1842 de heilige geschiedenis elken dag gedurende een half uur werd onderwezen!

Op de vraag: *Welke boeken hebt gij gelezen?* waren de antwoorden ook zeer erbarmelijk. De meesten zeiden: den Catechismus, welk woord men geschreven vindt, bij de Vlamingen: *Kattenjesmis, Kattekismus, Kat kiesemis, Katenkisemis, Kat de kisemis, Katekusmus, Katenqumis, Katten kisenmus, Katekisemus, Katenkusmu, Cattecysmes, Kattegeszems, Katkimis, Kattakimus, Cathokismus, Catte kussemus, Katterkmis, Cathegismis, Katekumuis;* — en bij de Walen: *Cathegisme, Quathechismes, Categis, Chathéchisme, Catechisnse, Cathechime, Chotéhise.*

Anderen hebben gelezen: *la bible de lanfanse, la Bibles d'enfenses* of enkel: *la Bisble, la Bibe, la Bibes, la Bibre, la Bipe* of *la Pipe.*

De vraag: *Welke zorgen moet men eenen drenkeling*

Digitized by Google

toedienen? heeft het volgende potsierlijke antwoord uitgelokt: Sès de le portèr an terre et de dire que son con Jet ès fi Ni.

Dezelfde loteling beantwoordt de vraag: *Noem eenige der voornaamste plichten van den mensch op,* aldus: Se De versonservise chommiifau.

De heer Jottrand besprak in zijn verslag de maatregelen, welke z. i. moesten genomen worden, om ons lager onderwijs op de hoogte te brengen van hetgeen de eer en het belang van België vereischen.

Daaronder vermelden wij: de invoering in de lagere scholen van een nieuw programma en betere leermethoden (een wensch, waaraan gevolg werd gegeven); — verder de inrichting van eenen cursus voor volwassenen in elke lagere school; — de oprichting van eene volksbibliotheek bij iedere school voor volwassenen; — de invoering van een getuigschrift voor lager onderwijs, af te leveren na een examen, door de wet geregeld, met toekenning van burgerlijke en militaire voordeelen; ook de inrichting van volledige elementaire scholen in elk regiment; — ten slotte, het verbod door de wet, de kinderen te vroegtijdig te laten werken en — moet het wel gezegd worden? — de wettelijke verplichting om elk kind regelmatig eene wel ingerichte school te doen bijwonen en dit gedurende een aantal jaren, toereikend om een grondig lager onderwijs te verwerven.

Eilaas, waarom moet zoo iets, vijf en twintig jaar later, nog steeds in ons land tot de vrome wenschen blijven behooren?

6. De wet van 1879.

In 1878 vielen de verkiezingen ten voordeele der liberalen uit, en de ministers, waartoe nu, voor het eerst sedert 1830, een minister van openbaar onderwijs behoorde, lieten door hunne meerderheid de wet

Digitized by Google

van 1n Juli 1879 aannemen, die aan de wet van 1842 belangrijke wijzigingen toebracht.

Zij schafte namelijk de geestelijke inspecteurs af, en ook het recht voor de gemeenten om vrije scholen aan te nemen.

Er moest in elke gemeente ten minste ééne lagere school zijn, in een behoorlijk lokaal gevestigd. Doch twee of meer gemeenten konden, als vroeger, gemachtigd worden zich te vereenigen, om eene school te stichten of te onderhouden.

Na den gemeenteraad en de bestendige deputatie gehoord te hebben, zou het Staatsbestuur het minimum vaststellen van het getal scholen in elke gemeente, alsook het getal klassen en onderwijzers voor elke school. Het zou de scholen aanduiden, waaraan bewaar- of adultenscholen moesten toegevoegd worden.

Het schoolbudget der gemeente zou, naar de opgaven der inspecteurs, door den Staat worden bepaald, en de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen zou alleen in Staatsgestichten geschieden.

De gemeente moest het onderwijs *in de gemeentescholen* aan al de arme kinderen verschaffen.

In den geest van den wetgever moest de openbare school toegankelijk zijn voor alle kinderen.

Aan den onderwijzer werd voorgeschreven dat hij geene gelegenheid mocht verzuimen om de leerlingen de liefde en den eerbied in te boezemen voor de nationale instellingen en de openbare vrijheden en dat hij zich, bij zijn onderwijs, moest onthouden van elken aanval tegen de godsdienstige overtuiging der familiën, wier kinderen hem werden toevertrouwd.

Artikel 4 van de wet luidde als volgt :

« Het godsdienstig onderwijs wordt overgelaten aan de zorg der huisgezinnen en der bedienaars van de verschillende eerediensten.

« In de school zal een lokaal ter beschikking gesteld worden van de bedienaars der eerediensten, om er, 'tzij

Digitized by Google

vóór, 'tzij na de schooluren, het godsdienstig onderwijs te geven aan de kinderen van hunne belijdenis, die de school bezoeken. »

Maar die bepaling schonk geene voldoening aan de ultramontanen. Zij eischten dat gansch het officiëel onderwijs met een clericalen geest zou doordrongen blijven. En omdat zij dit niet konden bekomen, en ofschoon men in de meeste scholen voort den tekst van den catechismus bleef aanleeren aan wie dat wenschte, bekampten zij de schoolwet met eene ongehoorde hardnekkigheid.

In de kerken weergalmden verwenschingen en vermaledijdingen tegen de vertegenwoordigers der natie die voor de wet gestemd hadden, lasterlijke aantijgingen tegen het Staatsonderwijs en het onderwijzend personeel, ja, schandelijke opruiingen tegen den Koning en de ministers.

De ouders die hunne kinderen naar de officiëele school zonden, de vrienden van het openbaar onderwijs, de leden van de schoolcomiteiten werden benadeeld en gebroodroofd, prijs gegeven aan den opgehitsten haat der fanatieke bevolking, uit hunne woning of hunne pachthoeve verdreven, of van de lijst der behoeftigen geschrapt. De geestelijkheid weigerde hun de absolutie en de kerkelijke inzegening van het huwelijk, en onthield het doopsel aan hunne pasgeborenen, den troost der zieken aan hunne stervenden, den gewijden grond aan hunne dooden. Vaak werd hun familievrede gestoord, hunne echtgenoote tot onwilligheid, hun kroost tot weerspannigheid opgehitst

De officiëele onderwijzers en onderwijzeressen moesten allerlei beleedigingen en vervolgingen trotseeren; in veel gemeenten konden ze noch huisvesting krijgen, noch water, noch brood, noch vleesch, noch werkvolk, noch jaarwedde.

Vijandige gemeentebesturen en bestendige deputatiën trachtten door alle middelen de uitvoering der wet te verhinderen.

Digitized by Google

En in sommige armkamers, kerkeraden en gemeentehuizen werd, listig en kwistig, het bijzonder onderwijs begunstigd, en zong men hosannah als men de openbare school ontvolken kon.

Den 13n December 1883 werd in 't gansche land eene optelling gemaakt, waaruit bleek dat 90 lagere of bewaarscholen, d.i. 1.77 °/₀, zonder leerlingen waren en 195 scholen, d.i. 3.33 °/₀, met een onbeduidend getal kinderen : vier of vijf.

Sedert de afkondiging der wet van 1n Juli 1879 tot den 28n Februari 1882 kwamen er in 't onderwijzend personeel der officiëele scholen 1177 ontslagen in, waaronder dat van ongeveer 500 kloosterlingen. 1177 ontslagen op een personeel van 8362 leden, dat is 14 ten honderd.

Een aantal leden van geestelijke orden wilden echter het officiëel onderwijs niet verlaten en pasten de wet van 1879 stipt toe. In de provincie Henegouwen hielden ze b v. in 12 gemeenten 37 lagere, bewaar- en adultenscholen open, en 7 in 2 gemeenten der provincie Namen. Wat bewijst dat het argument « gewetensbezwaar » niet opgaat, wanneer er spraak is van onderwijzers of onderwijzeressen, die naar de vrije gestichten overliepen : zoo zelden was er gewetensbezwaar in 't spel, zoo vaak dwang vanwege de geestelijke overheid.

Bestonden er, op het einde van het jaar 1878, 4376 gemeentescholen (1), op het einde van 't jaar 1881 waren er 4696 en in Juni 1884 reeds 4803, als volgt verdeeld :

	Voor jongens	Voor meisjes	Voor jongens en meisjes
December 1881	1497	1420	1779
Juni 1884	1540	1504	1759

(1) Zie blz. 15.

Digitized by Google

Het getal aangenomen scholen was van 444 (1) op 12 gevallen in 1881 en op 7 in 1884, namelijk :

	Voor jongens	Voor meisjes	Voor jongens en meisjes
December 1881	2	6	4
Juni 1884	—	3	4

Bewaarscholen bestonden er in 't volgend aantal :

	Officiëele	Aangenomen	Vrije	Totaal
Einde 1845	17	84	293	394
1857	22	138	218	378
1863	84	179	289	552
1872	212	220	348	780
1878	394	334	401	1129

Al dadelijk vermeerderde het getal officiëele bewaarscholen. Er waren er in

	Officiëele	Aangenomen (2)
December 1881	684	24
Juni 1884	850	16

De scholen voor volwassenen (avond en Zondagscholen, in den beginne ook middagscholen), hadden zich als volgt ontwikkeld :

	Officiëele	Aangenomen	Vrije	Totaal
Einde 1845	133	239	697	1069
1857	125	214	708	1047
1863	233	177	784	1194
1872	1454	74	823	2351
1878	1723	108	916	2747

(1) Zie blz. 16.

(2) Onder de wet van 1879 werd het getal vrije scholen niet meer in de driejaarlijksche verslagen vermeld.

Digitized by Google

Onder de nieuwe wet stegen weer de officiëele gestichten. Er bestonden er in

	Officiëele	Aangenomen (1)
December 1881	2407	38
Juni 1884	2665	23

In 1878 waren er in 't geheel 9 officiëele normaalscholen en normale sectiën (8 voor jongens, 1 voor meisjes) tegen 32 vrije (8 voor jongens, 24 voor meisjes). Onder de nieuwe wet klom het aantal officiëele gestichten voor de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen tot 27 (14 voor jongens, 13 voor meisjes).

Eilaas, de meeste hebben niet lang bestaan (2).

7. De verkiezingen in 1884.

Sedert 1878 waren er tweemaal verkiezingen geweest voor de wetgevende Kamers, en telkens had het land opnieuw de schoolwet bekrachtigd, door de liberale meerderheid onverzwakt naar die Kamers terug te zenden.

Maar... het ministerie had nieuwe belastingen moeten invoeren en... in de liberale meerderheid kwam er eene verdeeldheid, die het vertrouwen van het kiezerskorps schokte en den weg baande voor het zegevierend ultramontanismus.

Nieuwe belastingen, — waar en wanneer zijn die ooit populair geweest?

Toch waren die onvermijdelijk geworden : het liberaal ministerie stond voor eene landbouw-, handels- en nijverheidscrisis, waaronder bijna alle landen

(1) Zie blz. 27, voetnota 2.

(2) Van 1879 tot 1884 bestonden er 25 katholieke normaalscholen (8 voor jongens, 17 voor meisjes). Zie 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 113.

Digitized by Google

gebukt gingen, en die ook gedurende de eerste jaren van de volgende clericale regeering voortduurde. En het stond voor een deficit, dat zijne katholieke voorgangers in de Staatskas gelaten hadden In 1877 was het deficit vier millioen, in 1878, vijf en een half millioen. Daarenboven had het katholiek ministerie aan zijne opvolgers de voltooiing overgelaten van belangrijke openbare werken, waarvoor geen hulpmiddelen waren voorzien. De spoorweg, die op onze dagen de rijkste bron van inkomsten voor de schatkist uitmaakt, bracht alsdan maar onvoldoende ontvangsten op : in 1881 beliep het deficit van den spoorweg tot ongeveer vijf millioen.

De heer Graux, minister van financiën, stelde daarom nieuwe belastingen voor, en al verkreeg hij niet alles wat hij vraagde, toch kwam hij aan veertien millioen (1), doch hij werd niet door de gansche linkerzijde ondersteund en hij moest er gedurende twee maanden lang voor in de bres staan, terwijl, in 1903, minister de Smet de Naeyer, in eene ononderbroken zitting van 36 uur, van de Kamer twintig millioen op den alcohol verkreeg.

Men begrijpt, dat de clericalen bij het kiezerskorps de verhoogde belastingen exploiteerden. In de Kamers en in de pers hoorde men maanden lang jeremiaskreten over de « *gros* impôts », als zinspeling op den naam van minister Graux, en in kiesmanifesten cijferde en goochelde men met millioenen, om er de oogen te doen bij schemeren.

En dan de verwarring in de rangen der vrijzinnigen!

De progressisten van Brussel, met Janson en Féron als aanvoerders, legden (2) een voorstel neer tot herziening van artikel 47 der Grondwet, artikel dat over het stemrecht handelt. De regeering sloot er zich niet

(1) Wetten van 30e en 31n Juli, 25n en 26n Augustus 1883.
(2) Den 19n Juli 1883.

Digitized by Google

bij aan, en bij de stemming over het in aanmerking nemen van het voorstel bleken er maar 11 leden der Kamer voorstanders van te zijn. Maar het ministerie liet eene wet aannemen, waarbij het stemrecht voor de gemeente en de provincie toegekend werd aan verschillende categorieën personen, die men bekwaamheidskiezers van rechtswege noemde — aan hen namelijk, die zekere functiën of beroepen vervulden, door de wet bepaald —en aan gediplomeerde bekwaamheidskiezers, d. i. aan hen die met vrucht een examen konden afleggen over de leervakken der lagere school(1). Te gelijker tijd werd een wetsontwerp neergelegd over het verplichtend onderwijs (2). Het was een overgangsmaatregel naar latere hervormingen, die de uitbreiding van het stemrecht zouden doen samengaan met de uitbreiding van het volksonderwijs.

Maar juist het volksonderwijs zou door de oneenigheid tusschen de vrijzinnigen bitter te lijden hebben!

« In Mei 1884 hadden verkiezingen plaats voor de provincieraden en de uitslag toonde, hoezeer de liberalen door hunne twisten het vertrouwen der kiezers hadden verloren. De clericalen zegepraalden in kiescolleges, waar zij vroeger nooit de overhand hadden. Zelfs aan de poorten der hoofdstad slaagden zij er in, een aantal hunner handlangers, onder den naam *onafhankelijken* (*independenten*), te doen verkiezen.

« Het hadde voor de scheurmakers eene les moeten wezen, doch zij scheen niet hard genoeg te zijn geweest om hen de oogen te openen en werd door hen in den wind geslagen. Tot weinige dagen vóór de Kamerverkiezing, die in Juni over de meerderheid moest beslissen, deden zij al het mogelijke, om de verdeeldheid te vergrooten(3). »

---

(1) Wet van 21e Augustus 1883.

(2 Den 3e Juli 1883.

(3 Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.

Digitized by Google

Het gevolg? Te Brussel kwamen de independenten zegevierend uit de stembus, en bijna overal elders was de uitslag verpletterend voor de liberalen. Zij verloren de meerderheid in de Kamer. Zij hebben die sinds dien niet meer heroverd

8. Het nieuw ministerie.

Om de kiezers omtrent het lot der officiëele scholen gerust te stellen, hadden de clericalen in hun kiesprogramma zoo weinig mogelijk van de schoolkwestie gerept, tenzij om in hunne meest gezaghebbende dagbladen, als het *Journal de Bruxelles*, te verklaren, dat geen officiëele onderwijzer iets moest vreezen van hunne komst aan het bewind, daar zij het land door hunne gematigdheid zouden verbazen.

Toen zij echter aan 't bewind wären — met den heer Malou als leider van het kabinet, den heer Woeste als minister van justitie en den heer Jacobs als minister van binnenlandsche zaken en van hetgeen er van het openbaar onderwijs zou overblijven — behielden zij de belastingen die ze als nutteloos hadden aangeklaagd, en schenen zij alleen te hebben gezegepraald, om zich met het onderwijs bezig te houden. Al dadelijk werd het ministerie van onderwijs afgeschaft (1), het wets-

(1) Tot vóór 1878 werden de belangen van het onderwijs behartigd in het ministerie van binnenlandsche zaken. In 1884 keerde 't onderwijs terug naar dat ministerie, dat nu het ministerie van binnenlandsche zaken en openbaar onderwijs genoemd werd. In 1907, na 't aftreden van 't ministerie de Smet de Naeyer, werd de ambtsbevoegdheid over onderwijszaken aan laatstgemeld departement onttrokken, dat nu weer ministerie van binnenlandsche zaken ging heeten, en opgedragen aan een nieuw departement, het ministerie van wetenschappen en kunsten. Dat de *naam* openbaar onderwijs nu heelemaal weggemoffeld werd, bewijst hoe weinig « onze meesters » zich om de *zaak* bekommeren. Toch zou de terug-

Digitized by Google

ontwerp op den leerplicht ingetrokken en een buitengewone Kamerzittijd geopend, om de wet van 1879 te herzien, opdat de nieuwe schikkingen onmiddellijk na de groote vacantie zouden kunnen uitgevoerd worden; dan zou men meteen van de bekostiging der vrije scholen ontslagen zijn, waarvan de last sedert lang door de geldschieters met tegenzin werd gedragen.

De katholieke dagbladen schreven, dat het oogenblik gekomen was, om met de wet van 1879 kort spel te maken, het « verdrukte » privaatonderwijs recht te laten wedervaren en de officiëele school de voordeelen te ontnemen, welke zij wederrechtelijk genoot. Men zou zich niet vergenoegen met de vrije en de officiëele scholen op ééne lijn te plaatsen, maar tevens zorgen, dat al degenen gestraft werden, die tot de uitvoering der « ongelukswet » de hand hadden geleend.

« In andere woorden : de nieuwe onderwijswet, welke sedert lang met de grootste zorg bestudeerd en opgesteld was en thans door de vijanden der onzijdige school met koortsig ongeduld werd verwacht, zou dezen het middel aan de hand doen hunnen wrok te koelen op hen, die men in 1879 niet tot overloopen had kunnen bewegen, en om degenen te beloonen, die er geene zwarigheid in gevonden hadden eed en plicht te verzaken. Zij zou èn tegen het openbaar onderwijs èn tegen ambtenaars gericht wezen, wier eenige misdaad was eene van 's lands wetten loyaal te hebben nageleefd,

---

keer naar de *benaming* van vóór 1878 ons vrij onverschillig zijn, als in het nieuw ministerie de *belangen* van het onderwijs maar ter harte genomen werden. Maar eilaas!... In zijne verklaring aan de wetgevende Kamers (10n Mei 1907) zei het hoofd van 't kabinet, minister de Trooz, die zelf 't onderwijs in zijn departement had gehad, letterlijk het volgende :

« Gij vraagt of we van zin zijn officiëel en bijzonder onderwijs op gelijken voet te ondersteunen ? Ik antwoord, zoo overtuigend als ik dat kan : Ja! ja! ja! »

Digitized by Google

gelijk zij die van 1842 nageleefd hadden, zonder zich in den strijd der partijen te mengen en zich af te vragen, welke staatkundige meerderheid ze uitgevaardigd had[1]. »

9. Voortvarende gemeentebesturen.

Verschillende clericale gemeentebesturen wisten op voorhand zoo goed dat het met het officiëel onderwijs zou gedaan zijn, dat zij niet eens wachtten tot het wetsontwerp in de Kamer was neergelegd, om de onderwijzers te verwittigen dat hunne school na de vacantie niet meer zou geopend worden. In sommige plaatsen ging die kennisgeving vergezeld van beleedigende toespelingen op den broodeloozen toestand, waarin de arme menschen zich voortaan zouden bevinden.

Die voortvarende besturen waren er dus over ingelicht dat de nieuwe schoolwet niet, als de wet van 1879, eene wet van centralisatie zou zijn, maar de gemeenten oppermachtig zou meester laten om, onder de beperkte — o zoo beperkte — controle en met den financiëelen steun van den Staat, het onderwijs naar goeddunken te regelen, dat is : het aantal scholen en onderwijzers te bepalen, het personeel te kiezen en zijne jaarwedde vast te stellen, het leerprogramma en de schoolbegrooting op te maken. Ook wisten ze dat ze, zonder éénige tusschenkomst van het hooger bestuur, de uitsluitende bevoegdheid zouden hebben tot het al of niet inrichten van bewaar- en adultenscholen; met andere woorden, dat ze zouden mogen handelen zooals na de omwenteling van 1830 : scholen sluiten en leerkrachten afdanken, tot meerdere eer en glorie der clericale partij en als hulde aan den vooruitgang in de 19e eeuw, die de eeuw van beschaving werd genoemd.

(1) Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.

Digitized by Google

10. Beweging in het land.

Toen nu de tekst zelf van het wetsontwerp bekend werd gemaakt, bleek het, dat al wat in ons land onbevooroordeeld denken kon, geweldig ontroerd was bij het vooruitzicht op de voortduring en de verdubbelde verbittering van den schoolstrijd.

« Er ontstond eene opschudding als België er, sedert de beruchte « kloosterwet » van 1857, niet meer gezien had. In de steden en voorname buitengemeenten ontmoette de wet de strengste afkeuring. Te Brussel hadden, bij de opening der Kamers, verscheidene dagen achtereen, dreigende samenscholingen plaats. De ministers en diegenen hunner vrienden, welke aan den schoolstrijd het werkzaamst deelgenomen hadden, konden zich niet meer in 't openbaar vertoonen, zonder aan hoonende bejegeningen bloot te staan; en alleen door de krachtdadige houding van den burgemeester en de politie der hoofdstad konden woëlige tooneelen en betreurlijke wanordelijkheden vermeden worden (1). »

De houding en de taal van minister Jacobs en andere clericale sprekers, in de discussie der wet, droegen niet weinig bij om de voorstanders van het officiëel onderwijs te ergeren.

Het ongelukkige woord : « *Wij zijn de meesters!* » door den heer Nothomb, broeder van den minister van 1842, in de Kamer gesproken (2); de stelselmatige verwerping der amendementen, door de liberalen voorgesteld, waren evenmin geschikt om de gemoederen te bedaren.

In verscheidene steden en zelfs in plattelandsche gemeenten werden openbare betoogingen ingericht,

(1) Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1883.
(2) Zitting van 30n Augustus 1881.

Digitized by Google

die, ofschoon binnen de palen der wettelijkheid blijvende, niet nalieten welsprekend te toonen, hoe onverwinnelijk een afkeer de bevolking had van het schoolregime, waarmee het land bedreigd werd.

« Van alle kanten werden aan de Kamers en aan den Koning verzoekschriften en protestatiën gestuurd, om het hatelijke en onvaderlandsche der wet te doen uitschijnen. Zij waren met ontelbare handteekeningen bekleed van duizenden en duizenden verlichte burgers uit alle standen : burgemeesters, schepenen en raadsleden, magistraten en ambtenaars, geleerden en kunstenaars, groote en kleine kooplieden en nijveraars, pachters en daglooners, dienstboden en werklieden, maatschappijen van taal- en letterkunde, van kunst en wetenschap, pedagogische kringen, enz. namen deel aan de beweging, zoowel als gemeente- en provincieraden, kiesvereenigingen en andere politieke lichamen.

« Onder den naam *Verbond der gemeenten* kwam eene vereeniging tot stand van 820 gemeenten met 2.732.659 inwoners, de helft der bevolking De verbondenen, door hunne burgemeesters vertegenwoordigd, vergaderden den 9n Augustus ten stadhuize van Brussel, om eene protestatie aan de Kamers en den Koning op te stellen. In de groote Gothische zaal zwoeren zij plechtig, met schepenen en raadslieden uit alle provinciën, de openbare school tegen hare vijanden te verdedigen, en niet te dulden dat het clericaal onderwijs het officiëele overvleugelde.

«Des anderen dàags had in de hoofdstad eene tweede indrukwekkende manifestatie plaats, waaraan vele duizenden inwoners van Brussel en de voorsteden deelnamen, en op het einde der maand nog eene, ontzaglijker dan ooit in België gezien was. Dezen keer was de stoet, die in de onberispelijkste orde de straten van Brussel doorkruiste, meer dan eene mijl lang. De deelnemers, ten getale van meer dan 80.000, met de

Digitized by Google

senators en representanten der liberale gezindheid aan het hoofd, waren uit al de deelen des lands toegestroomd.

« Ook in andere groote steden werden zulke betoogingen ingericht(1). »

Van hunnen kant zetten de clericalen eene tegenmanifestatie op touw, die den 7n September te Brussel plaats had. Maar de verontwaardigde liberalen der hoofdstad konden de tartende en uitdagende houding der manifestanten niet verdragen en dreven den stoet uiteen, die verplicht was naar de zijstraten en voorsteden de wijk te nemen.

« Dat alles kon niet beletten, dat de wet door de meerderheid in beide Kamers gestemd werd. Gedurende eenige dagen werd nog door zekere onderwijzersvrienden de hoop gekoesterd dat de Koning, die in 1878 in de troonrede gezegd had : « De verstandelijke ontwikkeling van een volk is, meer dan ooit, de bron van zijnen voorspoed » en « Het onderwijs, op Staatskosten gegeven, moet onder het uitsluitend bestuur en toezicht der burgerlijke overheid geplaatst worden » zou weigeren zijn zegel te hechten aan eene wet, welke zoo klaarblijkelijk die wijze woorden te schande maakte.... Hunne zelfbegoocheling duurde niet lang. Tevergeefs begaven de burgemeesters van Brussel, Antwerpen, Gent, Luik en andere steden zich, in statigen optocht en onder de toejuichingen der menigte, naar het paleis, om, uit naam van het *Verbond der Gemeenten*, eene laatste poging te wagen....

« De Vorst sprak het gevoelen uit, dat het zijn plicht van grondwettelijken regeerder was, eene wet, door de meerderheid der Kamers aangenomen, te bekrachtigen (1). »

Zij werd dan ook met 's Konings handteekening bekleed en met den datum 20n September 1884 in het Staatsblad afgekondigd.

---

(1) Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.

Digitized by Google

En alom gingen de afschaffingen van scholen en de wegzendingen van onderwijzers en onderwijzeressen hunnen gang.

« Die willekeurige afschaffingen en wegzendingen deden de verbittering ten top stijgen, brachten meer dan ooit verdeeldheid, twisten en krakeelen voort. In niet weinig lokaliteiten veroorzaakten zij wanordelijke tooneelen, zelfs bloedige worstelingen tusschen de ingezetenen. Ketelmuziek werd op menige plaats aan pastoor en burgemeester gebracht; op andere werden burgemeester en raadsleden, bij 't verlaten der zittingzaal, door de gansche bevolking uitgejouwd.

« Te Brussel, in het Paleis der Academiën, werd de prijsuitdeeling aan de laureaten in den algemeenen wedstrijd der Staatsgestichten van middelbaar onderwijs door betreurenswaarde incidenten gestoord. De vader der schoolwet, minister Jacobs, die de plechtigheid voorzat, werd, ondanks de tegenwoordigheid des Konings, met luide teekens van afkeuring begroet, en na de zitting, op den terugweg naar het koninklijk paleis, hadden niet minder beweenlijke manifestatiën plaats (1).

« De gemeenteverkiezingen, op 19n October 1884, waren eene andere manifestatie tegen de wet, alge-

(1) Er werd namelijk gefloten op den doortocht van 's Konings rijtuig (5e October 1884). — Men vergete niet, dat onder 't liberaal ministerie (1879-1884), tijdens den schoolstrijd, de Koning in sermoenen en clericale bladen herhaaldelijk eene vod werd genoemd, een geus, een gekroond varken, het vijfde wiel, een millioenendief, en zoo meer. Hem werd voorspeld dat zijn troon waggelde, dat zijne kroon en zijn leven in gevaar waren en dat dit wel besteed was. Op plakbrieven werd gedrukt dat hem het hart moest doorstoken worden, enz. — Zie hierover hoofdstukjes 9 en 10 van den *Schoolstrijd in ons Land* (Gent, J. Vuylsteke, 1907, blz. 23 en volg.) en de brochure *Eerbied voor den Koning, de Wet en de Vrijheid*, uitgave van den *Vlaamschen Liberalen Kiesbond* van Gent (Gent, Ad Hoste, 1907, blz. 13 en volg.)

Digitized by Google

meener en welsprekender dan al de vorige. De uitslag was van dien aard, dat hij den Koning noopte de heeren Jacobs en Woeste, die het meest hadden meegewerkt tot het voordragen en aannemen van het nieuwe schoolregime, dat zooveel onrust, ontroernis en opschudding wekte, hunne portefeuille weer te vragen.

« De hoofdstad, schier al de hoofdplaatsen der provinciën en arrondissementen, al de gewichtige buitengemeenten en een aanzienlijk getal kleinere hadden het liberalisme eene verpletterende meerderheid gegeven.

« Met de twee aartsvijanden der openbare school, oordeelde de leider van het kabinet, de heer Malou, het raadzaam insgelijks af te treden, waarschijnlijk dewijl hij overtuigd was, dat de uitslag der verkiezingen niet min hem dan zijne collega's had getroffen(1). »

Men herinnere zich dat de heer Woeste eens in volle Kamer, toen er spraak was van de vervolgingen, die de officiëele onderwijzers tijdens den schooloorlog in zoovele gemeenten hadden te verduren, uitgeroepen had : « *Qu'ils s'en aillent! — Dat zij* (d. z. de officiëele onderwijzers) *heengaan!* (2) »

Ook de heer Jacobs, die de schuld was dat honderden onderwijzers afgedankt werden, had even onmeedoogend in eene openbare dischrede (3) gezegd, « *dat de verandering van schoolwet niet was geschied zonder geween noch tandengeknars.* »

Nu werd het *Qu'ils s'en aillent*, trots hun *tandengeknars*, op hen zelven toegepast.

Voor minister Jacobs was het te vernederender, daar

(1) Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.
(2) Den 1e Februari 1881.
(3) Te Antwerpen, den 27e September 1884.

Digitized by Google

de Koning hem in 1871 ook al eens tot het neerleggen van eene ministeriëele portefeuille had moeten dwingen.

De heer Beernaert verving den heer Malou als hoofd van het kabinet; de heer De Volder trad in de plaats van den heer Woeste en tot minister van binnenlandsche zaken en van het ontredderd en verder te ontredderen onderwijs werd de heer Thonissen benoemd, een befaamd professor der Hoogeschool van Leuven, verdienstelijk schrijver en lid der Academie van België, aan wien de openbare opinie gematigdheid en verdraagzaamheid toeschreef. Een satirisch blaadje van Brussel schilderde hem af, als des nachts het vernielingswerk beweenende, dat hij gedurende den dag had verricht.

« Maar de beslissingen en instructiën van den nieuwen minister waren in den grond even onverzoenlijk als die van zijnen voorganger.... Men beweerde.... dat de heer Jacobs bij voortduring, maar bedektelijk, als minister van het openbaar onderwijs fungeerde en inzonderheid het hooge woord voerde, waar het gold scholen af te schaffen en te desorganiseeren, het in 1879 trouw gebleven personeel te vervolgen, overloopers en kloosterlingen te begunstigen. O, toen bevreemdde niets meer. Men begreep, dat de dienstman van het episcopaat, door de publieke opinie voor de tweede maal uit het ministerie verwijderd, vooraleer de weergeëischte portefeuille neer te leggen, zorg had gehad in het ministeriëel hotel een achterdeurken open te houden, ten einde zijne dubbele mislukking met verdubbelde woede op het onderwijs en de onderwijzers te wreken(1). »

Maar al had de regeering de wet van vernieling en wraak, die door de verkiezing van October veroordeeld was geworden, willen milderen, ze zou het niet gekund hebben : zij had van hare macht grootendeels afstand

(1) Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.

Digitized by Google

gedaan ten voordeele der gemeenten, en zou in zekere gevallen onmachtig zijn geweest, om de schreeuwendste onrechtvaardigheden en de zwaarste buitensporigheden van kwaadwillige dorpsbesturen te beletten.

Om dit te bewijzen, zullen wij eenige schikkingen van de wet onder het oog van den lezer brengen.

11. Een paar artikels van de wet van 1884.

Laten wij eerst een paar artikels aanhalen, die destijds meesterstukjes van huichelarij werden genoemd :

« Er is, in elke gemeente, ten minste eene gemeenteschool, in een behoorlijk lokaal gevestigd. De gemeente mag eene of meer private scholen aannemen; in dit geval mag de Koning, na het advies van de bestendige deputatie ingewonnen te hebben, de gemeente ontslaan van de verplichting, eene gemeenteschool te stichten of te behouden; deze vrijstelling kan niet verleend worden, wanneer twintig huisvaders, wier kinderen den schoolouderdom hebben, de stichting of het behoud der school eischen voor het onderwijs hunner kinderen, en indien de bestendige deputatie een gunstig advies op hunne vraag uitbrengt.

« Twee of meer gemeenten mogen, in geval van nood, door den Koning gemachtigd worden zich te vereenigen om eene school te stichten of te onderhouden. »

« De lagere gemeentescholen worden bestuurd door de gemeenten. De gemeenteraad bepaalt, volgens de behoeften der plaats, haar getal en dat der onderwijzers. De raad regelt, desnoods, al wat de stichting en de inrichting der bewaar- en adultenscholen betreft. »

De Staat moet, in zake onderwijs, zijne eigen afstelling voorbereiden : dàt was het principe van de nieuwe wet. Onder voorwendsel van eerbied voor de *autonomie communale* (d. i. het zelfbestuur der gemeenten), vertrouwde zij het lager onderwijs toe aan

Digitized by Google

gemeentevaderen, die, naar zij op voorhand wist, in de meeste gevallen onbekwaam, vijandig gezind of althans niet onafhankelijk genoeg waren. Dezen nu mochten naar goedvinden private scholen aannemen en hunne lagere scholen afschaffen, zonder zelfs aan de regeering toelating te vragen. Wanneer de raad maar ééne gemeenteschool behield, voldeed hij aan de wettelijke voorschriften. Om de aangenomen scholen beter te kunnen bevoordeelen, werden, in een aanzienlijk getal gemeenten, al de officiëele scholen gesloten, behalve de vereischte ééne, die vaak in eene afgelegen wijk stond, op bijna eene mijl van de kom van 't dorp. En er was eene circulaire noodig van minister Thonissen(1) om de gemeenten dit stelsel — *niet* te verbieden, want daartoe was, zooals we reeds zeiden, de minister niet gewapend, maar althans — af te raden.

De waarborg der twintig huisvaders voor het stichten en behouden der eenige gemeenteschool was er volstrekt geene : vind maar in een clericaal dorp twintig huisvaders, die den moed of de vrijheid hebben eene openbare school te eischen, d. i. zich in oppositie te stellen met pastoor en bestuur!

Als bewijs daarvan zullen we één enkel feit mededeelen, dat ons en anderen destijds vooral getroffen heeft door de dramatische omstandigheden, waarin het voorviel.

« In een dorp bij Turnhout, te Lichtaart (provincie Antwerpen), werd de onderwijzer, een zeer achtenswaardig man, na 30 jaren dienst in beschikbaarheid gesteld, door afschaffing zijner school Hij had al de inwoners leeren lezen en begaf zich op weg, om de 20 handteekeningen in te zamelen, volgens de wet toereikend, om de afschaffing te beletten. Het gelukte hem slechts 19 bijeen te krijgen. Het trof hem zoozeer dat

(1) Van 5n November 1884.

Digitized by Google

hij, bij 't verlaten der hoeve, waar men hem de twintigste weigerde, dood nederzeeg[1]. »

En als men, gelukkiger dan te Lichtaart, er kans toe zag twintig handteekeningen van huisvaders samen te krijgen, ondervond men dat er een probaat middeltje bestond om die twintig handteekeningen te verijdelen: nevens de gemeenteschool maakten de besturen de pastoorschool tot eene tweede; eenige maanden later schaften zij de eerste af, behielden de tweede en ... voldeden aan de wet, zonder aan den Koning vrijstelling te moeten vragen. De toer was gespeeld.

Hij werd in meer dan ééne gemeente gespeeld !

12. Het godsdienstonderwijs onder de wet van 1884.

En wat werd er van artikel 4 der vorige wet, zult ge vragen, artikel dat tot voorwendsel had gediend van den schoolstrijd ?

Hier ook werd geen klare wijn geschonken.

In het programma, waaruit de vormleer en de natuurlijke wetenschappen — waarschijnlijk als te gevaarlijk — geschrapt werden, stond het godsdienstonderwijs niet eens als verplicht leervak opgenomen : de gemeenten mochten het — alweer volgens het principe der *autonomie communale* — al of niet in hunne scholen laten geven. De wet toch bepaalde :

« De gemeenten mogen het onderwijs van den godsdienst en de zedeleer aan het hoofd schrijven van het programma van al of van eenige hunner lagere scholen. Dit onderwijs wordt gegeven in 't begin of op 't einde der klasse. De kinderen wier ouders het vragen, moeten dit onderwijs niet bijwonen.

« Wanneer in eene gemeente twintig huisvaders met kinderen in de schooljaren vragen, dat hunne kinderen

(1) Belgicus (D Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.

Digitized by Google

het godsdienstig onderwijs niet bijwonen, mag de Koning, op aanvraag der ouders, de gemeente verplichten, voor die kinderen eene of meer bijzondere klassen in te richten

« Indien, ondanks de vraag van twintig huisvaders met kinderen in de schooljaren, de gemeente weigert het godsdienstig onderwijs in het programma op te nemen, of belet dat het onderwijs van den godsdienst gegeven worde door de bedienaars van den godsdienst of personen door hen gemachtigd, mag het Staatsbestuur, op verzoek der ouders, eene of meer private scholen naar hunne verkiezing, aannemen, als die de voorwaarden vereenigen om door de gemeente aangenomen te worden. »

Twintig huisvaders dus weer, evenveel als er in artikel 1 werden geëischt voor het stichten of behouden der eenige gemeentschool. Maar terwijl, zooals we reeds zeiden, dààrvoor in de meeste gemeenten dit getal onmogelijk te vinden was, konden de gemeenten, die het godsdienstonderwijs niet lieten geven, dus in de eerste plaats de groote steden, door het Staatsbestuur verplicht worden private scholen te bekostigen, zoodra twintig huisvaders dit verlangden Nu weet iedereen dat men in die steden gemakkelijker vijfhonderd zulke huisvaders kan aantreffen dan twee in eene landelijke gemeente

De stad Antwerpen, bij voorbeeld, moest 16 fr. betalen voor elken leerling van clericale scholen, die ambtshalve door het Staatsbestuur aangenomen werden; eerst werden vier zulke scholen aangeduid(1), later zes(2), vervolgens weer zes(3) en nog later twee(4).

---

(1) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. CLXI, nr 204.

(2) 16e driejaarlijksch verslag (1888-1890), blz CI, nr 134.

(3) 17e driejaarlijksch verslag (1891-1893), blz. CXXIV en volg., nr 140.

(4) Zelfde verslag, blz. CXXV, in voetnota en ook 18e driejaarlijksch verslag (1894-1896), blz. CXCIII, nr 207.

Digitized by Google

Te Brussel waren er drie dergelijke scholen(1), te Anderlecht (Brabant) twee(2), te Laken (Brabant) twee(3), te Sint-Gillis (bij Brussel) ook twee(1), à 18 fr. per leerling. Te Marcinelle (Henegouwen) waren er vier(4) en te Verviers (Luik) drie(1), à 15 fr. per leerling. Er waren er ook drie geweest(1) te Marchienne au Pont (Henegouwen) en eene(2) te Charleroi-faubourg (zelfde provincie).

Om de reeds merkelijk ingekrompen Staatssubsidie niet te verliezen, nam het gemeentebestuur van Gent den godsdienst in het leerprogramma der lagere scholen op, en verwittigde te gelijker tijd de ouders, dat het hun vrij stond, hunne kinderen van de catechismusles te ontslaan : ze moesten maar op een hun toegezonden bulletin eene formule in dien zin onderteekenen.

Bijna overal was de geestelijkheid dus meester van den toestand....

Nu wilde zij wel terug in de nog in stand gehouden Staatsscholen treden, niet om er zelf godsdienstonderwijs te geven, maar om te controleeren òf en hoe het gegeven werd. En ze vond er den onderwijzer, die niet had opgehouden zijne leerlingen den tekst van den catechismus te doen van buiten leeren, al was hij, dàarom vooràl, in den ban der Kerk geslagen. En ze beval dien geëxcommunieerde, dat hij voort zou gaan met denzelfden tekst te doen van buiten leeren. En ze was tevreden ...

13. De schoolverwoesters aan 't werk.

Wij spraken van de in stand gehouden Staatsscholen. Niet ten onrechte. Want met honderden werden er gesloten, onmiddellijk na de afkondiging van de wet.

Wij zullen eenige brutaal welsprekende cijfers opgeven.

---

(1), (2), (3,, (4). Zie voetnota's 1, 2, 3, 4 op blz 43.

Digitized by Google

Den 30n Juni 1884 bestonden 4803 officiëele lagere scholen(1).

Den 30n Juni 1885 waren er maar 4004 meer.

Dus 799 scholen (bijna 17 °/₀) werden op één jaar tijd afgeschaft.

Vergelijkt men de cijfers van October 1884 tot October 1885, dan komt men aan 't volgende getal afschaffingen :

877 lagere scholen (bijna 18 1/2 °/₀),
228 bewaarscholen (ruim 26 1/2 °/₀),
1079 scholen voor volwassenen (bijna 40 °/₀).

Te zamen dus 2184 officiëele scholen, met 44.996 leerlingen.

220 gemeenten — en daaronder dorpen met 4000, 5000, 6000 inwoners — op een dertigtal na alle in 't Vlaamsch gedeelte van het land gelegen, kregen toelating om de eenige gemeenteschool af te schaffen. En in sommige dorpen werden de schoollokalen tot kroegen en danszalen vervormd! In 1887 waren er 245 gemeenten, die gemachtigd waren hunne eenige gemeenteschool te sluiten; 204 daarvan behoorden tot de Vlaamsche gewesten(2).

Het getal officiëele onderwijzers en onderwijzeressen, die uit de eene of andere betrekking werden afgedankt (bewaarscholen, adultenscholen, lagere scholen, of uit lagere en adultenscholen samen) werd nooit openbaar gemaakt, maar zonder vrees van overdrijving mag men het wel op 2000 schatten. Immers, op 31n Maart 1884 telde het personeel van de officiëele adultenscholen 4076 leden(3); in December 1885 maar 2625(4), dus 1451 minder. In de officiëele bewaarscholen waren er den 30n September 1884, 1408 onderwij-

(1) Zie blz. 26.
(2) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 361.
(3) 14e driejaarlijksch verslag (1882-1884), blz. 434.
(4) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. CLXV, nr 210.

Digitized by Google

zeressen in dienst[1]; in December 1885 maar 1176[2], dus 232 minder. In de 877 gesloten lagere scholen zullen er wel ten minste 320 personen geweest zijn die alleen in eene lagere school — en niet ook in eene school voor volwassenen — dienst deden. En zoo komt men tot 1451, 232 en 320, dus meer dan 2000.

De jaarwedden van 3316 gemeenteonderwijzers en onderwijzeresssn, die hunne betrekking behouden hadden, werden verminderd, soms tot op de helft, soms tot het minimum dat de wet bepaalde : 1200 fr. voor de hoofd-, 1000 fr. voor de hulponderwijzers. Die verminderingen beliepen tot 959.220 fr., d. i. gemiddeld 290 fr. per jaarwedde.

Men wilde zich, zooals we reeds zeiden, blijkbaar wreken op de onderwijzers die, in 1879, het officiëel onderwijs en 's lands wetten getrouw waren gebleven, terwijl men allerlei gunsten en bevorderingen — b. v. benoemingen tot inspecteur — over had voor hen, die naar het vrij onderwijs waren overgeloopen, bij zooverre dat men ze later — feit zonder voorgaande — in hun recht op pensioen herstelde.

Op vermeerdering van jaarwedde mocht niemand met zekerheid rekenen : zoo iets voorzag de wet niet meer.

Wat zij wèl voorzag, was eene afwachtingsjaarwedde ... voor *sommige* slachtoffers van de clericale wraakzucht.

De gemeenteraad mocht eenen onderwijzer in beschikbaarheid stellen bij afschaffing van plaats; in dit geval zou de onderwijzer een wachtgeld genieten, waarvan de grondslagen en de voorwaarden bij koninklijk besluit zouden bepaald worden. Dit wachtgeld zou niet lager mogen zijn dan de helft van de jaarwedde van activiteit,

(1) 14e driejaarlijksch verslag (1882-1884), blz. 239.
(2) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 222.

Digitized by Google

noch onder 750 frank dalen(1). Het zou voor de twee vijfden verstrekt worden door de gemeente, voor één vijfde door de provincie en voor het overige door den Staat.

Een koninklijk besluit van 21ª September 1884 bepaalde dat het wachtgeld zou berekend worden op de helft, de twee derden, de drie vierden of het volle bedrag der activiteitsjaarwedde, naar gelang de afgestelde onderwijzer minder dan 5, minder dan 15, minder dan 25 of meer dan 25 jaar dienst telde. Het zou uitbetaald worden gedurende den tijd, die noodig was om den belanghebbende eene andere betrekking te bezorgen. Deze zou als ontslagnemer beschouwd worden, als hij zou weigeren in het gemeente-, provinciaal of Staatsonderwijs eene plaats aan te nemen, waarvoor hij ten minste evenveel kon ontvangen als 't bedrag van zijn wachtgeld. En bij 't aanvaarden van andere betrekkingen zou het verminderd worden.

De minister zou, bij gemotiveerd besluit, uitspraak doen over de afschaffing of vermindering van het wachtgeld; maar het initiatief van dezen maatregel zou aan de gemeente toebehooren, die den onderwijzer in beschikbaarheid had gesteld.

---

(1) Bij koninklijk besluit van 5ª November 1881 werd het minimum van het wachtgeld op 1000 frank bepaald.

De wet van 4ª Januari 1902 bracht het minimum weer op 750 fr, cijfer dat bij koninklijk besluit van 12ª Mei 1887 ook al vastgesteld was voor de onderwijzeressen der bewaarscholen.

Verder bepaalt de wet van 1902 dat het wachtgeld zal vervallen voor den in beschikbaarheid gestelden onderwijzer, die, na minder dan 18 maand werkelijken dienst te hebben gedaan, dit wachtgeld ten minste gedurende een jaar, of anders gedurende den dubbelen duur van zijne actieve functiën zal getrokken hebben.

Wie het vijf jaar getrokken heeft, ziet het met de helft, met een derde of met een vierde verminderen, naar gelang hij van anderhalf tot 5 jaar, van 5 tot 15, van 15 tot 25 jaar werkelijken dienst heeft gedaan.

Na tien jaar wordt het wachtgeld met twee derden verminderd.

Digitized by Google

Niet elke afschaffing van betrekking gaf recht op een wachtgeld : waar b. v. scholen voor volwassenen werden gesloten, kregen de onderwijzers, die hunnen dienst in de lagere school behielden, hoegenaamd geene vergoeding, tenzij door die afschaffing hunne jaarwedde geringer werd dan de som, die zij als wachtgeld zouden hebben ontvangen, bijaldien zij heelemaal op straat waren gezet geworden.

Maar ook het personeel van lagere en bewaarscholen werd in sommige plaatsen zonder wachtgeld afgedankt. Dan moesten processen ingespannen worden.

De vader der wet van 1879, oud-minister Van Humbeeck, riep een *Verdedigingscomiteit* in 't leven, om de geslachtofferde onderwijzers ter hulp te komen.

De warmste verdedigers van het volksonderwijs maakten er deel van uit en in iedere provincie werd eene onderafdeeling ingericht.

Ieder gekrenkte onderwijzer mocht zich tot het *Verdedigingscomiteit* wenden, om rechtsherstelling te erlangen.

Er waren gemeentebesturen, die het verschuldigde wachtgeld verminderden tot beneden het bedrag, door de wet en de koninklijke besluiten bepaald. En, erger nog, die verminderingen werden door het ministerie bekrachtigd, zoodat het Verbrekingshof, den 5n Maart 1896, beslissingen in dien aard als onwettig en van geener waarde afkeurde(1).

Minister Schollaert moest dan ook in de Kamer verklaren dat hij bereid was, op verzoek der belanghebbende — lees : benadeelde — onderwijzers, al de onwettige ministeriëele besluiten te wijzigen.

Andere gemeenten betaalden het wachtgeld met zooveel onwil en zooveel onregelmatigheid als de gewone jaarwedde onder de wet van 1879.

---

(1) *Revue de l'Administration*, 1896, blz. 203 en *Pasicrisie belge*, 1906, I, blz. 109 en volg.

Digitized by Google

Bij koninklijk besluit van 30n Juni 1887 werd er bepaald dat de Staat, in plaats van de gemeenten, rechtstreeks de wachtgelden aan de in beschikbaarheid gestelde onderwijzers zou betalen en dan de voorschotten terugvorderen van gemeente- en provincie-besturen : wel een bewijs hoeveel tegenzin de gemeenteontvangers tot dan toe in het uitbetalen der wachtgelden aan den dag hadden gelegd.

Het zal dan ook niemand verwonderen, dat sommige in disponibiliteit gestelde onderwijzers, door den nood gedwongen, bij hunne in functie gebleven collega's van de stad zeep, of gebrande koffie, of handdoeken kwamen te koop bieden, en dat de *Onderwijspenning*, door den *Belgischen Onderwijzersbond* gesticht, in die dagen veel hongerigen heeft gespijsd...

Dat klinkt als in een melodrama, niet waar? En toch schrijven wij geschiedenis, eilaas!

Te Ciergnon (provincie Namen), aan den voet van 's Konings kasteel, gebeurde een feit, dat voor de wraakgierige clericale vervolgers een eeuwigdurend brandmerk zal blijven: de gemeenteonderwijzer Dethise stierf daar van gebrek! (1)

---

(1) In Januari 1887. — Twee jaar te voren had de gemeenteraad hem afgezet. Dethise teekende bij den Koning beroep aan. In October werd dat beroep gunstig onthaald. Maar intusschen had de onderwijzer geen centime jaarwedde ontvangen. In November vraagde de gemeenteraad toelating om de eenige gemeenteschool af te schaffen. Zonder naar 't antwoord te wachten van de regeering, die in Maart 1886 een onderzoek had laten doen, nam de raad, in Juni, de vrije school aan en in October schafte hij ('t gewone middeltje, zie bl. 42) de school van Dethise af en stelde hem in disponibiliteit. De minister wilde die beslissing niet goedkeuren. Maar de onderwijzer werd toch niet betaald. In twee jaar had hij in 't geheel 300 fr. ontvangen! Hij liet eene zwangere weduwe na en zes kleine kinderen, waarvan er drie ziek waren.

Digitized by Google

In de volgende tabel (1) zal de lezer zien hoeveel lagere scholen er op 31ª December 1885 waren afgeschaft; hoeveel leerlingen er aldus uit de officiëele gestichten verdreven werden; aan hoeveel onderwijzers en onderwijzeressen er een wachtgeld werd.... beloofd en hoe hoog het bedrag er van beliep ... op het papier. Vindt hij in die opgave provinciën, waar er minder onderwijzers of onderwijzeressen voor een wachtgeld zijn opgeteekend dan er scholen gesloten werden, dan kan hij daaruit opmaken, dat men het daar met de voorschriften van de wet niet te nauw nam.

PROVINCIEN	Afgeschafte scholen	Getal leerlingen	Personen met wachtgeld	Bedrag van dit wachtgeld
Antwerpen . .	116	2.950	133	161.736 fr.
Brabant . . .	42	869	65	79.629 »
Henegouwen . .	53	1.215	60	71.426 »
Limburg . . .	118	777	90	111.607 »
Luik	42	817	41	46.403 »
Luxemburg . .	123	1.755	125	140.821 »
Namen	107	1.637	99	110.152 »
Oost-Vlaanderen	148	3.175	135	172.472 »
West-Vlaanderen	132	2.268	138	164.379 »
Totaal	884	15.513	886	1.058.625 »

Den 31ª December 1888 geven de officiëele statistieken(2) nog het volgend aantal onderwijzers en

(1) *Annuaire statistique*, deel XVI, blz. 180.

(2) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 346.

Digitized by Google

onderwijzeressen aan, in beschikbaarheid gesteld met een wachtgeld :

PROVINCIEN	Lagere scholen	Bewaar-scholen	Samen	Wachtgeld
Antwerpen . .	93	11	104	120.502 fr. 70 c.
Brabant . . .	54	14	68	76.415 » 11 »
Henegouwen . .	52	25	77	81.373 » 91 »
Limburg . . .	69	8	77	93.886 » 50 »
Luik	40	7	47	53.678 » 21 »
Luxemburg . .	119	9	128	137.711 » 72 »
Namen	95	17	112	119.582 » 86 »
Oost-Vlaanderen	103	32	135	154.278 » 00 »
West-Vlaanderen	115	28	143	173.467 » 02 »
Totaal	740	151	891	1.010.896 » 03 »

Op 't einde van 1890(1) waren die totalen nog

	630	122	752	805.263 fr. 53 c.

In 't normaal onderwijs werd eene even vreeselijke verwoesting aangericht als die, waarover wij hierboven de cijfers lieten spreken.

In September 1884 werden in eens 101 leeraars, leeraressen en surveillanten aan de normaalscholen en de normale sectiën afgedankt(2).

Met éénen pennetrek werden 9 op 27 gestichten van normaal onderwijs gesloten, namelijk de scholen te

(1) 16e driejaarlijksch verslag (1888-1890), blz. 210.
(2) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887). blz. 128 en volg.

Digitized by Google

Antwerpen, te Brussel, te Hasselt, te Geldenaken, te Jumet voor jongens ; te Bergen, te Hasselt, te Namen en eene der twee scholen te Brussel voor meisjes.

Een koninklijk besluit van 18n Augustus 1886, als beschaamd om te zeggen : Er worden nòg twee normaalscholen afgeschaft, zei alleen : Het getal normaalscholen wordt bepaald op 16. Daardoor moesten de meisjesgestichten te Hoboken en te Leuven hunne deuren sluiten en werden weer twee dozijn leeraressen afgedankt (1).

Naderhand werden nog drie andere scholen opgeheven : de meisjesnormaalschool te Gent, de jongensnormaalschool te Brugge (beide in 1888) en de jongensnormaalschool te Virton (in 1889); zoodat er in 1889 maar 13 officiëele normaalscholen meer bestonden(2), met 711 leerlingen, terwijl er onder de wet van 1879, zooals we reeds zeiden, 27 waren, met 3018 leerlingen in 't schooljaar 1880-81(3), met 3112 leerlingen in 't schooljaar 1881-82, met 2830 leerlingen in 1882-83 en 2695 het volgende schooljaar(4).

Daarbij dient nog gevoegd dat de normaalscholen, die voorloopig behouden bleven, en die vroeger 30 tot 40 leerlingen mochten aanvaarden, bevel kregen, de aanvaardingen tot een zeer klein getal te beperken. Aldus mochten er, in 1886, niet meer dan 15 leerlingen (op 30 postulanten) aanvaard worden in het jongensgesticht te Lier; te Brugge telde men in 't eerste studiejaar maar 13, te Gent maar 11 jongelingen; bij

---

(1) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 131 en volg.

(2) Dit getal bleef sedert 19 jaar onveranderd.

(3) 14e driejaarlijksch verslag (1882-1884), blz. XXI, nr 23.

(4) Zelfde verslag, blz. 180 en volg.

Het leerlingental werd, naar de driejaarlijksche verslagen, te beginnen met het schooljaar 1884-85, achtereenvolgens (jongens en meisjes samen) 1924, 1418, 970, 931, 789, 711, 724, 666, 649, 625, 627, 657, 706, 726, 739, 879, 969, 994.

Digitized by Google

de meisjes werden er te Gent maar 18 leerlingen aanvaard (op 35 postulanten), te Brugge 19; samen dus maar 76 voor de Vlaamsche provinciën. De meisjesnormaalschool te Brussel kreeg 25 nieuwe leerlingen (op 46 postulanten). Voor de Waalsche gewesten waren de cijfers de volgende : jongensgestichten : te Bergen 22; te Nijvel 28; te Verviers en te Hoei 19; te Virton 14; te Couvin maar 11; meisjesgestichten : te Luik 22; te Doornik 24; te Aarlen 20 en te Andenne 19, samen 202[1].

Nù nòg gaat men in de Staatsnormaalscholen niet boven 25 aanvaardingen [2], terwijl er in de clericale aangenomen gestichten 50, 55, 60, 65, ja, 68 leerlingen in één studiejaar zitten[3].

---

(1) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 160 en 166.

't Volgende jaar waren sommige getallen van nieuw aanvaarde leerlingen nòg treuriger: 6 te Brugge, 10 te Gent, 11 te Bergen, 9 te Verviers, 9 te Couvin, 9 te Virton, enz.! Totaal, jongens en meisjes samen : 255, d. i. 48 minder dan het vorige jaar.

(2) We troffen in de driejaarlijksche verslagen maar ééne uitzondering aan voor jongens, nl. het gesticht te Lier, waar er, in 't schooljaar 1901-02, 27 leerlingen werden aanvaard : 20e driejaarlijksch verslag (1899-1902), blz. 102. In de meisjesgestichten is 't getal aanvaardingen in de laatste jaren overal 20. Alleen Brugge maakt uitzondering. Daar waren 23, 27, 37 aanvaardingen in 1895-1897, 1897-1898, 1898-1899 (19e driejaarlijksch verslag, blz. 146, 148, 150), en 31, 33 en 43 de volgende jaren (20e driejaarlijksch verslag, blz. 104, 106, 108). Maar vind nog een wereldlijk gesticht, dat meer op een klooster gelijkt dan de meisjesnormaalschool te Brugge! 't Is misschien daarom dat ze, wat het getal aanvaardingen betreft, met de aangenomen (lees: clericale) gestichten gelijk werd gesteld!

(3) Eenige cijfers uit vele. Er is spraak van nieuw aanvaarde leerlingen :

Malonne, 50 jongens in 1900-1901 (20e verslag, blz. 100);

Bonne-Espérance, 52 jongens in 1899-1900, en 1 doubleur (20e verslag, blz. 93);

Digitized by Google

Wij mogen over de schoolverwoesting in die dagen niet heenstappen, zonder van het kranig en kalm bijtend schrijven te gewagen, dat Jan van Rijswijck — die later burgemeester van Antwerpen werd — aan minister Jacobs zond.

Hij was leeraar in het grondwettelijk recht aan de normaalschool te Antwerpen en behoorde tot de 101 leeraars, enz., die den 29n September 1884 werden afgedankt. En hij schreef den 3n October daarop volgende :

Den Heer Victor Jacobs, Minister van het Inwendige en van het Schoolwezen,

te Brussel.

Heer Minister,

Ik heb de eer u de ontvangst te melden uwer aanschrijving van den 30n der vorige maand, waardoor mij mijne bediening als leeraar bij de normale afdeeling voor onderwijzers te Antwerpen opgezegd wordt.

Toen ik dit factum ontving, waren wij in gezelligen, huiselijken kring bijeen. Ik opende en las vluchtig :

Ik heb de eer... ontslagen uit uwe bediening... bedankt voor uwe diensten... hoogachting — en onderaan uwe handteekening in autografie.

Carlsbourg, 54 jongens in 1896-1897 (19e verslag, blz. 140);

Leuven, 56 jongens in 1899-1900, en 3 doubleurs (20e verslag, blz. 98);

Thourout, 60 jongens in 1896-1897 (19e verslag, blz. 140) en 55 in 1901-1902, en 5 doubleurs (20e verslag, blz. 103) ;

St-Nikolaas, 65 jongens in 1893-1894 (18e verslag, blz. 152);

O. L. Vr. Waver, 69 meisjes in 1898-1899, en 5 die doubleerden (19e verslag, blz. 150);

Eekloo, 62 meisjes in 1901-1902, en 3 die doubleerden (19e verslag, blz. 108) ; 65 in 1899-1900, en 1 die doubleerde (20e verslag, blz. 104) en 66 in 1900-1901, en 2 die doubleerden (20e verslag, blz. 106).

Digitized by Google

Het zou te vermoeiend zijn, inderdaad, indien gij alle stukken van dien aard, die uit uwe bureelen komen, eigenhandig moest teekenen.

Eene geautografieerde handteekening, dat heet in 't Fransch, zoo ik mij niet vergis, *griffe* of *klauw*. Zou dit het zinnebeeld zijn van uw ministerschap?

Och, Heer Minister, er zijn bij ons noch tranen, noch tandengeknars geweest(1). Ik ben advocaat, ik heb eene broodwinning.

Maar bij de ontvangst van uwen brief bekroop mij een gevoel van innig medelijden met hen, die dat niet kunnen zeggen.

Ik verbeeldde mij dien brief binnenvallende bij eenen bescheiden onderwijzer, er losbarstende als eene bom, gansch het gezin met tranen overstelpende, wanhoop en lijden aanbrengende

Want de droeve werkelijkheid lag daar opengesperd voor mijn oog. Ik hield tusschen de vingers een dier ongeluksboden, die gij over heel het land heenzendt.

— 't Is dus waar, zei m'n vrouw, wat de dagbladen schrijven?

— Natuurlijk.

— En zij die geen bestaan hebben?

— Moeten er een zoeken.

— En als ze er geen vinden?

— Dan is 't de ellende.

— Maar dat is verschrikkelijk, afschuwelijk!

— Ten volle.

Ondertusschen had het kind, tusschen ons beiden gezeten, *schippekensveeren* gemaakt van uwen brief(2).

Het begreep niet. Trouwens, het is een der gelukkigen. Zijne wangjes zullen niet invallen. Het zal zijne moeder niet zien weenen, zijn vader niet zien knarsetanden door uwe schuld.

---

(1) Zie blz. 38.

(2) D. w. z. den brief tot een papieren bootje gevouwen.

Digitized by Google

Ik hield er aan, Heer Minister, u te zeggen welk onthaal uwen brief ten onzent te beurt viel.

Indien allen, over wie uwe *klauw* zich heenstrekt, u even vrijpostig schrijven, zult gij een aardig dossier kunnen meebrengen naar uwe advocatenstudie, als gij daar zult terugkeeren om uit te rusten van de vermoeienissen des bewinds.

En zoo het u eenmaal onder de hand valt, in later dagen, wanneer gij, afgemat van politiek en jaren, in uw geweten, als mensch, de daden van uw ministerschap zult herdenken, dan zult gij het verbranden, dat dossier, opdat uwe kinderen het later niet vinden zouden.

Maar ik vergis mij: dit dossier zal niet bijeengebracht worden. De anderen zullen u niet durven schrijven. Zij hebben vrouw en kinderen; om hunnentwil zullen zij zich vastklampen aan hun wachtgeld; zij moeten stilzwijgend de met gal en edik doorweekte spons uitzuigen, die gij hun nog voor eenigen tijd toesteekt.

En op dit stilzwijgen rekent gij. Door eene zonderlinge tegenstelling, maar die u eigen is, paait gij uw geweten met den nood zelven, dien gij sticht.

Mijn geval echter is verschillend, en ik maak er gebruik van. Ik maak dezen brief openbaar, waarin gij lezen kunt welke gevoelens mij jegens u bezielen.

Mijne gevoelens, het ware weinig.

Maar ik durf bevestigen, dat alle edelmoedige harten er in deelen.

Aanvaard er nogmaals, Heer Minister, de trouwe uitdrukking van.

JAN VAN RIJSWIJCK.

Die brief is beroemd gebleven. Hij werd in de straten der Scheldestad uitgeplakt en door al de liberale bladen van het land overgenomen.

Een ander stuk, dat in 1886 eveneens in al de organen der vrijzinnige pers werd medegedeeld, is de

Digitized by Google

toast, dien de heer Ronvaux, schepen van onderwijs te Namen, uitsprak als voorzitter van het banket, waarmede 't onderwijzerscongres van 5n, 6n en 7n September 1886 besloten werd.

Wij willen het hier ook overdrukken, na te hebben vermeld dat, den 17n September daarop volgende, de gouverneur van Namen een besluit nam, waardoor de heer Ronvaux afgezet werd van zijne functie van schepen, aangezien, zei het besluit, bedoelde toast eene beleediging bevatte voor den Koning, het gouvernement en de wet.

Die toast luidde als volgt :

In elke wezenlijk vaderlandsche, nationale vergadering wordt de eerste heildronk altijd uitgebracht op Z. M. den Koning.

Bij het brengen van dezen toast aan Leopold II zal ik deze beroemde woorden uit de Oudheid herinneren : *Ave Cesar, morituri te salutant* (Cesar, zij die gaan sterven groeten U), welke de zwaardvechters uitspraken, toen zij den circus binnentraden, waar zij gingen geslachtofferd worden.

Ik geloof uw aller trouwe tolk te zijn, met luidop de vaderlandsliefde uit te roepen van al de onderwijzers, van al de onderwijzeressen, hunne verkleefdheid aan de dynastie.

Sire,

De Belgische onderwijzers, die het slachtoffer zijn van de waarlijk wraakzuchtige aanrandingen van de reactie en van de vijanden van het licht, groeten U!

Sire,

De onderwijzers, die door Uwe ministers werden afgezet, verjaagd, gemarteld en getroffen, omdat zij aan uwe wetten gehoorzaamd hadden, groeten U!

Digitized by Google

Sire,

De onderwijzers en onderwijzeressen, tot uitroeiing veroordeeld, omdat zij met eer en getrouwheid hunnen eed gehouden hebben, groeten U !

Morituri te salutant !

Zij groeten U met eene oprechtheid van hart, die Gij nooit aantreffen zult in Uwe omgeving van priesterheerschappij, met eene verkleefdheid, die Gij vruchteloos zoeken zoudt onder Uwe ultramontanen.

Zij vormen de oprechtste wenschen, opdat Uwe regeering en Uw leven lang genoeg zouden duren, om de herinnering uit te wisschen aan het ongeluk, dat zoo zwaar op hen drukt.

Aan Leopold II ! Aan de Koninklijke Familie !

14. Aangenomen scholen.

Van het recht om vrije scholen aan te nemen maakten de gemeentevaders ruimschoots gebruik, — soms uit eigen beweging, maar gewoonlijk door den dorpsherder genoodzaakt of aangemaand : het was immers een welkom middel om op het gemeentebudget een groot deel der kosten van het vrij onderwijs te brengen, die gedurende een jaar of vijf door — vrijwillige of gedwongen — giften van groot en klein moesten gedekt worden. In vele gemeenten werden, in ééne raadszitting, al de lagere, al de bewaar- en adultenscholen afgeschaft. In dezelfde zitting werden dan al de pastoorsscholen aangenomen, die des anderen daags in het bezit der lokalen van de afgeschafte gemeentescholen werden gesteld.

In een jaar tijds (van October 1884 tot den 1ⁿ November 1885) werden in het gansche land 1465 private scholen aangenomen, waarvan 638 bestuurd door kloosterlingen. Het personeel dier 1465 aangenomen

Digitized by Google

scholen bestond uit 2756 onderwijzers en onderwijzeressen, en daaronder 1409 kloosterbroeders en zusters, waarvan 1071 geen diploma bezaten.

Ziehier overigens het getal aangenomen lagere scholen op 31ª December 1885(1):

PROVINCIEN	Met een personeel van		Getal leerlingen van de	
	wereldlijken	kloosterlingen	wereldlijken	kloosterlingen
Antwerpen . . .	127	71	16.297	10.750
Brabant	60	79	6.199	9.977
Henegouwen . .	23	70	1.564	5.619
Limburg. . . .	122	22	9.496	2.822
Luik	43	24	2.282	2.201
Luxemburg . .	113	38	4.162	2.701
Namen	80	81	3 617	5.440
Oost Vlaanderen .	142	120	18.703	17.676
West-Vlaanderen	122	141	14.474	17.946
Totaal	832	646	76.764	75.132
	1478		151.896	

Hoeveel vreemdelingen zich in dat personeel bevonden, wordt nergens opgegeven. Maar niet zelden « vernam men de aankomst, langs al de grenzen van België, van gansche scharen vreemde kloosterbroeders en zusters, uit Duitschland en Frankrijk ontboden, om

(1) *Annuaire statistique*, deel XVI, blz. 180.

Digitized by Google

de afgedankte onderwijzers en onderwijzeressen te vervangen. Met een enkelen trein arriveerden zekeren dag niet minder dan *twee en dertig* Fransche zusters, om in Waalsche gemeenten te onderwijzen, die weinige dagen te voren al de officiëele onderwijzers en onderwijzeressen hadden weggezonden(1). »

De gemeenteonderwijzers en onderwijzeressen moeten Belgen zijn ; maar dit wordt niet vereischt van de aangenomene. Te vergeefs poogden Kamerleden van de linkerzijde voor dezen ook die voorwaarde in de wet te doen schrijven ; de meerderheid wilde op dit punt niet toegeven. Van daar dat vreemde broerkens en nonnekens zoo talrijk opdagen om in ons gezegend België de liefde voor den geboortegrond in de harten hunner kweekelingen aan te vuren.

Men denke niet dat het sluiten der scholen overal uit bezuinigingzucht gebeurde. Onder den invloed van pastoor of kasteelheer moesten sommige gemeentebesturen, die scholen afschaften en daardoor al op de begrooting hun aandeel moesten voorzien in het wachtgeld der afgedankte onderwijzers en onderwijzeressen, meer scholen aannemen dan zij er gesloten hadden, vaak met de overtuiging dat de scholen, die zij aannamen, minder goed waren dan degene, die zij hadden afgeschaft.

« In eene Vlaamsche gemeente, met 4 wijken, bestonden 4 officiëele scholen, maar de pastoor van elke wijk had 2 private scholen. Nog vóór de wet uitvoerbaar was, waren 3 officiëele scholen afgeschaft en 8 private scholen aangenomen, wat het onderwijsbudget van 6,000 fr. op 16,000 fr. bracht. De 8 aangenomen scholen telden te zamen 2 gediplomeerde onderwijzers! Voorbeelden van dien aard zijn geene uitzonderingen (2). »

(1) Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.
(2) Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.

Digitized by Google

Art. 9 van de wet van 1884 zei o. a. :

Geene lagere private school kan aangenomen worden, dan mits zich te onderwerpen aan de volgende voorwaarden :

De school moet ingericht zijn in een behoorlijk lokaal.

De leden van het onderwijzend personeel moeten, ten minste voor de helft, gediplomeerd zijn of het examen vóór eene bijzondere jury hebben afgelegd. Nochtans zal de minister, bij overgangsmaatregel, gedurende twee jaar na de afkondiging der wet, van die voorwaarde kunnen ontslaan.

Zijn vrijgesteld van het examen degenen, welke vóór de wet van 1884 eene gemeente- of aangenomen school bestuurd hebben.

Weinig of liever geen private scholen werden, ter oorzake van hun lokaal, afgewezen. Lieten de lokalen, de schoolmeubelen, enz. te wenschen over, en dat gebeurde zeer dikwijls, dan beloofde men ze te verbeteren en men was met de regeering in regel. Waren zij al te slecht, dán schafte men eenvoudig eene gemeenteschool af en liet de aangenomen school het gemeentelokaal betrekken.

Gedurende twee jaar werd van het personeel der aangenomen school noch diploma noch examen geëischt. En wie al eene school had bestuurd, moest zich niet meer om een bewijs van bekwaamheid bekreunen : in de oogen van de wet wàs hij bekwaam.

Men vergete niet, dat, onder 't beheer van de wet van 1879, slechts 18 op honderd leden van 't personeel der vrije scholen gediplomeerd waren ! (1)

Nu boden ze zich voor de bijzondere jury aan, doch op honderd konden in den eerste ternauwernood 5 het

(1) Verslag van den heer L. Vanderkindere, Kamer, zitting van 4e Maart 1884.

Digitized by Google

examen afleggen. En nochtans had men het hun zeer gemakkelijk gemaakt.

Zij, die bij de afkondiging der wet vijf jaar practijk hadden in het privaat onderwijs, konden door de jury ontslagen worden van zekere theoretische proeven.(1)

Daarbij kwam nog dat zij, die in sommige vakken niet voldoende antwoordden, zich in den volgenden zittijd weer mochten aanbieden om alleen over diezelfde vakken, en niet meer over de andere punten van het programma, ondervraagd te worden.

Ook moesten die « lui van de practijk » geen 65, maar alleen 50 ten honderd van de punten winnen voor lezen, schrijven, moedertaal, rekenen en metrisch stelsel en voor de practische lessen en 30 ten honderd op elk ander verplicht leervak, ter uitzondering van den zang en de tweede taal (2).

Daarenboven « werd de jury derwijze saamgesteld, dat zij niet streng kòn wezen. Het mislukken van zoovelen in zulke gunstige voorwaarden zegt meer dan al het overige, wat het personeel was, dat in de scholen met God onderwees en thans op kosten der gemeenten in aangenomen scholen voort onderwijzen mocht(3). »

Terwijl er, van 1884 tot 1886, eerst 9, dan 2 officiëele normaalscholen op 27 werden gesloten, nam de

(1) In 1884 lieten zich 130 onderwijzers en 59 onderwijzeressen, samen 193, voor het examen inschrijven; doch slechts 74 onderwijzers en 19 onderwijzeressen dorsten zich aanbieden; de anderen trokken zich terug. 33 onderwijzers en 10 onderwijzeressen moesten een volledig examen afleggen; 4 onderwijzers en niet ééne onderwijzeres werden gediplomeerd. 41 onderwijzers en 9 onderwijzeressen moesten eene meer practische dan theoretische proef ondergaan; slechts 5 onderwijzers en geene enkele onderwijzeres werden gediplomeerd. Totaal diploma's : 4 + 0 + 5 + 0 = 9, op 198 ingeschrevenen ! Zie 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 192.

(2) Omzendbrief van 16a Maart 1886. Zie 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. XCIV, nr 93.

(3) Belgicus (D. Sleeckx) in den *Tijdspiegel*, 1886.

Digitized by Google

regeering 35 vrije normaalscholen aan (11 voor jongens, 24 voor meisjes) : 10 meer dan er vóór 1879 bestonden[1]. Daaronder waren 3 gemeentelijke normaalscholen : ééne te Antwerpen, die den 1n October 1890 opgeheven werd, en twee te Brussel, eene voor elk geslacht [2].

Die gestichten telden, op 't einde van het schooljaar 1886-1887, samen 1918 leerlingen[3].

Boden al die aangenomen normaalscholen ernstige waarborgen aan ?

Ons beginsel getrouw om maar alleen officiëele bewijzen in te roepen, zullen wij hierop maar twee dingen antwoorden.

1° De minister zelf moet, in het 15e driejaarlijksch verslag[4] bekennen, dat sommige van die aangenomen gestichten «zich hebben moeten verbinden, aan hunne inrichting de wijzigingen toe te brengen, door de inspectie en de hoogere overheid noodig geoordeeld. »

2° Wie tusschen 1879 en 1884 in eene bijzondere normaalschool een diploma van lageren onderwijzer had bekomen, mocht gemeenteonderwijzer benoemd worden, op voorwaarde, het behaalde diploma te laten enterineeren (d. i. erkennen en bekrachtigen) door de jury, samengesteld ingevolge art. 8 der wet van 1884. De jury moest zich verzekeren of de bijzondere normaalschool, van wie het diploma uitging, derwijze ingericht was dat zij onderwijzers vormde, bekwaam om gemeentelijke lagere scholen te houden naar de eischen van de nieuwe wet, en of de diploma's verleend werden na eene proef, die al de onderwezen vakken omvatte. De jury kon de bekrachtiging doen

(1) Zie blz. 23, voetnota 2.
(2) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. LXXVIII en volg, nr 79.
(3) Tegen 970 in de officiëele gestichten; vergelijk blz. 52 voetnota 4.
(4) Blz. LXXX.

Digitized by Google

afhangen van een aanvullend examen over zekere door haar aan te wijzen leervakken. In dit geval had de gediplomeerde onderwijzer een jaar tijd om het examen te onderstaan; in afwachting mocht hij voorloopig het ambt van gemeentelijken onderwijzer waarnemen.

Leerlingen van 25 vrije normaalscholen boden hun diploma aan de bekrachtigingsjury aan. Van het bisschoppelijk gesticht te Bonne-Espérance werden 22 jongelingen op 84 afgewezen; van het bisschoppelijk gesticht te St-Truiden 29 op 85; van het bisschoppelijk gesticht te St-Nikolaas 50 op 203. De meisjes waren al niet gelukkiger : van het bisschoppelijk gesticht te St-Nikolaas — dat werkelijk onder een slecht gesternte scheen te staan — werden 57 leerlingen op 146 afgewezen en van Brugelette (provincie Henegouwen), bestuurd door de zusters van de Kindsheid Jezu, werden 24 leerlingen op 24 gebuisd(1).

De afgewezen diploma's, zegt het driejaarlijksch verslag tamelijk laconisch(2), « bevonden zich niet in de vereischte voorwaarden. »

Welnu, de bisschoppelijke gestichten van Bonne-Espérance, van St-Truiden, van St-Nikolaas werden alle aangenomen, en ook de meisjesnormaalschool van Brugelette !

Misschien zal de lezer zich afvragen : Hoe werden dan toch in de vrije normaalscholen sommige diploma's afgeleverd? Zoo ja, dan raadplege hij het volgende hoofdstuk, dat men alleen als eene parenthesis gelieve te beschouwen, doch waarin men kan zien hoe, reeds onder de wet van 1842, en zelfs voor eene jury die niet uitsluitend bestond uit professors van de gestichten zelf, de leerlingen der clericale kweekscholen practisch geoefend werden in de vervoeging van het werkwoord konkelfoezelen.

---

(1) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 193.
(2) Blz. XCIV, nr 92.

Digitized by Google

15. De waarde van sommige diploma's in de katholieke normaalscholen.

Hier zullen wij eenige getuigenissen samenvatten uit het schoolenkwest, na vooraf te hebben gezegd dat, vóór 1879, de jury bij de uitgangsexamens der aangenomen normaalscholen bestond uit den inspecteur der normaalscholen, voorzitter; een provincialen schoolopziener; den diocesanen schoolopziener; den bestuurder der normaalschool; den professor in den godsdienst en een der leden van het leeraarskorps van het gesticht, secretaris zonder beraadslagende stem.

De heer Alfons Michel, leeraar aan de middelbare school te Gosselies (provincie Henegouwen), oudleerling der aangenomen bisschoppelijke normaalschool van Bonne-Espérance (Henegouwen), verklaarde aan de commissie van het schoolenkwest, die te Brussel in het Paleis der Natie zetelde, hoe men in voormelde normaalschool te werk ging, om te zorgen dat de vragen over den godsdienst, die bij het uitgangsexamen zouden gesteld worden, op voorhand gekend waren.

Kanunnik Huguet kwam daags vóór het examen. Hij en de leeraar in den godsdienst kozen negen vragen, welke zij op briefjes schreven : drie voor de heilige geschiedenis, drie voor den catechismus en drie voor de kerkelijke geschiedenis. Des anderen daags werd eene vraag van iedere reeks, in tegenwoordigheid van den heer Braun, inspecteur der normaalscholen, door het lot aangeduid. Maar daar wij de negen vragen kenden, waren wij altijd zeker, goed te antwoorden. En zoo bekwamen wij, zoo niet al de punten die voor den godsdienst werden toegekend, dan toch gemiddeld 70 punten op 80(1).

In de aangenomen normaalschool te Carlsbourg

(1) *Enquête scolaire*, deel V, blz. 686 en volg.

Digitized by Google

(provincie Luxemburg), die onder het beheer stond van de broeders der christelijke scholen, ging het al niet eerlijker toe.

Toen ik de normaalschool te Carlsbourg verlaten had — aldus sprak, voor de commissie van het schoolenkwest, de heer Jérémie Michot, gemeenteonderwijzer te Porcheresse (Luxemburg) — kwam ik in aanraking met onderwijzers die in de Staatsnormaalgestichten te Nijvel en te Virton gestudeerd hadden, en ik stelde vast dat de diploma's, die zij aldaar verkregen hadden, van minderen graad waren dan die, te Carlsbourg uitgereikt. Maar dat was ook niet te verwonderen!

Aan den godsdienst werden er op het examen 84 punten toegekend, hetgeen aanzienlijk was, als men bedenkt dat het voldoende was 400 punten te bekomen om zijn diploma te hebben.

Welnu, wij, te Carlsbourg, hadden op het examen altijd de 84 punten, terwijl dit hoegenaamd het geval niet was te Virton en te Nijvel.

Het examen over den godsdienst was eene nachtmerrie voor de leerlingen dezer beide scholen; maar te Carlsbourg hielden wij ons met geheel iets anders bezig, terwijl de aalmoezenier zijnen leergang dicteerde : wij waren toch zeker, al onze punten te bekomen. Deze leergang in den godsdienst was eene ware fopperij....

Acht dagen voor het examen zeide men ons : Neemt uwe catechismussen. Hier zijn zeer voorname vragen. Gij zult wel doen die in 't bijzonder te overzien. Men duidde er ons zoo acht of tien aan, en op het examen was het altijd de eene of andere dier vragen welke gesteld werd. En dit is niet ééns gebeurd, maar het was eene overlevering op school: wij wisten door onze voorgangers, dat dit altijd zoo geschiedde. De gemeenteonderwijzer van Ave (provincie Namen) heeft mij zelfs sindsdien zijnen catechismus getoond, waarin de aldus aangeduide vragen nog altijd aangeteekend staan.

Digitized by Google

Toen, in 1869, het examen in teekenen moest plaats hebben — examen dat te 2 uur 's namiddags zou beginnen — riep de leeraar in het teekenen den leerling bij zich die het knapst was in dit vak en zei hem : « Laat uwe medeleerlingen samenkomen en leert hun spoedig eenen cylinder teekenen in een kubus, twee spiraalvormen en de doorsnede van eene karaf. » Dit was spoedig gedaan. Vervolgens gingen wij naar de examenzaal en de voorzitter van de jury stelde ons de volgende vraag : « Mijne heeren, teekent eenen cylinder in een kubus, twee spiraalvormen en de doorsnede van eene karaf. » Natuurlijk hadden wij allen het maximum der punten.

De leerling die geroepen werd om aan de anderen te toonen wat zij te doen hadden, was ik.

Voor het teekenen waren er 24 punten te winnen. De godsdienst en het teekenen telden dus samen voor meer dan het vierde der punten.

Gaarne zou ik laten aanteekenen, dat ik hoegenaamd de oprechtheid der wereldlijke juryleden niet in twijfel trek. Het was de heer Van Hasselt die voorzat, maar een der leden van het leeraarskorps van Carlsbourg, een broeder, woonde de beraadslaging van de jury en de keuze der vragen bij, en eens de vragen vastgesteld, kwam hij ze aan de recipiendi bekend maken.

Het is dus niet te verwonderen dat men te Carlsbourg in schijn schitterender uitslagen bekwam dan te Nijvel en te Virton(1).

Over diezelfde normaalschool werden in 't schoolenkwest nog andere onthullingen gedaan.

Zoo b.v. verklaarde de heer Auguste Casin, gemeenteonderwijzer te Jesonville (Luxemburg) het volgende :

Ik was leerling-onderwijzer te Carlsbourg.

Bij mijn uitgangsexamen heeft kanunnik Lambert,

(1) *Enquête scolaire*, deel IV, blz. 529 en volg., 1e getuige van het kanton Wellin.

Digitized by Google

bisschoppelijke inspecteur, mij geholpen, om de les in den godsdienst te bereiden, waarover ik ondervraagd werd, en waarover hij zelf mij moest ondervragen, want hij maakte deel uit van de jury.

Ik gevoelde wel zelf dat zoo iets niet mocht gebeuren: men deed het in 't geheim (1).

En een ander gemeenteonderwijzer, die te Poupehan (Luxemburg) woonde, de heer Jan Frans Fontaine, zei op zijne beurt :

Kanunnik Lambert, die in de jury te Carlsbourg ondervraagde over den godsdienst, stak, bij 't ondervragen, de beenen onder tafel, zoodat hij die van den leerling raakte, en als de leerling zich vergiste, verwittigde hem de kanunnik door eene beweging van den voet en de leerling veranderde zijn antwoord.

Voor 't rekenen kende ik de twee vragen, die broeder Medilbert, professor in de wiskunde, mij aanduidde De eerste was iets over de breuken ; de tweede een problema van toepassing, problema dat ons op voorhand was gedicteerd geworden en dat wij verschillende keeren hadden moeten maken en hermaken.

Voor de practische lessen kreeg ik van broeder Mémoire-Achille het onderwerp van mijne les heel voorbereid.

Vóór 't examen had ik in 't geheel drie of vier practische lessen gegeven (2)

Ook in de aangenomen normaalschool te Malonne (provincie Namen), die eveneens onder de leiding stond van de broeders der christelijke scholen, scheen men nog al knap te zijn in de verwittigingsgymnastiek met den voet, waarvan hierboven een staaltje werd medegedeeld.

---

(1) *Enquête scolaire*, deel IV, blz. 705 en volg., 46e getuige van 't kanton Paliseul.

(2) *Enquête scolaire*, deel IV, blz. 750, 18e getuige van 't kanton Bouillon.

Digitized by Google

De heer Thomas Boreux, kantonnale schoolopziener te Bertrix (Luxemburg), verklaarde o. a. voor de onderzoekscommissie te Paliseul :

Terwijl ik een leerling-onderwijzer in 't uitgangsexamen over de Fransche taal ondervraagde, bemerkte ik dat hij zich eensklaps in zijn antwoord inhield. Dit scheen mij zonderling toe. De leerling hernam onmiddellijk het antwoord en wijzigde het. Dit gebeurde verscheidene malen, en begon weer met een anderen leerling. Mij schielijk omkeerende, zag ik, dat een der leeraars, een van de broeders van 't gesticht, de tafel genaderd was, en de leerlingen met den voet stootte als zij zich vergisten.

Ik liet de ondervraging eindigen, maar in de daarop volgende beraadslaging zei ik wat er gebeurd was, en de broeder in kwestie trok zich terug, en heeft zich in de zittingzaal niet meer vertoond (1).

Diezelfde schoolopziener had bij de uitgangsexamens nog andere ervaringen opgedaan.

Wij laten hem dus verder aan 't woord.

Het gebeurde omstreeks 1871 of 1872, te Carlsbourg. Een jurylid, « het Vlaamsche lid », had, in overeenkomst met den leeraar in de Nederlandsche taal, in een Nederlandsch leesboek een stuk gekozen, dat moest dienen als tekst voor dictaat, en terzelfdertijd als onderwerp voor eene vertaling in 't Fransch.

Dit stuk was in den namiddag gekozen geworden, onmiddellijk vóór het namiddageten der leerlingen.

Daar bedoelde heer voor de eerste maal zetelde, deed ik hem opmerken dat, volgens de termen van het reglement, hij het stuk maar had moeten kiezen bij het binnentreden der leerlingen, en niet vóór het namiddageten, daar het nu wel zou kunnen gebeuren, dat de leerlingen kennis hadden gekregen van het gekozen stuk.

---

(1) *Enquête scolaire*, deel IV, blz. 685 en volg., 18e getuige van 't kanton Paliseul.

Digitized by Google

Hij verstond het gewicht mijner opmerking en zeide mij dat hij, met toestemming der andere juryleden, het eerst gekozen stuk zou intrekken en vervangen door een ander van nagenoeg dezelfde moeielijkheid. Dat werd gedaan.

Welnu, de compositiën verbeterende, bemerkte men dat zekere leerlingen, weinig vertrouwd met de Nederlandsche taal, de vertaling hadden ingeleverd van het eerst gekozen stuk. Wij hadden alzoo het bewijs dat het gekozen stuk aan de leerlingen was medegedeeld geworden.

Ziehier wat er, naar ik meen in 1872, te Malonne gebeurde.

Voor het mondeling examen verdeelde men de leerlingen in groepen van vijf of zes.

Alvorens men tot het examen der eerste groep overging, bepaalde de jury twee of drie vragen, die aan al de leerlingen van de groep zouden gesteld worden. Zij die moesten ondervraagd worden, zaten afgezonderd en onder bewaking van een jurylid, vreemd aan het gesticht.

Men liet hun toe zich gedurende dien tijd van hunne boeken te bedienen, om te kunnen werken en de leerstof te overzien.

De eerste leerling kwam voor de jury, en kreeg de verschillende overeengekomen vragen te beantwoorden. Daarna was hij vrij en trok zich terug. Vervolgens beraadslaagde de jury over zijne antwoorden, hetgeen eenigen tijd vergde.

De tweede leerling die kwam, wij stelden dit aanstonds vast, antwoordde met meer zekerheid en meer gemak.

De derde en volgenden antwoordden op nog meer voldoende wijze.

En nochtans waren zij afgezonderd gebleven, opgesloten, zonder eenige gemeenschap met de buitenwereld. Wij vraagden aan den collega, die ze bewaakt

Digitized by Google

had, of hij niet bemerkt had dat er eenige gemeenschap had bestaan tusschen de leerlingen die hun examen hadden afgelegd en de anderen; hij antwoordde ons: Neen, ik heb ze regelmatig bewaakt; geen enkel leerling heeft, alvorens zich vóór de jury aan te bieden, een onderhoud kunnen hebben met personen, die zich buiten de zaal bevonden.

Wij konden niet denken hoe dit gegaan was; maar wij waren overtuigd dat er iets gebeurd was, zooveel te meer daar het feit zich verschillende malen voordeed.

Op zekeren dag ontving ik een brief, die mij inlichtingen gaf. Hij kwam van een oud-leerling van Malonne, die bekende wat er gebeurde.

Zoodra de eerste leerling der groep het examen afgelegd had, ging hij de zaal uit en, door middel van een koperen muziekinstrument, eene trombone of trompet, maakte men aan de wachtende leerlingen de gestelde vragen bekend. Het eerste getal noten duidde de bladzijde aan van het boek, waarop de vraag stond; het volgend getal noten het nummer van de vraag!

Dit vernuftig stelsel van telegraphie zonder draad, maar met muziek, werd ook in andere gestichten toegepast, te oordeelen naar hetgeen een oud-leerling van Carlsbourg, de heer Felicien Hemion, gemeenteonderwijzer te Nollevaux bij Fays-les-Veneurs (provincie Luxemburg) eveneens in het enkwest te Paliseul mededeelde.

Ook daar, verklaarde hij, werden de examinandi in groepen van vijf of zes verdeeld; voor elke groep was er eene zelfde serie vragen.

De eerste leerling van de serie ging in de examenzaal; onmiddellijk na 't buitenkomen begaf hij zich (ik heb er geen nut uit getrokken, omdat ik de tweede was en terstond op den eerste moest volgen) in de harmoniezaal, op de eerste verdieping, en daar, door middel van de grosse-caisse, deed men het boek van *Télémaque*,

Digitized by Google

alsook de paragraaf, die voor de letterkundige ontleding aangeduid was, kennen. Tien slagen op de grosse-caisse, gehoord door de serie die afgezonderd zat, duidden het hoofdstuk van *Télémaque* aan ; vijf slagen volgden, om de paragraaf aan te duiden. Onnoodig te zeggen dat men seffens die paragraaf overzag, ze ontleedde, en zich bereidde om een schitterend examen af te leggen.

Het was eene overlevering in 't gesticht : onze voorgangers hadden het gedaan, en men deed het na ons.

Somtijds bediende men zich van de klaroen in plaats van de grosse-caisse...(1)).

Kon men in meisjesgestichten al moeielijk grosse-caisse of schuiftrompet gebruiken, toch deed men ook daar aan de telegraphie zonder draad en bediende men zich — c'est bien le cas de le dire — van het wapen dat men aan de hand had : een vingerhoed namelijk.

Luister naar het getuigenis van Catharina Glaudot, gemeenteonderwijzeres te Ochamps (Luxemburg) :

Te Bastenaken (Luxemburg), waar ik mijne normale studiën gedaan heb, beval de zuster (2), belast met het onderwijs in de Fransche taal, ons aan, bij het naderen van het uitgangsexamen, bijzonderlijk het hoofdstuk der redevoering te bestudeeren ; wij moesten ons, zeide ze, op die paragraaf, op deze vraag, enz. toeleggen, hetgeen wij natuurlijk allen deden. Vervolgens werd er onder de recipiendi overeengekomen dat zij, die de eerste zou moeten 't examen afleggen, de anderen zou verwittigen of de vraag waarlijk was gesteld geworden. Indien dit het geval was, moest zij, door tusschenkomst van eene der zusters van 't gesticht, haren vingerhoed laten vragen, dien zij zoogezegd in de

(1) *Enquête scolaire*, deel IV, blz. 702, 42e getuige van 't kanten Paliseul.

(2) De aangenomen meisjesnormaalschool te Bastenaken werd beheerd door zusters van O. L. Vrouw.

Digitized by Google

werkzaal vergeten had, waar wij allen zaten, onder het toezicht van een lid der jury.

En dit werd zoo gedaan : eene der zusters kwam den vingerhoed van die leerlinge vragen, en wij waren als dan zeker, dat de vraag ons zou gesteld worden (1).

Moeten wij daar nog iets bijvoegen ?

Zoo ja, dan alleen dat, sedert 1884 tot heden toe, de uitgangsexamens in de clericale normaalscholen nog minder waarborgen van oprechtheid opleveren dan onder de wet van 1842.

Het gaat er bij de uitgangsexamens heelemaal *en famille*. De jury bestaat uitsluitend uit leeraars van het gesticht zelf, onder voorzitterschap van den bestuurder of de bestuurster. Wel woont een afgevaardigde van de regeering de zittingen bij en mag hij, desgewenscht, ondervragen of opmerkingen maken; maar hij mag geen deel nemen aan de stemming over de toe te kennen punten, zelfs niet voor de vragen die hij zelf gesteld heeft.

De lezer kan het zijne denken over de waarde van sommige diploma's, in dergelijke omstandigheden verkregen. Maar voor niemand is het een geheim, dat de wet van 1884 het peil van het onderwijs, zoowel bij leerlingen als bij leeraars, op betreurenswaarde wijze heeft doen dalen.

En nu sluiten we deze parenthesis en keeren, voor een enkel oogenblik nog, terug naar de wet van 1884.

16. Bezuinigingen ?

Wij willen nagaan in hoever er onder de nieuwe wet bezuinigingen werden gedaan, dit omdat er, onder het vorig regime, soms van geldverspilling gesproken werd.

Voor de jaren 1882, 1883 en 1884 waren de uitgaven voor het onderwijs gemiddeld 34,572,933 fr. 50 c. per jaar; voor 1885, 1886 en 1887 gemiddeld 27,916,891

(1) *Enquête scolaire*, deel IV, blz. 687, 19e getuige van 't kanton Paliseul.

Digitized by Google

fr. ; vermindering per jaar : 6,656,042 fr. 50 c. (1).

Een niet te versmaden sommetje, zegt ge, als ge er niet aan denkt dat koken moet kosten.

Houd echter nog een minuutje geduld.

We schrijven de vergelijking af, zooals het ministerie die opgeeft, tusschen de uitgaven voor het onderwijs in 1883 en die in 1887 : uitgaven voor

A) den verbeteringsraad, het algemeen beheer en de inspectie ;

B) het normaal onderwijs ;

C) de oprichting, verbetering en meubileering van schoollokalen en onderwijzerswoningen ;

D) den gewonen jaarlijkschen dienst van de lagere scholen ;

E) den gewonen jaarlijkschen dienst van bewaar- en adultenscholen ;

F) de aanmoedigingen van 't lager onderwijs (2).

	1883	1887	Vermeerdering	Vermindering
1. In kas of overschot van vorige dienstjaren.	1,535,092 75	803,580 96	»	731,511 79
2. Schoolgelden.	963,981 62	1,516,012 98	552,031 36	»
3. Stichtingen, giften, legaten, armkamers.	757,876 »	779,930 55	22,054 55	»
4. Gemeenten.	13,481,857 11	11,567,919 16	»	1,913,937 95
5. Provinciën.	2,303,285 77	1,606,747 76	»	696,488 01
6. Staat.	15,810,072 59	11,055,076 55	»	4,754,996 04
Totalen	34,852,115 84	27,329,267 96	574,085 91	8,096,933 79
Zuivere vermindering voor 1887 . . .				7,522,847 88

(1) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. CCLVII.

(2) Zelfde verslag, zelfde blz.

Digitized by Google

Maar...!

Er is een maar bij! Zelfs twee maren. In den vorm van twee voetnota's. Wie gaat er in voetnota's het fijne van eene rekening opzoeken?

Er staat een (1) naast het woord Gemeenten en een (2) nevens 't woord Staat.

En wat vinden wij ter opheldering?

't Volgende, waarin de cursiveering van ons is:

Oprichting van scholen enz. (*buitengewone uitgave*):

In 1883	fr. 4,746,256 70.
In 1887	fr. 634,756 79.

En in de sommen, door den Staat betaald, zijn begrepen, voor *kosten van eerste inrichting* van normaalscholen, oprichting van lagere scholen enz. (*buitengewone uitgave*):

In 1883	fr. 1,578,190 01.
In 1887	fr. 890,037 85.

Al wie dus iets van samentellen en aftrekken afweet, kan de gewone uitgaven berekenen door de totalen voor 1883 te verminderen met fr. 4,746,256 70 + fr. 1,578,190 01 = fr. 6, 324, 446 71 en die voor 1887 met fr. 634,756 79 + fr. 890,037 85 = fr. 1,524,794 64, wat het verschil tusschen de twee dienstjaren bijna vijf millioen geringer maakt, namelijk fr. 6,324,446 71 — fr. 1,524,794 64 = fr. 4,799,652 07.

Hier volgen overigens twee andere tabellen ter vergelijking, ditmaal tusschen de jaren 1883 en 1885, waarin men zal zien op welke posten er eigenlijk iets bezuinigd werd. In de uitgaven zijn alweer de *buitengewone* uitgaven begrepen.

Digitized by Google

Uitgaven voor 1883 (1).

	1	2	3	4	5	6	7
	In kas of overschot van vorige jaren	Schoolgelden	Stichtingen, giften, armkamers	Gemeenten	Provinciën	Staat	Totaal
A. Verbeteringsraad, beheer, inspectie.						642,781 69	642,781 69
B. Normaal onderwijs.		409,726 69	1,800 »	43,619 »	334,354 28	2,039,096 50	2,818,896 47
C. Schoollokalen.				4,746,256 70	1,298,644 08	1,654,299 27	7,699,200 05
D. Gewone dienst van de lagere scholen	1,245,816 74	499,874 40	552,067 11	6,784,866 18	386,271 71	9,779,458 61	19,356,754 75
E. Gewone dienst van bewaar- en adultenscholen.	289,276 01	54,380 53	177,611 56	1,571,790 55	220,616 65	1,590,476 50	3,904,151 80
F. Aanmoedigingen.			26,397 33	385,024 68	73,349 05	103,960 02	588,731 08
	1,535,092 75	963,981 62	757,876 »	13,481,857 11	2,303,235 77	15,810,072 59	34,852,115 84

(1) 14e driejaarlijksch verslag (1882-1884), blz. 746. Kolom 3 is in de samentelling van drie kolommen: *a*/ stichtingen en legaten; *b*/ giften; *c*/ armkamers. Het bedrag D 4 en de totalen, waarin dat bedrag voorkomt, werden gewijzigd naar eene terechtwijzing, die te vinden is in eene nota op blz. 15e driejaarlijksch verslag.

Digitized by Google

Uitgaven voor 1885 (1).

	1	2	3	4	5	6	7
A. Verbeteringsraad, beheer, inspectie.						534,348 49	534,348 49
B. Normaal onderwijs.		852,549 »	2,600 »	28,465 »	132,330 »	1,479,198 02	2,495,132 02
C. Schoollokalen.				1,681,295 45	690,613 46	1,274,379 33	3,646,288 24
D. Gewone dienst van de lagere scholen.	1,143,424 18	634,425 23	598,789 79	8,928,318 51	1,113,862 91	6,971,294 68	19,385,115 30
E. Gewone dienst van bewaar- en adultenscholen.	284,557 59	47,756 78	121,354 86	1,616,963 45	135,345 55	805,985 75	3,011,963 98
F. Aanmoedigingen.			32,860 41	284,435 81	23,490 23	67,012 46	407,798 91
	1,427,981 77	1,534,731 01	750,605 06	12,539,478 22	2,095,632 15	11,132,218 73	29,480,646 94

(1) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. 697 en 698. Voor kolom 3, zelfde bemerking als in de voetnota der vorige bladzijde.

Digitized by Google

Wie scholen sluit, moet natuurlijk voor oprichting, onderhoud, verbetering en meubileering minder uitgeven dan wie nieuwe lokalen laat bouwen. En wie leerlingen op straat zet, hoeft ze ook niet meer door prijsuitreikingen en dgl. aan te moedigen. Bezuinigen in die voorwaarden is geen heksenwerk.

Maar laten we even bezien wat de gemeenten, de provinciën en de Staat uitgaven voor den gewonen jaarlijkschen dienst van de lagere, de bewaar- en de adultenscholen : daar komt het in den grond op aan. We vinden, als uitgaven voor het lager onderwijs,

	in 1883	in 1885
door de gemeenten	6,734,866 18	8,928,318 51
de provinciën	386,271 71	1,113,862 91
den Staat	9,779,458 61	6,971,294 68
samen	16,900,596 50	17,013,476 10

en als uitgaven voor bewaar- en adultenscholen,

door de gemeenten	1,571,790 55	1,616,963 45
de provinciën	220,616 65	135,345 55
den Staat	1,590,476 50	805,985 75
samen	3,382,883 70	2,558,294 75

Algemeen totaal :

16,900,596 50	17,013,476 10
3,382,883 70	2,558,294 75
20,283,480 20	19,572,770 85

Dus een verschil van fr. 710,709 35.

Dàarvoor ware het niet noodig geweest, zooveel scholen te sluiten en zooveel onderwijzers en onderwijzeressen af te danken of in hunne stoffelijke belangen te krenken !

Men zal ook hebben opgemerkt, dat onder het nieuw regime, de gemeenten en de provinciën méér moesten

Digitized by Google

betalen dan onder de wet van 1879. De Staat immers kromp zijne toelagen in, maar de kosten voor de gemeenten verminderden er niet op. Integendeel. Want niet weinige werden gedwongen, meer vrije scholen aan te nemen dan zij konden bekostigen; degene, welke officiëele scholen afschaften, moesten hun deel — twee vijfden — in het wachtgeld der in beschikbaarheid gestelde onderwijzers dragen.

Door het verbond der liberale associatiën werd destijds eene lijst opgemaakt, waarin al de gemeenten werden opgenomen, die in 1885 meer voor het onderwijs betaalden dan in 1883 En die lijst bevatte 1691 namen, als volgt verdeeld (1):

Provincien	Getal gemeenten	Meer betaald in 1885
Antwerpen	104	fr. 265,265 »
Brabant	291	653,043 54
Henegouwen	203	307,312 71
Limburg	107	64,181 »
Luik	283	409,290 43
Luxemburg	129	118,198 »
Namen	211	200,030 65
Oost-Vlaanderen	158	354,655 56
West-Vlaanderen	115	99,532 05
Te zamen	1,691	fr. 2,471,508 94

Van wie aan zoo wat 1700 gemeenten bijna twee en half millioen méér doet betalen, kan het vroeger geschreeuw over geldverspilling wel door niemand als ernstig worden opgenomen.

(1) *Toekomst*, 1886, blz. 144.

Digitized by Google

17. Aantal scholen van 1884 tot 1893.

Het getal lagere gemeentescholen, dat in Juni 1884, zooals wij reeds zeiden, 4803 bedroeg en een jaar later tot 4004 gevallen was [1], beliep

einde 1887 tot 4015, met 433,378 leerlingen
— 1890 — 4097, — 440,646 —
— 1893 — 4195, — 465,921 —

Het getal aangenomen clericale scholen steeg op de volgende wijze :

einde 1887 . . 1476, met 170,690 leerlingen
— 1890 . . 1576, met 175,395 —
— 1893 . . 1583, met 186,283 —

Zoo wat 250 gemeenten waren, in 1887, gemachtigd geene enkele gemeenteschool open te houden.

Van 850, op 30ᵉ September 1884 [2], verviel het getal bewaarscholen

einde 1884 op 685 en
— 1887 — 665, om te stijgen
— 1890 tot 688 en
— 1893 — 722.

In plaats van 16 aangenomen bewaarscholen, zooals op 30ᵉ September 1884 [2], waren er

109 den 31ᵉ December 1884,
282 — — — 1887,
456 — — — 1890,
599 — — — 1893.

Aan 't adres van de aangenomen en gesubsidieerde bewaarscholen vinden wij in het 16ᵉ driejaarlijksch

(1) Zie blz. 45.
(2) Zie blz. 27.

Digitized by Google

verslag over den toestand van 't lager onderwijs (1888-1890) 't volgende compliment, dat niet verdacht kan worden, komende van een clericalen minister : « De meubileering en het materiaal zijn onvoldoende en soms gebrekkig in een groot getal (un bon nombre) aangenomen en gesubsidieerde bewaarscholen (1). »

Voor de scholen van volwassenen troffen wij de volgende getallen aan :

	Officiëele adultenscholen	Aangenomen adultenscholen
September 1884 :	2665	23
December 1887 :	1552	122
— 1890 :	1603	142
— 1893 :	1660	136

De officiëele normaalscholen bleven ten getale van 13. Er bestonden 34 vrije in 1890, en 36 in 1893.

18. Een koek voor de « aanneembare scholen. »

De uitgaven voor het onderwijs, die van 1885 tot 1887 gemiddeld tot ongeveer 28 millioen beliepen (2), klommen in 1893 tot 30,263,533 fr. 73 c.

Toen vonden de clericalen dat er nog niet genoeg gedaan werd voor de sectaire onderwijsgestichten, en ze drongen op Staatstoelagen aan voor zulke scholen, die *niet* aangenomen waren : zoo'n cadeautje zou eene nieuwe ontlasting zijn voor de geldschieters, wat hun niet beletten zou, voort te spreken over *hunne* scholen.

De regeering, die aan hare vrienden niets weigeren kan, liet door eene gedweeë Kamermeerderheid in 1894 300,000 frank stemmen en het volgend jaar een half millioen, als « toelagen aan de niet aangenomen vrije scholen, maar die de voorwaarden van aanneming ver-

(1) Blz. LXX, nr 74.
(2) Zie blz. 73.

Digitized by Google

vullen, opgesomd in artikel 9 van de wet van 20n September 1884. »

De eerste koek werd verdeeld tusschen 542 « aanneembare » scholen, zooals ze kortheidshalve genoemd werden, en de tweede — met nog meer suiker dan de eerste — tusschen 694.

En wel begrijpende dat de appetijt naar zulke koeken al spoedig zou toenemen, zocht het ministerie naar een middel om er elk jaar versche uit te deelen, en zoo werd besloten de schoolwet van 1884 te herzien en in de nieuwe wet, van 1895, het subsidieeren van aanneembare scholen als principe neer te schrijven.

19. De schoolwet van 1895.

De nieuwe schoolwet, van 15n September 1895, voorzag niet alleen eene gelijke verdeeling van Staatssubsidiën tusschen de gemeentescholen, de aangenomen scholen en de niet aangenomen vrije scholen, die de wettelijke voorwaarden van aanneming vereenigen, — maar ze voerde opnieuw de geestelijke inspectie in en bracht het onderwijs in den godsdienst en de zedenleer aan 't hoofd der leervakken.

Verder bevatte de wet nieuwe schikkingen over de aanneming der scholen en voerde ze eenen loonstandaard in voor het onderwijzend personeel, loonstandaard die nog wel geen ideaal is, maar toch voor hoofd- en hulponderwijzers en onderwijzeressen een minimum bepaalt (verschillend naar 't bevolkingscijfer der gemeenten) en zes vierjaarlijksche verhoogingen van 100 fr.

Op de meeste van die wijzigingen komen wij in afzonderlijke hoofdstukjes terug.

Hier zullen wij alleen nog zeggen dat de wet van 1895 in de Kamer werd aangenomen met 80 stemmen tegen 54 en 4 onthoudingen, en in den Senaat met 56 stemmen tegen 31 en 1 onthouding. De katholieke

Digitized by Google

afgevaardigden van Brussel stemden met de liberalen tegen de wet, zoowel in de Kamer als in den Senaat. Dat was ook het geval met den heer Le Jeune, die later eene portefeuille kreeg in 't clericaal ministerie.

20. Onderwijs in den godsdienst en de zedenleer.

« Het lager onderwijs — luidde de nieuwe tekst van de wet van 1895 (artikel 4) — omvat noodzakelijk het onderwijs van den godsdienst en van de zedenleer, het lezen, enz.

« De bedienaars van de verschillende eeredienstenworden uitgenoodigd, in de lagere scholen, aan het regime der wet onderworpen, den leergang te geven van godsdienst en zedenleer of hem, onder hun toezicht, te doen geven door den onderwijzer, *zoo deze er in toestemt, of door eenen door den gemeenteraad aangenomen persoon.* » (De cursief gedrukte woorden stonden niet in het eerste ontwerp; ze moesten er later bijgevoegd worden).

« Het eerste of het laatste half uur van de morgen- of van de namiddaglessen wordt elken dag aan dit onderwijs besteed.

« De kinderen wier ouders dit uitdrukkelijk vragen moeten het niet bijwonen. »

Van de laatste alinea geven wij hier de eerste redactie aan. De verslaggever van de middelafdeeling in de Kamer zei daarover :

« Niet elke vraag tot vrijstelling zal kunnen ingewilligd worden; dit zal b. v. het geval zijn met de aanvragen, ingegeven door eene gril of door de zucht om de kinderen te ontslaan van het werk, dat het godsdienstonderwijs oplegt; de vraag, om te kunnen aangenomen worden, moet op *gewetensbezwaren* steunen. »

Mocht dit niet genoeg de oorspronkelijke strekking van het voorstel aantoonen, dan zouden we de woorden

Digitized by Google

in herinnering brengen, door het hoofd van het kabinet, minister de Burlet, in de Kamer uitgesproken:

« Ik beklaag oprecht de huisvaders, die het ongeluk hebben hunne kinderen te laten verzinken in den poel eener afstootelijke goddeloosheid (1). »

Te recht deed eene nota van de minderheid in de middelsectie opmerken dat de Grondwet, die de vrijheid van godsdienst waarborgt, geenen Staatsgodsdienst erkent en vrijheid voor allen uitroept, niet voor de katholieken alleen, met uitsluiting der anderen. Dezelfde nota wees er op, dat, zooals we reeds in hoofdstuk 2 aanstipten, volgens de ontwerpen van onderwijswetten, in de eerste maanden na de omwenteling van 1830 voorbereid, de Staat vreemd moet blijven aan het godsdienstonderwijs.

En dan — vraagde de nota nog — wie zal de geëischte gewetensbezwaren beoordeelen?

De priester, met den leergang van godsdienst belast? De diocesane opzichter?

En wat is eene gewetensbeweegreden?

Men zal dus de verborgenste hoeken van het gemoed peilen?

Hoe kan men volhouden dat dergelijke bepalingen overeenkomen met onze Grondwet?

De regeering was verplicht eene andere redactie voor te stellen, die thans als volgt luidt:

« Worden ontslagen den leergang van godsdienst en zedenleer bij te wonen, de kinderen wier ouders daartoe de uitdrukkelijke vraag doen in de volgende bewoordingen: De ondergeteekende, gebruik makende van het recht, hem verleend door artikel 4 van de wet op het lager onderwijs, verklaart zijn kind er van te ontslaan, den leergang van godsdienst en zedenleer bij te wonen. »

En nog is deze vorm niet zeer gelukkig; want de

(1) Zitting van 18e Juli 1895.

Digitized by Google

ouders maken geen gebruik van een recht, dat artikel 4 van de wet hun verleent, maar van hun grondwettelijk recht, dat zelf voortspruit uit een natuurlijk recht : de vrijheid van geweten.

Hoe het zij, als men verzuimt te vragen dat een kind van de godsdienstles ontslagen wordt, is dat kind verplicht die les te volgen.

De verklaring, waarbij men zijn kind van dien leergang ontslaat, moet aan het hoofd der school ingezonden worden. De godsdienstleeraar krijgt die niet in handen.

Kan de vader (of de moeder of de voogd) niet schrijven, dan begeve hij zich bij den burgemeester of den schepen van onderwijs, die akte zal nemen van zijne verklaring.

De vraag tot ontslaging mag te allen tijde gedaan worden, ook te midden van 't jaar. Zij moet niet meer hernieuwd worden in den loop der studiën (1).

In de practijk aanvaarden de hoofden der scholen ook andere formules tot ontslaging dan die, in de wet neergeschreven. Bij onzen wete is het zelfs al gebeurd, dat eene verklaring van dien aard in verzen werd ingezonden. Zij luidde letterlijk als volgt :

Ik verzoek die heeren
In priesterkleeren,
Onzen kleine geenen catechismus te leeren.
Ik wil niet
Dat zulks geschiedt ;
Want in '79 wilden **zij** niet.

---

(1) Dit geldt niet voor de middelbare scholen en atheneums. Voor die gestichten moet de verklaring over de ontslaging ingezonden worden *vóór de eerste godsdienstles*, en elk jaar vernieuwd worden. Ook in de normaalscholen moet men ze vóór de eerste les indienen : volgens een koninklijk besluit van 4n September 1836, kunnen de leerlingen, die begonnen zijn met den leergang van godsdienst te volgen, er vóór 't einde van 't schooljaar niet van ontslagen worden.

Digitized by Google

Dan hebben zij zich verzet
Tegen de scholewet
En brave menschen op straat gezet.
De catechismus is een werk,
Dat moet geschieden in de kerk.
Daarom — en opgepast, Mijnheeren ! —
Aan onzen kleine geen catechismus leeren !

Tot in de laatste jaren werd het als niet strijdig met de wet beschouwd, dat de gemeentebesturen, hetzij rechtstreeks, hetzij door tusschenkomst der scholieren, aan de ouders de bepalingen lieten kennen van de wet aangaande het godsdienstonderwijs en hun gedrukte formules ter hand stelden, die konden ingezonden worden door wie wenschte dat de kinderen van dit onderwijs verschoond bleven. Wel te verstaan als dit gebeurde zonder den minsten dwang uit te oefenen.

Vooral in een stelsel van *autonomie communale*(1) moet een gemeentebestuur het recht hebben, aan zijne ingezetenen de bepalingen van eene wet te doen kennen. In sommige gevallen is dat zelfs een plicht. Wordt het niet gedaan bij elke verkiezing, bij de berichten over koepokinenting en rupsenwering, bij onderzoeken over ongezonde en gevaarlijke lokalen en wat dies meer ?

Tegen briefjes en formules in dien zin, door gemeentebesturen verspreid, trachtte de heer Woeste op te komen (2). Maar minister Schollaert moest toegeven dat op die wijze de wet niet wordt overtreden(3).

Welnu, minister de Trooz heeft de onderwijzers verboden, nog dergelijke briefjes uit te deelen en beslist dat zulke vrijstellingsverklaringen ongeldig zijn.

Minister Descamps(4) heeft die ongeldigverklaring

(1) Zie blz. 40.
(2) Kamer, zitting van 17n Juni 1896.
(3) *Annales parlementaires*, 1896, blz. 1831.
(4) Na de heeren Jacobs en Thonissen (zie blz. 39) werd de heer Devolder minister van binnenlandsche zaken en open-

Digitized by Google

toegepast in de stad Doornik (1). Zonder eenig succes trouwens! Want als de ouders andere vrijstellingsformules moesten inzenden dan de gedrukte, klom het getal aanvragen van 446 tot 509. Wat duidelijk bewijst dat er geen de minste dwang was uitgeoefend geworden.

En hoe staat het met de vrijstellingen van dien aard in de aangenomen scholen?

De wet bepaalt daarover het volgende (art. 19, nr 3): « Indien het onderwijs in den godsdienst deel uitmaakt van het programma, zal dit onderwijs gegeven worden in het begin of op het einde der schooluren. De kinderen, wier ouders het zullen vragen, zijn niet verplicht dit onderwijs bij te wonen. »

Die tekst is imperatief, zoudt ge meenen.

Welnu, de clericale rechtsgeleerden, die over de schoolwet commentariën in 't licht hebben gezonden, doen 't u anders uiteen.

Axters, b. v., in zijn *Commentaire de la loi organique de l'instruction primaire* (2), houdt staande dat, tenzij de aangenomen school de eenige gemeenteschool vervangt, de bestuurder van eene vrije school het recht heeft « aan het onderwijs het karakter te geven dat hij verkiest: onzijdig, confessioneel of half confessioneel, *en dat hij de kinderen mag weigeren, wier ouders tegen dat karakter protesteeren.* Aldus, wanneer het onderwijzend personeel deel uitmaakt van eene geestelijke orde, zal het karakter der school natuurlijk confessioneel zijn, *en het mag niet van eenen vrijdenker*

---

baar onderwijs; daarna de heeren Melot, de Burlet, Schollaert en de Trooz (zie blz. 31 en 32, voetnota). Daarbij te voegen de heer Descamps, minister van wetenschappen en kunsten (zelfde voetnota).

(1) Hij werd daarover den 18n Juni 1907 in de Kamer geïnterpelleerd.

(2) Brussel, Schepens, 1898.

Digitized by Google

afhangen dat karakter te wijzigen door er zijne kinderen heen te zenden en voor hen de vrijstelling van 't bijwonen der godsdienstles te eischen en den eerbied van zijne godsdienstige of wijsgeerige overtuiging (1).

Wel bepaalt de wet (art. 19, nr 6) dat de aangenomen school de kinderen moet aanvaarden, die recht hebben op kosteloos onderwijs; maar nog formeeler dan in de hooger aangehaalde brok zegt dezelfde schrijver verder dat, behalve wanneer de eenige gemeenteschool werd afgeschaft, de bestuurder of bestuurster van eene aangenomen of aanneembare school *de kinderen mag weigeren, die vragen om van 't bijwonen der godsdienstles ontslagen te zijn* (2) !

En 't is wel zóó dat men gewoonlijk in de clericale gestichten de vrijheid van den huisvader en de vrijheid van geweten verstaat; want op 337,401 kinderen, die in 1902 de aangenomen en gesubsidieerde scholen bezochten, waren er maar 52 die de vrijstelling bekomen hadden om geen godsdienstonderwijs te volgen (3).

21. De geestelijke schoolopzieners.

Sommige bepalingen nopens de geestelijke inspecteurs — door de bisschoppen te benoemen, door den Staat te betalen — moest het ministerie in 1895 uit het ontwerp van de nieuwe schoolwet laten wegvallen, o. a. die, volgens welke de inspecteurs, evenals onder de wet van 1842, de onderwijzersvergaderingen hadden mogen bijwonen; ook die, volgens welke zij, in de jaarlijksche wedstrijden, oppermachtig en zonder iemands tusschenkomst de compositiën van godsdienst en zedenleer der leerlingen zouden beoordeelen: de minister schafte de

(1) Blz. 146.
(2) Blz. 235.
(3) 20e driejaarlijksch verslag (1900-1902), blz. 221.

Digitized by Google

wedstrijden tusschen de lagere scholen af, wat van een pedagogisch standpunt volstrekt geen kwaad was, en wat de aangenomen en gesubsidieerde scholen de vernedering zou sparen, hunne onloochenbare minderheid tegenover de officiëele gestichten publiek te moeten bekennen.

In het vertoog der beweegredenen werd beloofd, dat de geestelijke opzieners het recht niet zouden hebben de school te bezoeken op andere uren dan die, welke gesteld zijn voor het onderwijs in den godsdienst en de zedenleer. Maar al spoedig werd besloten dat ze de scholen mogen bezoeken op elk uur van den dag, op voorwaarde dat de leerlingen, die behoorlijk ontslagen zijn van het volgen der les in den godsdienst, tijdens zoo 'n bezoek de klasse verlaten.

Voor die inspectie wordt er in de begrooting van 1908 aan jaarwedde voor de geestelijke schoolopzieners 120,300 fr. voorzien (1).

De Staat redeneert dus als volgt : In al de scholen moet er godsdienst onderwezen worden ; maar ik, Staat, ben daartoe niet bevoegd ; dus laat ik dat onderwijs geven door — of onder het toezicht van — de éénig bevoegden, d. i. de priesters.

Ik heb noch het recht noch de bevoegdheid om aan de bevoegdheid van die éénig bevoegden te twijfelen ; maar toch wil ik inspecteurs ; en daar ik in die zaak ook al onbevoegd ben, verzoek ik de bisschoppen de benoemingen te doen, en ik, Staat, betaal.

Misschien is die redeneering niet heel mooi ; maar van de uit te betalen som kan dat niet gezegd worden !

---

(1) En 800 fr. voor de afgevaardigden van den protestantschen en van den israëlitischen eeredienst, als reis- en verblijfkosten. — In 1904 werd er voor geestelijke inspectie 110,400 fr. uitgegeven, geen centime voor de afgevaardigden van den protestantschen en den israëlitischen eeredienst.

Digitized by Google

22. Aanneming van scholen voor tien jaar en in extremis.

Luidens de wet van 1895 mogen de gemeentebesturen voortaan geene gemeenteschool, noch eene of meer plaatsen van onderwijzer afschaffen, zonder hunne beslissing aan het oordeel der bestendige deputatie en aan 's Konings goedkeuring te onderwerpen.

Maar private scholen mogen zij aannemen voor een tijdperk van hoogstens tien jaar, met recht de aanneming naderhand te vernieuwen, maar niet ze voor 't verloop van het overeengekomen aantal jaren op te zeggen.

Weinige weken na de eindstemming over de wet moesten verkiezingen plaats hebben voor de volledige vernieuwing van al de gemeenteraden, naar een nieuw stelsel. Na Nieuwjaar 1896 zouden de nieuw gekozenen zetelen. Nu ware het logisch geweest te bepalen, dat de gemeenteraden de uitspraak van het kiezerskorps zouden afwachten, eer zij voor een tijdperk van tien jaar scholen aannamen. Dit werd dan ook voorgesteld, maar — verworpen. En men zag gemeentebesturen, waarin de meerderheid was verplaatst geworden, *in extremis* scholen aannemen en verplichtingen aangaan, die hunne opvolgers gedurende tien jaar zouden moeten naleven, zonder te mogen tusschenkomen in de inwendige discipline van de aangenomen scholen of in de aanwerving van 't personeel, ja — tenzij dit uitdrukkelijk in 't contract was bedongen — zonder die scholen te mogen inspecteeren of bezoeken ; want dit recht staat nergens in den tekst van de wet geschreven, en er is noch in de voorbereidende documenten, noch in de parlementaire debatten spraak van geweest !

Digitized by Google

23. Gelijke rechten, maar geen gelijke plichten.

De gemeente heeft te haren laste de kosten van het lager onderwijs in de gemeentescholen en ook die, welke voortvloeien uit de aanneming van bijzondere scholen.

Als zij daaraan ten minste eene som besteedt die gelijk staat met de opbrengst van 4 opcentimes bij de hoofdsom der rechtstreeksche belastingen, krijgt zij van de provincie eene toelage, die niet minder mag zijn dan de opbrengst van 2 opcentimes en van den Staat eene subsidie, die niet hooger kan zijn dan het dubbel van de zuivere gemeentetoelage.

De bestendige deputatie bepaalt hoeveel elke armkamer moet betalen in de schoolkosten der kinderen die recht hebben op kosteloos onderwijs, om het even of ze naar eene gemeenteschool, eene aangenomen of eene aanneembare school gaan.

Sommige provincieraden verleenen ook toelagen aan de aanneembare scholen.

Tot welke sommen de tusschenkomst dier verschillende lichamen beloopt, zal de lezer verder zien.

Van den Staat krijgen de aangenomen en de aanneembare scholen dezelfde subsidie als de gemeentescholen: 640, 690, 740 fr. als zij maar ééne klasse tellen van 25 tot 35, van 36 tot 50, van 51 en meer leerlingen;— 540, 590, 640 fr voor elke klasse méér, en ook voor het hoofd der school als er meer dan vijf klassen zijn. In de scholen met verscheidene klassen wordt de subsidie met 100 fr. verminderd voor elke klasse, gehouden door iemand die, zonder van examen bepaald vrijgesteld te zijn, geen diploma heeft verkregen.

Wie den tekst van artikel 17 der Grondwet aandachtig wil herlezen (1), zal het eens zijn met hetgeen de

(1) Zie blz. 10.

Digitized by Google

heer Bergé in 1894 (1) in de Kamer der volksvertegenwoordigers zei :

« Wij hebben, volgens de Grondwet, een Staatsonderwijs. Het is heel natuurlijk dat dit onderwijs, door den Staat gegeven, op behoorlijke wijze betaald wordt. Maar waar wordt er gezegd dat er, naast het onderwijs van den Staat, een vrij gesubsidieerd onderwijs bestaat? Er staat heel eenvoudig in de Grondwet het recht om, naast de officiëele scholen, vrije scholen op te richten. Dat is alles, volstrekt alles! Gij, clericalen, komt dus met een nieuw grondbeginsel voor den dag : de Staat die de vrije scholen moet subsidieeren. »

Laat eene kleine vergelijking dit nog wat duidelijker maken.

Over eene rivier wordt, met toëlagen van den Staat, de provincie en de gemeente, eene brug gelegd, waar een ieder kosteloos over mag, 'tzij te voet, 'tzij te paard, 'tzij op een velo, 'tzij in eene automobiel, eene tram, enz. Enkele menschen willen van de brug niet weten en verkiezen over 't water te varen, op de veerpont van den pastoor of van de overste van dit of geen klooster. Goed. Maar moeten Staat, provincie en gemeente nu toelagen geven tot het onderhouden en gebeurlijk vernieuwen van de boot, het loon van den veerman en wat dies nog? Immers neen! Wie over de brug niet wil, die voor ieder toegankelijk is en met het geld van al de belastingbetalers, tot nut van iedereen, werd bekostigd, mag over 't water in eene boot, in een luchtballon, met een vliegtoestel of hoe ook, maar mag geene aanspraak maken op eene geldelijke tegemoetkoming der overheid, daar hij immers al, met iedereen, die tegemoetkoming geniet, als recht hebbende om over de brug te gaan of te rijden.

Zoo is het ook met de openbare school. Zij bestaat

(1) Den 2)n April.

Digitized by Google

voor alleman : voor hem die hoegenaamd van geen godsdienstonderwijs wil hooren ; voor hem die wenscht dat dit onderwijs alleen in de kerk gebeure ; voor hem die verlangt dat er op bepaalde uren in de school zelve godsdienstonderwijs gegeven worde. Wie andere scholen wil, moet ze betalen, zonder recht te hebben op toelagen van den Staat. En de Staat moet niet eens weten dat er andere scholen dan de zijne bestaan : de burgers zijn vrij er te stichten als en waar zij het goed vinden, — dat is alles.

En gesteld nog dat er onder onze lezers tòch voorstanders waren van de theorie, dat vrijheid van onderwijs moet samengaan met subsidiën, dan zouden wij hun vragen : Als de Staat de vrije scholen op gelijken voet behandelt als de officiëele, moet hij dan ook niet vragen dat ze dezelfde voorwaarden vervullen ?

Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn : bij gelijke rechten moeten gelijke plichten bestaan !

Dat is echter niet het geval !

Nog altijd zijn er onder de onderwijzers en onderwijzeressen der aangenomen en aanneembare scholen heel wat vreemdelingen, zóóveel, dat de regeering in de driejaarlijksche verslagen hun aantal verzwijgt.

En nochtans wordt, zonder eenige moeite, de naturalisatie verleend aan al de broerkens en nonnekens die ze maar vragen : in de tien laatste jaren kregen 94 vreemdelingen de groote en 522 de kleine inburgering. Daaronder zijn zeer veel kloosterlingen, die het brood uit den mond nemen van de wereldlijke onderwijzers en onderwijzeressen, ook van hen, die hunne opleiding ontvingen in clericale normaalscholen !

Wordt, in de officiëele scholen, een diploma vereischt van al de leden van 't onderwijzend personeel, in de aangenomen en aanneembare scholen moet nog altijd maar de helft van het personeel een diploma hebben, verkregen in eene Staats- of, *en famille*, zooals we reeds zeiden,

Digitized by Google

in eene gesubsidieerde normaalschool. Zelfs is het voldoende dat men het examen heeft afgelegd voor eene speciale jury, de jury van artikel 9, zooals die algemeen wordt genoemd (1).

O, dit examen van artikel 9 ! Zoo verbazingwekkend kunnen inlichtingen daarover niet zijn, of ze zijn nog geloofwaardig. Geen middel om in een officiëel verslag ooit de vragen te zien, in zoo 'n examen gesteld. Het programma is derwijze vereenvoudigd, dat tot in 1902 de eerste begrippen over hygiëne niet tot de verplichte leervakken behoorden, al behooren ze daartoe wèl in de programma's der lagere scholen,— zoodat de recipiendi niets moesten weten van een leervak, dat ze moeten onderwijzen. Tot in de laatste jaren boden leerlingen, die in eene Staatsnormaalschool na een paar jaar studie bij een overgangsexamen dropen, zich stout en boud voor de jury van artikel 9 aan, en keerden triomfantelijk met een diploma terug, terwijl hunne vroegere studiemakkers nog twee jaar moesten blokken (2).

En toch moet het examen nog te moeielijk zijn Van 1900 tot 1902 boden er zich 960 recipiendi voor aan, en 295 werden te licht bevonden : 30 ten honderd.

Datzelfde procent ongediplomeerden vindt men trouwens in 't gansche personeel der aangenomen en gesubsidieerde scholen : 2032 op 6726 onderwijzers en onderwijzeressen hebben, trots alle inschikkelijkheid van hoogerhand, geen 't minste bekwaamheidsbewijs. Van die 6726 personen zijn er 4633 broerkens of kloosterzusters, waaronder 1826 ongediplomeerden ; dus

(1) Onder de wet van 1884 was dergelijk examen voorzien bij artikel 8. Zie daarover blz. 61 en volg.

(2) Nu moet men, om te mogen deelnemen aan 't examen van artikel 9, ten minste 19 jaar zijn op den 1n September van het jaar waarin men zich aanbiedt : 19e driejaarlijksch verslag (1896-1899), blz. XCIV, nr 63.

Digitized by Google

zijn er, op 100 kloosterlingen, bijna 40 die geen bekwaamheidsbewijs bezitten (1).

De lezer zal wel zelf tot het besluit komen, dat in de zoogezegde vrije scholen het onderwijs dus van minder gehalte moet zijn dan in de officiëele onderwijsgestichten.

Mocht hij dat op eigen gezag niet durven, dan wete hij dat het tijdschrift *De Christene School* meer dan eens bekend heeft « dat de katholieke scholen voor de officiëele moeten onderdoen. »

Dat « orgaan der katholieke onderwijzers » schreef in zijn nr 18 van het jaar 1906, blz. 275, letterlijk het volgende :

« Veel katholieke bladen, die de wezenlijkheid niet kennen, verheffen gedurig het katholiek onderwijs tot in den hoogsten hemel. Zij willen bewijzen dat het vrij en aangenomen onderwijs boven het officiëel onderwijs staat. Nochtans, wie de wezenlijkheid durft aanschouwen, moet stellig van het tegenovergestelde overtuigd zijn.

« Die bladen zouden beter de stem verheffen om den toestand van het onderwijzend personeel en het katholiek onderwijs te verbeteren. »

Wij voegen daar niets bij : *De Christene School* kan het weten !

Maar waarom dan die vrijgevigheid van het Staatsbestuur en van sommige provincieraden ten voordeele van de clericale scholen ?

Grootendeels om de kas der 2764 kloosters van het land (2) te stijven.

---

(1) 20e driejaarlijksch verslag (1900-1902), blz. 196 en volg. Men zie het getal gediplomeerde en niet gediplomeerde onderwijzers en onderwijzeressen in het volgende hoofdstuk.

(2) Aldus verdeeld : aartsbisdom Mechelen, 866 kloosters ; bisdom Brugge, 528 ; bisdom Namen, 215 ; bisdom Doornik, 405 ; bisdom Luik, 233 ; bisdom Gent, 517.

Over het aantal kloosterlingen vonden wij de volgende cijfers :

Digitized by Google

Maar zijn die nog niet rijk genoeg?

In een werk dat in 1902 werd uitgegeven, *Le bilan social et politique de l'Église*, berekende de Fransche economist Yves Guyot dat de rijkdom der Belgische kloosters tot 1 milliard 35 millioen 346 duizend frank beliep, aldus verdeeld :

Waarde der eigendommen toebehoorende aan de godsdienstige congregatiën, berekend naar de basis van het kadastraal inkomen dier eigendommen.	fr. 612,517,000
Waarde der eigendommen (gebouwen en gronden) toebehoorende aan congregatiën en verhuurd aan bijzonderen	fr. 117,411,000
Materiaal, huisraad en kunstvoorwerpen van de kloosters, volgens de verzekeringen der verschillende maatschappijen van verzekering	fr. 305,418,000

Sedert 1902 moeten die getallen merkelijk vermeerderd worden. Aldus vertegenwoordigen de goederen der kloosters van het aartsbisdom Mechelen eene onroerende waarde van 245 millioen ; die van het bisdom Brugge 130 millioen ; die van het bisdom Namen 75 millioen; die van het bisdom Doornik 100 millioen ; die van het bisdom Luik 80 millioen en die van het bisdom Gent 125 millioen, te zamen eene onroerende waarde van 755 millioen, volgens het kadastraal inkomen van die gestichten

Men voege bij die som 120 millioen als waarde van de gebouwen en gronden welke aan bijzonderen verhuurd worden en 350 millioen, waarde van materiaal, meubelen en kunstvoorwerpen welke in de kloosters

---

in 1846 telde ons land er 11,968; in 1856 waren er 14,630 ; in 1866 — 18,196; in 1886 — 25,462; in 1890 — 30,098; in 1900 — 37,684; in 1906 — 46,794. Nu zijn er 51,000, meer dan het aantal soldaten van ons leger in vredestijd !

Digitized by Google

verzekerd zijn, en men komt tot 1 milliard 225 millioen frank, als « zichtbaar » vermogen der paters en nonnen in België. Met het « onzichtbaar » vermogen, de actiën en obligatiën, hypotheken of onroerende goederen in handen van strooien mannen, zou men tot boven twee milliard komen.

Maar 's duivels zak is nooit vol : nu worden we bedreigd met eene nieuwe schoolwet, waarvan sommige katholieken van naam, als senator Braun, graaf d'Ursel e. a. al de voornaamste bepalingen aan 't klokzeel gehangen hebben.

1° De nieuwe wet zou de rechtsverpersoonlijking toekennen aan katholieke schoolcomiteiten van drie personen, die zich zouden aangeven om eene school te beheeren.

2° Al de vrije scholen zouden niet alleen van den Staat, maar ook van de provincie en de gemeente dezelfde toelage krijgen als de officiëele scholen ; met andere woorden, al de gemeenten, die het nog wagen voor ieder toegankelijke officiëele scholen te behouden, zouden, tot groot nadeel van de gemeentefinanciën, gedwongen worden ook de sectaire scholen op denzelfden voet te subsidieeren, en in plaats van aanneembare scholen, zou men van *opgedrongen sectescholen* kunnen spreken.

3° De gemeenten zouden het recht hebben hunne openbare scholen af te schaffen en door vrije aangenomene te vervangen.

Nog altijd zou het worden toegelaten, dat die vrije scholen, tegenover volstrekt gelijke rechten, op verre na niet dezelfde verplichtingen zouden hebben als de overblijvende gemeentescholen.

Men gelieve hier het slot van ons hoofdstuk 20 te herlezen, waarin het oordeel staat van katholieke rechtsgeleerden : namelijk dat men in de vrije gesubsidieerde scholen die kinderen mag weigeren op te nemen, wier ouders voor hun kroost de vrijstelling van de godsdienstles vragen.

Digitized by Google

24. Scholen, scholieren en gediplomeerden sedert 1895.

Laten wij nu nagaan in welke verhouding sedert 1895 de scholen, de scholieren, de gediplomeerden, de uitgaven en ook de ongehoorde toestanden in zoo menige gemeente vermeerderd zijn.

Vooraf dus eenige cijfers, alle aan de driejaarlijksche verslagen ontleend, — eerst over het aantal lagere scholen op het einde van vier perioden van drie jaar (1).

Er bestonden

	Gemeente-scholen	Aangenomen scholen	Vrije gesubsidieerde scholen
in 1896	4304	1359	883
— 1899	4383	1352	1016
— 1902	4476	1404	1086
— 1905	4533	1449	1162

Alles te zamen dus, in 1905, 7144 scholen, dat is niet eens ééne school (juist cijfer : 99 honderdsten) voor 1000 inwoners (2).

Volgens het geslacht der leerlingen was het aantal scholen in 1905 aldus verdeeld :

	Jongens-scholen	Meisjes-scholen	Voor jongens en meisjes
Officiëele	1392	1250	1891 (3)
Aangenomen	309	744	396
Ondersteunde	270	589	303

Men herinnere zich dat er in Juni 1884 4803 gemeentescholen bestonden (4). Een en twintig jaar later zijn

(1) Vergelijk blz. 80 en volg.

(2) *Annuaire statistique*, 1906, blz. XXIX. — Vergelijk blz. 17: in 1853. eene school en 23 honderdsten, enz. ; in 1878, eene school en 5 honderdsten voor 1000 inwoners.

(3) Gemengde scholen, zoowel *door bestemming* als *in feite* samen ; *in feite* zijn er maar 1090 scholen voor de twee geslachten ; wat eigenlijk beteekent dat er in 801 gemeentescholen, voor jongens en meisjes bestemd, geen meisjes zijn, omdat het onderwijs in naai- en breiwerk er werd afgeschaft ! Zie hoofdstuk 29.

(4) Zie blz. 26.

Digitized by Google

er dus 270 gemeentescholen minder, hoewel de bevolking van ons land sedert dien tijd met bijna anderhalf millioen inwoners is aangegroeid : 7.160.547 op 31ª December 1905, tegen 5.720.807 op 31ª December 1883; verschil : 1.439.740 (1).

Het getal leerlingen was het volgende :

	Gemeentescholen	Aangenomen scholen	Vrije gesubsidieerde scholen
in 1896	475.158	167.937	108.967
— 1899	476.660	175.118	134.023
— 1902	489.764	189.897	147.504
— 1905	502.025	207.029	161.757

Voor 1905 worden de getallen als volgt onderverdeeld :

	Jongens	Meisjes
Officiëele scholen	315.695	186.330
Aangenomen »	68 900	138.129
Ondersteunde »	57.547	104.210

Te zamen 870.811 leerlingen, of iets meer dan 12 leerlingen (juist cijfer : 12,16) per 100 inwoners (2).

Hoeveel onderwijzers en onderwijzeressen waren er in die jaren, en hoeveel hadden er een diploma, hetzij in goede, hetzij in weinig ernstige voorwaarden verkregen ?

Op die vraag vindt men het antwoord in de volgende tabel, waarin W wereldlijke personen, K kloosterlingen beteekent, en *Off.* officiëele scholen, *Aang.* aangenomen scholen en *Ond.* vrije ondersteunde scholen :

---

(1) Bevolking einde 1880 : 5.520.009.
1884 : 5.784.958.
1890 : 6.069.321.
1900 : 6.693.548.

(2) Het *Annuaire statistique*, 1906, blz. XXIX, geeft 12,14 op, doch rekent maar op 869.811 leerlingen.

Digitized by Google

		Mannen				Vrouwen			
		met dipl.		zonder dipl.		met dipl.		zonder dipl.	
		W	K	W	K	W	K	W	K
1896	*Off.*	5932	5	71	—	3389	163	21	13
	Aang.	736	65	79	57	231	990	35	829
	Ond.	374	152	76	148	341	634	52	634
1899	*Off.*	6101	1	2	—	3421	227	1	—
	Aang.	733	82	57	55	250	1210	32	779
	Ond.	438	198	56	133	443	910	54	645
1902	*Off.*	6370	1	—	—	3632	280	—	—
	Aang.	727	99	56	67	278	1367	31	907
	Ond.	401	251	58	136	481	1090	61	716
1905	*Off.*	6613	4	—	—	3836	347	—	—
	Aang.	773	122	51	80	285	1546	28	984
	Ond.	409	308	49	157	538	1247	68	782

Of, mannen en vrouwen samen:

		met dipl.		zonder dipl.		procent	ongediplomeerden
		W	K	W	K		
1896	*Off.*	9321	168	92	13	d. i.	1.09 %
	Aang.	967	1055	114	886	d. i.	33.09 %
	Ond.	715	786	128	782	d. i.	37.74 %
1899	*Off.*	9522	228	3	—	d. i.	0.03 %
	Aang.	983	1292	89	834	d. i.	28.86 %
	Ond.	881	1108	110	778	d. i.	30.86 %
1902	*Off.*	10002	281	—	—	d. i.	0.00 %
	Aang.	1005	1466	87	974	d. i.	30.04 %
	Ond.	882	1341	119	852	d. i.	30.40 %
1905	*Off.*	10449	351	—	—	d. i.	0.00 %
	Aang.	1058	1668	79	1064	d. i.	29.54 %
	Ond.	947	1555	117	939	d. i.	29.67 %

Digitized by Google

Telt men de ongediplomeerde broerkens en nonnekens bijeen, die in de aangenomen en in de vrije ondersteunde scholen onderwijs geven, dan vindt men er,

in 1896, 1668 op 3509, d. i. 47.53 %;
— 1899, 1612 op 4012, d. i. 40.17 %;
— 1902, 1826 op 4633, d. i. 39.41 %;
— 1905, 2003 op 5226, d. i. 38.32 %.

We laten de cijfers spreken: ze zeggen duidelijk genoeg wat de waarde moet zijn van 't onderwijs in de clericale scholen, waar zooveel ongediplomeerden les geven, met toestemming, ja, met subsidiën van de overheid.

Beproef maar eens het kalf van uwen buurman te genezen, als ge geen bekwaamheidsbewijs hebt! Maar om zijne kinderen te onderwijzen, — daarvoor hebt ge geen diploma noodig!

Watblief? Dat er zoo enorm veel masseurkens op onze lijstjes voorkomen?

Dat is geen wonder.

Te Vorselaar (provincie Antwerpen) waren twee plaatsen van hulponderwijzers open. Dertien candidaten boden zich aan. Weet ge wie er benoemd werden? Twee nonnekens, in de plaats van mannenvolk.

Dat gebeurde in December 1906.

En dat feit staat niet alleen: in de jongensgemeenteschool te Balegem, te Eine, te Ouwegem — om er maar een drietal te noemen, alleen uit Oost-Vlaanderen — zult ge even goed nonnekens aantreffen.

Ja, zie, als men 't al van de nonnekens hebben wil, dan is het niet te verwonderen dat de dochters van kleine burgers geen onderwijzeres kunnen worden,

Digitized by Google

al hebben ze ook een diploma uit eene katholieke normaalschool.

Bewaarscholen bestonden er in 't volgende aantal :

	Officiëele	Aangenomen	Vrije ondersteunde
in 1896	747	442	580
— 1899	799	463	936
— 1902	834	492	1174
— 1905	899	537	1335

Alles te zamen dus, 2771 bewaarscholen.

Er waren in 1884, 850 officiëele bewaarscholen. Na een en twintig jaar zijn er dus 49 meer.

Het leerlingental was het volgende :

in 1896	74.141	43.029	47.370
— 1899	77.511	46.706	80.563
— 1902	80.814	52.153	104.298
— 1905	82.560	57.297	118.292

En als leden van 't personeel waren er, in 1905,

	Met diploma		Zonder diploma		
	W.	K.	W.	K.	
Off.	1452	103	113	11,	d. i. 7.38 °/₀ zonder dipl.
Aang. en Ond.	221	1552	150	971,	d. i. 38.73 °/₀ » »

En nochtans is het niet moeielijk om aan een diploma van Fröbelonderwijs te geraken !

Wat de scholen voor volwassenen betreft, stegen de getallen als volgt :

Digitized by Google

	Officiëele	Aangenomen	Vrije ondersteunde
in 1896	1663	116	158
— 1899	1789	103	723
— 1902	1936	106	1301
— 1905	2079	100	1898

Alles te zamen dus, 4077 adultenscholen.

In September 1884 waren er 2665 officiëele adultenscholen. Dus zijn er, na een en twintig jaar, 586 minder !

Het leerlingental was 't volgende :

in 1896	65.509	7.263	8.187
— 1899	67.835	5.854	44.550
— 1902	75.050	6.133	81.078
— 1905	80 972	6.017	114.072

De laatste cijfers worden als volgt onderverdeeld :

Mannen :	68.146	3.682	43.106
Vrouwen :	12.826	2.335	70.966

Als leden van 't personeel waren er, in 1905,

	Met diploma :		Zonder diploma :		
	W.	K.	W.	K.	
Off.	3.552	14	19	—	, d.i. 0.53 °/₀ zonder dipl.
Aang. en Ond.	1.447	1.650	136	473	, d.i. 16.43 °/₀ » »

Als een typisch feit in onze eeuw van feminisme, zullen wij hier aanstippen dat de zondagschool voor mannen te Godveerdegem (Oost-Vlaanderen) geruimen tijd gehouden werd ... door een nonneken !

Cht ! Honni soit qui mal y pense....

Het getal officiëele normaalscholen bleef onveranderd : 7 voor jongens (te Bergen, te Couvin, te Gent, te Hoei, te Lier, te Nijvel en te Verviers) en 6 voor meisjes (te Aarlen, te Andenne, te Brugge, te Brussel, te Doornik, te Luik).

Digitized by Google

Aangenomen normaalscholen waren er:

	Voor jongens	Voor meisjes
in 1896	12	28
— 1899	12	28
— 1902	12	29
— 1905	12	29

Het getal normalisten, was, in 't schooljaar 1901-1902:

	Jongens	Meisjes	Samen
Officiëele:	485	509	994
Aangenomen:	1491	2228	3719

en in 't schooljaar 1904-1905:

	Jongens	Meisjes	Samen
Officiëele:	580	531	1111
Aangenomen:	1661	2162	3823 (1)

In de laatste driejaarlijksche periode werden 322 diploma's afgeleverd voor onderwijzers, 366 voor onderwijzeressen, samen 688 in de officiëele normaalscholen; en 848 voor onderwijzers, 1361 voor onderwijzeressen, samen 2209 in de aangenomen normaalscholen, d. i. 76 op 100.

In dezelfde periode lieten zich 316 mannen en 864 vrouwen inschrijven voor het examen van artikel 9 (2). 145 mannen en 504 vrouwen, samen 649 op 1180, d. i. 55 °/₀, slaagden.

(1) Vergelijk met de bevolking in de vorige jaren blz. 52, voetnota 4 Tusschen 1901 02 en 1904-05 waren de totale cijfers 1028 en 1076 in de officiëele normaalscholen, 3804 en 3801 in de aangenomen.

(2) Zie blz. 94.

Digitized by Google

25. Uitgaven.

In 1896 beliepen de uitgaven voor het onderwijs tot 33.318.327 fr. 87 c.;
— 1899 » » » tot 38.626.790 fr. 44 c.;
— 1902 » » » — 44.514.158 fr. 88 c.;
— 1905 » » » — 46.772.673 fr. 12 c.,

wat eene uitgave verbeeldt van 6 fr. 53 c. per inwoner.

Die 46 millioen en zóóveel worden aldus verdeeld (1):

In kas of overschot van vroeger	457.975 fr. 93 c.
Schoolgelden	1.754.690 fr. 91 c.
Stichtingen, giften, legaten. .	214.514 fr. 78 c.
Armkamers	247.868 fr. 90 c.
Gemeenten.	22.771.565 fr. 38 c.
Provinciën.	2.426.890 fr. 67 c.
Staat	18.899.166 fr. 55 c.

Andere samenvatting, waarin men, althans gedeeltelijk, kan zien voor welke posten de uitgaven van Staat, provinciën en gemeenten dienden (2):

(1) 21e driejaarlijksch verslag (1902-1905), blz. 601. — Men vergelijke met de u tgaven in 1883, blz. 74.

(2) 21e driejaarlijksch verslag (1902-1905), blz. 624 en volg. — Kolom 3 is de samentelling van drie kolommen, als op blz. 76, waarmede men deze samenvatting kan vergelijken.

Digitized by Google

Uitgaven voor 1905.

	1	2	3	4	5	6	7
	In kas of overschot van vorige jaren	Schoolgelden	Stichtingen, giften, armkamers	Gemeenten	Provinciën	Staat	Totaal
A. Verbeteringsraad, beheer, inspectie.						765,984 79	765,984 79
B. Normaal onderwijs.		1,416,347 47	3,200 »	178,717 62	91,390 29	1,273,488 10	2,963,143 48
C. Schoollokalen.				3,499,781 70	825,493 60	1,499,975 77	5,825,251 07
D. Gewone dienst van de lagere scholen (*off.* en *aangen.*)	345,202 03	308,347 64	301,231 65	15,101,740 39	1,039,182 83	10,341,402 92	27,437,107 46
E. Handwerk, plaatsvervangers, disponibiliteit (1).			4,203 27 (2)	301,226 01	138,371 14	474,475 56	918,275 98

(1) Voor disponibiliteit, 384,838 fr. 95 c., waarvan 178,988 fr. 49 c. voor den Staat.
(2) Tusschenkomst van de zieke onderwijzers zelven voor hunne plaatsvervangers.

Digitized by Google

Uitgaven voor 1905 (*vervolg*).

	1	2	3	4	5	6	7
	In kas of overschot van vorige jaren	Schoolgelden	Stichtingen, giften, armkamers	Gemeenten	Provinciën	Staat	Totaal
F. Gewone dienst van bewaar- en adultenscholen (*off.* en *aang.*).	112,773 90	29,995 80	89,734 18	3,158,361 85	204,966 »	1,274,791 »	4,870,622 23
G. Gewone dienst der *ondersteunde* scholen, (lagere, bewaar- en adultenscholen).			(3) 24,484 83	84,056 30	117,628 81	3,244,189 »	3,470,358 94
H. Aanmoedigingen.			39,529 75	447,682 01	9,858 »	24,859 41	531,929 17
	457,975 93	1,754,690 91	402,383 68	22,771,565 38	2,426,890 67	18,899,166 55	46,772,673 12

(3) Uitsluitend als aandeel der armkamers.

Digitized by Google

Laten wij nog eenige cijfers voor 1905 afzonderlijk nagaan.

In de 765.984 fr. 79 c. voor algemeen beheer, inspectie enz., komt een geschenk voor van 110.400 fr. voor de geestelijke schoolopzieners (1).

In de uitgaven van 't normaal onderwijs staat eerst een koek van 100.000 fr. als geschenk van den Staat aan de aangenomen normaalscholen. Voor studiebeurzen is er 200.000 fr. bestemd. Besteed werd 199.270 fr. 60 c ; en daar kregen de aangenomen normaalscholen 148.833 fr. 88 c. van, de officiëele gestichten 50,436 fr. 72 c.

Hoeveel er juist aan de officiëele, hoeveel aan de aangenomen lagere scholen gegeven wordt, zie, dat leeren de tabellen van 't driejaarlijksch verslag ons niet. Daar zal wel eene reden voor zijn. Maar *dit* zeggen ze toch: dat de reglementaire Staatssubsidie tot 6.386.777 fr. beliep voor de eerste, tot 2.263 564 fr. voor de tweede soort van scholen.

Zoo wij de aanvullende en buitengewone toelagen, alsmede 't aandeel van den Staat in de voorgeschreven verhoogingen van jaarwedde, tusschen de beide soorten van scholen in dezelfde verhouding verdeelen als de reglementaire subsidie, dan komen we tot 1.244 000 fr. voor de gemeentescholen en 441.400 fr. 88 c. voor de andere De tusschenkomst van gemeenten en provinciën in de aangenomen scholen zou in dezelfde verhouding kunnen berekend worden.

Waar er, in geval van weigering door onderwijzers of onderwijzeressen, of van ontoereikendheid van priesters, catechismusles gegeven wordt door afgevaardigden van de ministers der eerediensten, kost dat ook geld; en de Staat betaalt daar voor zijn aandeel 5.661 fr. 4 c. in (2).

---

(1) Zie blz. 89.

(2) In de begrooting voor 1906 werd daarvoor 6.800 fr. voorzien; voor 1907 en voor 1908 echter 20.000 fr.

Digitized by Google

Officiëele en aangenomen bewaar- en adultenscholen worden ook in de tabellen samengevoegd. Hier moeten we dus weer proportionneele berekeningen maken. En dan vinden we, als aandeel van den Staat, 1.139.291 fr. voor de gemeente, 135.500 fr. voor de aangenomen scholen van dien aard.

Wat de ondersteunde scholen betreft, hiervoor betaalde de Staat :

Lagere scholen :	2.152.118 fr.	tegen	1.902.547 fr. in 1902
Bewaarscholen :	586.698 — —		485.804 — —
Adultenscholen :	505.373 — —		328.368 — —
Samen	3.244.189 fr.	tegen	2.716.719 fr. in 1902 ;

dat is dus, van den Staat alleen, 527.470 fr. meer dan drie jaar te voren.

Voor de gemeenten waren de cijfers, in de bovenstaande orde :

	in 1905	in 1902
	49.045 fr. 30 c.	36.252 fr. 39 c.
	24.584 —	7.035 —
	10.427 —	1.070 —
Samen	84.056 fr. 30 c.	44.357 fr. 39 c. ;

dat is dus 39.698 fr. 91 c. meer.

En voor de provinciën :

	in 1905	in 1902
	104.470 fr. 81 c.	86.155 fr. 75 c.
	11.918 —	11.420 —
	1.240 —	1.020 —
Samen	117.628 fr. 81 c.	98.595 fr. 75 c ,

dat is 19,033 fr. 6 c. meer.

Voor de armkamers is de vermeerdering 9.334 fr. 65 c.

Samen dus 595.536 fr. 62 c. meer dan drie jaar te voren, en dat alleen voor de aanneembare scholen, met hun groot getal ongediplomeerde meesters en meesteressen !

Digitized by Google

26. Gemeenten zonder gemeentescholen.

In hoeveel gemeenten werd de eenige of de laatste gemeenteschool afgeschaft of werd er nooit eene ingericht, omdat er eene of meer vrije scholen bestaan? Met andere woorden, in hoeveel gemeenten is er hoegenaamd geene gemeenteschool?

Het zal eene lange litanie worden! (1)

Naast den naam der gemeente staat het getal inwoners.

Bij gemeenten, met * aangeduid, dagteekent de afschaffing van de eenige of de laatste gemeenteschool van na 1885.

Provincie Antwerpen.

Austruweel, 1,088.
Einthout, 1,052.
*Loenhout, 1,777.
Lint, 1,888.
Massenhoven, 854.
Oelegem, 1,547.
Pulderbosch, 788.
Pulle, 739.
Ranst, 1,700.
Reeth, 1,615.
Rethy, 2,880.
Schilde, 1,900.
Veerle, 1,630.
Vorst, 2,544.

Hebben noch gemeente- noch aangenomen school en zijn in zake lager onderwijs met andere dorpen vereenigd:

*Gestel (206 inwoners) met Berlaar;
*Varendonk (220) met Westerloo.

Brabant.

Neerhijssche, 1193.

Zijn vereenigd:

*Berchem-St Laureis (228) met Oudenaken;
*Hamme bij Assche (223) met Kobbegem;
*Heelenbosch (267) met Zoutleeuw;
*Vaalbeek (211) met Blanden.

---

(1) 21e driejaarlijksch verslag (1902-1905), blz. 206 en volg. — Wij rangschikken de gemeenten in alphabetische orde.

Digitized by Google

HENEGOUWEN.

Zijn vereenigd :

*Ellignies-lez-Frasnes (128) met Hacquegnies en Anvaing ;
Leval-Chaudeville (256) met Beaumont ;
*Marchipont (103) met Angre ;
*Tongres-St-Martin (169) met Tongres-Notre-Dame ;
*Villers-Notre-Dame (240) met Villers-St-Amand en Irchonwelz.

LIMBURG.

Achel, 1,306.
Beek, 544.
Beeringen, 1,520.
Berbroek, 429.
Beverloo, 1,224.
Beverst, 954.
Bocholt, 2,355.
Caulille, 749.
Donk, 770.
Eigen-Bilsen, 1,145.
Ellicum, 233.
Gerdingen, 604.
Gors-op-Leeuw, 440.
*Groot-Brogel, 719.
*Groot-Gelmen, 502.
Groot-Spauwen, 813.
Gruitrode, 905.
Hamont, 2,501.
Hechtel, 1,440.
Helchteren, 782.
Heppen, 752.
Herk-de-Stad, 2,686.
Herk-Sint-Lambrechts, 1,433.
Heusden, 1,711.
*Kessenich, 918.
Kinroy, 865.
Klein-Brogel, 300.
Kwaad-Mechelen, 1,453.
Lanaken, 3,115.
Linkhout, 763.
Lille-Sint-Hubert, 996.
Meeswijk, 540.
Meeuwen, 1,999.
Membruggen, 520.
Neerharen, 464.
*Neeroeteren, 2,205.
Neerpelt, 2,794.
Nieuwerkerken, 863.
Oostham, 1,261.
Opglabbeek, 869.
Opitter, 566.
Opoeteren, 787.
Ordingen, 400.
Overpelt, 2,806.
Paal, 2,442.
Peer, 2,503.
Rekkem, 1,606.
Reppel, 324.
Runkelen, 277.
Russon, 1,033.
Rijkhoven, 650.
Sichen-Sussen-Bolre, 1,615.
Stevoort, 1,033.
Tessenderloo, 4,055.
Tongerloo, 632.
Vliermaal, 1,266.
Vliermaalrood, 671.
Waltwilder, 685.
Wijchmaal, 653.
Wijshagen, 282.
Zonhoven, 2,918.

Zijn vereenigd :

*Bas-Heers (156) met Opheers ;
*Boekhout (265) met Marlinne ;
*Cuttecoven (155) met Borgloon ;
*Engelmanshoven (361) met Gelinden ;

Digitized by Google

*Groot-Loon (175) met Borgloon ;
*Gorsum (592) met Duras en Nieuwerkerken ;
*Hendrieken (103) met Voordt ;
*Henis (206) met Rixingen ;
*Herten (81) met Wellen ;
*Klein-Gelmen (284) met Groot-Gelmen ;
*Muisen (147 met Buvingen ;
*Neerglabbeek (216, met Gruitrode ;
*Schalkhoven (229) met Vliermaal ;
*Werm (196) met Hoesselt ;
*Wintershoven (249) met Guigoven-Cortessem.

Provincie Luik.

*Charneux, 1,662. *Noville, 373.

Zijn vereenigd :

*Darion (172) met Walsbetz ;
*Ehein (118) met Neuville-en-Condroz ;
*Feneur (258) met Trembleur :
*Freloux (99) met Fexhe-le-Haut-Clocher ;
*Gleixhe (285) met Les Awirs ;
*Lens-sur-Geer (364) met Granville ;
*Ligney (455) met Walsbetz ;
*Linchet (118) met Modave ;
*Neuville s/Huy (151) met Tihange ;
*Outrelouxhe (222) met Villers-le-Temple ;
*Rumsdorp (172) met Landen ;
*Tignée (217) met Cerexhe-Heuseux ;
*Vissoul (270) met Oteppe ;
*Voroux-lez-Liers (413, met Liers ;
*Wanghe (228) met Elixém ;
*Wezeren (262) met Walsbetz ;
*Yernée-Fraineux (318) met St-Séverin.

Luxemburg.

Halleux, 292.

Provincie Namen.

Achêne, 776. Lavaux-St-Anne, 420.
Buissonville, 456. *Schaltin, 881.
Franc-Waret, 353.

Zijn vereenigd :

*Niverlée (98) met Mazée ;
*Verlée (157) met Barvaux-Condroz en Maffe.

Digitized by Google

OOST-VLAANDEREN.

Asper, 1,926.
Basel, 3,303.
*Beirlegem, 427.
Deftinge, 1711.
*Edelare, 422.
Elst, 1,280.
Ertvelde, 3,272.
*Goefferdinge. 748.
*Haaltert, 4,105.
Haasdonk, 2,936.
Hansbeke, 2,061.
Heurne, 631.
Huisse, 3,054.
*Kaprijke, 3,472.
Kluizen. 1,549.
Lede, 5,197.
Lembeke 3,007.
Meerendree, 2,048.
Meigem, 1,140.
Mespelare, 365.
*Middelburg, 978.
Mullem, 656.
Nazareth, 4,913.
Nieukerken, 3,221.
Olsene, 2,470.
Oostwinkel, 994.
Opbrakel, 1,884.
Poeke, 1,014.
Poesele, 549.
Scheldewindeke, 2,451.
Sint-Lievens-Essche. 2,538.
*Smetlede, 1,086.
Ursel, 2,401.
Vlekkem, 810.
Volkegem, 571.
Woubrechtegem, 1,004.
Zegelsem, 1,604.
Zomergem, 5,755.

Zijn vereenigd :

*Afsné (346) met Sint-Denijs-Westrem ;
*Dikkele (318) met Hundelgem ;
*Elene (776) met Leeuwergem ;
*Meilegem (396) met Dikkelvenne ;
*Nederboelare (746) met Geeraardsbergen ;
Paulaathem (181) met St-Maria-Laathem ;
Ronsele (386) met Zomergem ;
*Vosselare (783) met Nevele.

WEST-VLAANDEREN.

Aarsele, 3,063
Aartrijke, 4,478.
Ansegem, 3.683.
Avekappelle, 618.
*Autrijve, 1,155.
Bavinkhove, 1,585.
*Boezinge, 2,208.
*Beveren-bij-Roeselare, 2,730.
Beveren op den IJzer, 1,622.
*Bissegem, 1,904.
Boitshoeke, 155.
Bovekerke, 1,320.
Dadizele, 2,111.
Desselgem, 2,464.
Elverdinge, 1,632
Emelgem, 2,460.
Geluwe, 4,492.
*Gits, 3,246.
Gullegem, 4,514.
Gijzelbrechtegem, 361.
*Hollebeke, 829.
*Kemmel, 1,519.
Koekelare, 5,596.
*Krombeke, 1,108.
Ledegem, 3,579
Lokre, 794.
Lophem, 2 060.
Marke, 2,516.
Markegem, 832.
Moerkerke, 3,165.

Digitized by Google

*Oesselgem, 960.
Oigem, 1,410.
*Oostnieuwkerke, 2,727.
Oost-Rozebeke, 4,461.
Ootegem, 1,813.
*Pervijze, 1,366.
Pittem, 5,108.
*Roksem, 736.
Rollegem-Kapelle, 1,170.
Schoore, 418.
Sint-Andries, 5,128.
Sint-Baafs-Vijve, 1,572.
Sint-Jan bij Ieperen, 860.
Sint-Kruis, 3,300.
Swevezele, 5,600.
Tiegem, 1,872.
Waarmaarde, 833.
Westvleteren, 1,895.
Wielsbeke, 1,858.
Wijngene, 8,132.
Zerkegem, 1,362.
*Zijdschote, 631.

Zijn vereenigd :

*Moere (257) met Adinkerke en Houthem ;
*Oeren (170) met Alveringem ;
*Sint-Riquiers (262) met Hoogstade.

230 gemeenten dus (op 2623) zonder eene enkele gemeenteschool ! 230 gemeenten met eene gezamenlijke bevolking van 293,811 zielen (cijfers van 1900) : in

Antwerpen	16	gemeenten,	met	21.328	inwoners.
Brabant	5	—	—	2.122	—
Henegouwen	5	—	—	896	—
Limburg	76	—	—	77.066	—
Luik	19	—	—	6.157	—
Luxemburg	1	—	—	292	—
Namen	7	—	—	3.141	—
Oost-Vlaanderen	46	—	—	60.988	—
West-Vlaanderen	55	—	—	121.821	—

Arm Vlaanderen, niet waar ? En arm Limburg !

Inderdaad, Limburg telt 206 gemeenten, en in 76 daarvan (37 °/₀) treft men niet ééne gemeenteschool aan ! Het kanton Achel (12.993 inwoners) heeft geene enkele gemeenteschool meer ; in het kanton Bree (11 515 inwoners) bestaat er maar ééne gemeenteschool, terwijl in het kanton Peer (15.680 zielen) er maar vier overblijven, en vijf in het kanton Beeringen (24.078 inwoners : bevolking in 1905).

Bij meer dan het derde van de bevolking der provincie Limburg (82.588 inwoners op 258.153) heeft de

Digitized by Google

katholieke geestelijkheid nu in feite het monopolium van het lager onderwijs ; zij heeft meer dan 66 °/₀ der schoolbevolking tot zich getrokken: 23.720 leerlingen in de vrije scholen, tegen 11 951 in de officieële (1). En dan laten we buiten bespreking de gemeentescholen waar broerkens of nonnekens les geven.

Wie spreekt daar van den bloei van het officiëel onderwijs ?

In Oost-Vlaanderen (298 gemeenten) is de toestand niet veel beter : daar gaan meer dan 59 °/₀ der kinderen naar de clericale scholen : 82.514, tegen 56.596 in de officiëele gestichten (1).

In West-Vlaanderen zijn er 55 gemeenten op 249 zonder gemeenteschool : dat is meer dan 22 °/₀. Er zijn 2 keeren zooveel vrije scholen als gemeentescholen (482 tegen 234) en bijna 72 °/₀ der kinderen gaan er naar clericale gestichten : 74.467, tegen 29.315 leerlingen in de gemeentescholen (1).

27. Schoollokalen.

Einde December bezaten de gemeenten 4.442 lokalen van gemeentescholen, en daaronder waren er 4.169 als behoorlijk erkend. Ze huurden er 84 en mochten kosteloos over 65 andere beschikken (2).

In hoeverre sommige gemeentescholen nog te wenschen overlaten, en hoeverre ook sommige gemeentebesturen de bezorgdheid drijven, moge blijken uit de enkele feiten die wij hier willen vermelden.

De gemeentescholen van Sougnée, gemeente Aywaille (provincie Luik) — zei de heer Schinler in de Kamer — verkeeren in een volkomen staat van verval. Op verschillende plaatsen zijn de muren gescheurd; de

(1) 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 200 en volg.
(2) Zelfde verslag, bl. LXXXV, nr 61.

Digitized by Google

daken zijn uiterst slecht; kortom, het zijn vochtige, smerige en gevaarlijke kotten. Voor een tiental jaren werden de onderwijzer en de onderwijzeres gemachtigd die ongezonde en gevaarlijke plaatsen te verlaten en de gemeente verleent hun jaarlijks voor huisvesting eene vergoeding van 400 en 300 fr.

Sedert lang kent overigens de heer minister den betreurenswaarden toestand dier gebouwen, want door een schrijven van 5n Juni 1903 dreigde hij den gemeenteraad met intrekking der schooltoelagen, zoo er niet, in den loop der maand, schikkingen werden genomen om den toestand der lokalen te verbeteren. Thans is er evenwel nog niets gedaan; men kan wel denken dat de lokalen nu nog slechter zijn, zoo dat mogelijk is, en de minister geeft geen teeken van leven. Zal hij wachten om te handelen tot er een erg ongeval voorkomt, of een besmettende ziekte onder de leerlingen uitbarst? (1)

Te Hofstade (Oost-Vlaanderen) zijn er in de gemeenteschool 250 leerlingen, met slechts drie klassen; volgens de reglementen zouden er vier moeten zijn. De schoollokalen zijn 23 meter lang op 6 m. 50 breed: de oppervlakte bedraagt dus 149 m² 50, terwijl zij volgens de reglementen 250 vierkant meter zou moeten bedragen. De speelplaats is maar 200 vierkant meter groot; om in regel te zijn zou het moeten 1,000 vierkant meter zijn.

Een tiental jaren geleden, ten gevolge van de eischen, uitgaande van de hoogere overheid, kocht de gemeente, met het oog op de van toen af onontbeerlijk bevonden vergrootingen, een stuk grond aan, palende aan de gemeenteschool. Thans heeft het gemeentebestuur van Hofstade beslist, een deel van dien grond te verkoopen! (2)

---

(1) *Ons Woord*, tolk der Antwerpsche onderwijzersvereeniging *Diesterweg*, 1908, nr 1.

(2) *Ons Woord*, 1907, nr 4.

Digitized by Google

Te Lovenjoul (Brabant) is er eene gemeenteschool. Maar onlangs werd daar ook eene nonnenschool ingericht, en de zusterkens vonden geen lokaal.

Toen nam de gemeenteraad een wijzen maatregel : jongens en onderwijzer moesten het schoolgebouw afstaan en zelf naar eene werkmanswoning verhuizen.

In de keuken zit de hoogere graad, in de slaapkamer, de middelbare, in 't waschhuis, de lagere graad; geen behoorlijke verluchting; geen dragelijke verlichting; geen speelplaats; geen waterbakken en één gemak voor al de leerlingen (1).

Van de clericale scholen zegt het jongste driejaarlijksch verslag alleen :

« De schoolgebouwen, het schoolmateriaal en de leermiddelen zijn, over 't algemeen, voldoende (2). »

Mogen we daarom één enkel voorbeeld aanhalen ?

Te Boekhout (Limburg) was ergens eene oude schuur; bij de schuur een boomgaard. Een werkman huurde de andere gebouwen en plaatste zijne koe in den stal tegen de schuur. Nu huurde de gemeente de schuur en richtte er eene school in. Zoo kreeg Boekhout eene aangenomen school in eene welriekende (?) en rustige (?) omgeving. Verder meldt de geschiedenis, dat de gemeente die schuur (verschooning, die school) voor drie duizend frank aankocht en dat die koop door de bestendige deputatie werd goedgekeurd. Wat nog fraaier is, de schuur werd weldra bouwvallig en dreigde in te storten. In plaats van dat oud gebouw af te breken, stemde de gemeenteraad herstellingswerken !... (3)

---

(1) *Volksbelang*, weekblad (Gent), 1908, nr 12.
(2) B z. XCI, nr 69.
(3) *Ons Woord*, 1906, nr 7.

Digitized by Google

28. Voor de meisjes.

't Is vooral op het gemeenteonderwijs voor meisjes dat de schoolverwoesters het oog hebben gericht.

In West-Vlaanderen bestaan in 't geheel maar 26 gemeentescholen voor meisjes meer, waaron ler verschillende, door nonnekens bestuurd; in Limburg 20!

Hier volgt de toestand op 31e December 1905 (1):

Provinciën	Gemeentescholen voor meisjes	Leerlingen	Aangenomen en ondersteunde meisjesscholen.	Leerlingen
Antwerpen	65	22.139	124	35.856
Brabant	189	44.094	184	36.238
Henegouwen	382	41.707	197	27.010
Limburg	20	3.924	105	13.162
Luik	261	35.206	109	14.271
Luxemburg	94	9.176	87	6.355
Namen	164	11.031	140	10.018
Oost-Vlaanderen	49	13.458	195	54.887
West-Vlaanderen	26	5.595	192	44.542

Zoodat er in Limburg 77 meisjes op 100, in Oost-Vlaanderen 80, in West-Vlaanderen 88 op 100 naar de vrije scholen *moeten* gaan.

29. Naai- en breiwerk afgeschaft.

Moeten gaan? vraagt ge. Maar de wet schrijft toch voor dat in de plaatsen, waar er geen gemeenteschool bestaat die uitsluitend voor meisjes bestemd is, de eenige school toegankelijk moet zijn voor jongens en meisjes.

Ja wel, de wet schrijft dat voor.

En een ministeriëele omzendbrief van den 13e Juli 1885 zegt even uitdrukkelijk dat de gemeenten verplicht

(1) 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 200 en volg

Digitized by Google

zijn de kinderen van beide geslachten, van 6 tot 14 jaar oud, in staat te stellen een *volledig* lager onderwijs *in de gemeenteschool* te ontvangen (1).

Dus kan ik, meent ge, mijne meisjes naar de eenige gemeenteschool zenden — als er eene behouden werd ! — en daar zullen zij een *volledig* lager onderwijs ontvangen.

Welnu, neen.

In 801 scholen, die zouden *moeten* toegankelijk zijn voor jongens en meisjes, werd de betrekking van meesteres voor naai- en breiwerk afgeschaft, en zoo zijt ge wel *verplicht*, evengoed als in de 230 dorpen waar er geene gemeenteschool meer bestaat, uwe meisjes naar de congreganistische school te zenden, als ge wilt dat ze iets van handwerk leeren.

Hieronder zult ge zien in hoeveel openbare gemengde scholen per provincie er geen onderwijs in naai- en breiwerk meer wordt gegeven, in strijd met de wet (2) :

Provinciën	Gemengde scholen door bestemming en in feite	Gemengde scholen in feite	Gemengde scholen door bestemming, maar niet in feite
Antwerpen	126	40	86
Brabant	284	188	96
Henegouwen	190	117	73
Limburg	114	68	46
Luik	211	172	39
Luxemburg	317	249	68
Namen	226	125	101
Oost-Vlaanderen	248	97	151
West-Vlaanderen	175	34	141
	1891	1090	801

(1) 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), bl. CXLIII, nr 177.
(2) Toestand op 31n December 1905 : 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 200 en volg.

Digitized by Google

Dan zijn er ook gemeenten die geene grondstoffen aankoopen voor de naai- en breilessen, en aldus ook gemakkelijk de meisjes uit de gemeenteschool krijgen.

Maar, zegt ge nog, misschien zijn er vele ouders die niet willen dat meisjes eene school bijwonen, waar er ook jongens gaan.

Eilieve, er zijn samen 699 aangenomen en ondersteunde scholen, bestemd om jongens en meisjes te aanvaarden ; welnu, in 662 van die scholen, d. i. in meer dan 94 op 100, gàân er jongens en meisjes (1).

30. De knaapjes naar de nonnekensschool.

Vele gemeenten gebruiken nog een ander middel om de gemeenteschool te ontvolken en de vrije school te bevoordeelen : ze verplichten de knaapjes van 6 tot 9 jaar naar de aangenomen of ondersteunde school te gaan.

In Oost-Vlaanderen gebeurt dat nl te Balegem, De Pinte, Elversele, Erwetegem, Grootenberge, Letterhautem, Maarke-Kerkhem, Mater, Melden, Meldert, Nedereename, Okegem, Oombergen, St.-Blasius-Boekel, St.-Maria-Audenhove, St -Maria-Hoorebeke, St.-Maria-Lierde, Smetlede, Steenhuize-Wijnhuize, Strijpen, Zandbergen, Zulzeke.

In West-Vlaanderen gebeurt dat wel in veertig dorpen.

Dat middel wordt trouwens in al de provinciën aangewend.

Of dit ook niet strijdig is met de wet ?

Ongetwijfeld ! De gemeenteschool moet toegankelijk zijn voor *al* de kinderen van 6 tot 14 jaar oud. En het ministerieel schrijven, dat wij in het vorig hoofdstukje

(1) 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 204.

Digitized by Google

aanhaalden (1), zegt dat de gemeenten de kinderen *van beide geslachten, van 6 tot 14 jaar oud,* in staat moeten stellen om *in de gemeenteschool* een *volledig* lager onderwijs te ontvangen (2).

Vind nog een ander land dan België, waar de regeering alles in 't werk stelt en laat stellen om het openbaar onderwijs in den grond te boren !

31. Buiten de kom van 't dorp.

Men bedenkt nog al andere middeltjes : de eenige gemeenteschool, of, als er meer zijn, de meisjesschool of de zoogezeide gemengde school plaatst men in een verwijderd gehucht.

Dat ook gebeurt in al de provinciën.

In Oost-Vlaanderen, om ons tot één voorbeeld te bepalen, vindt men de bovendoelde gemeenteschool

van	Adegem	in het	gehucht	Kruiput ;
—	Beveren (Waas)	— —	—	Thijskenshoek;
—	Drongen	— —	—	Luchteren ;
—	Evergem	— —	—	Belzeele ;
—	Kieldrecht	— —	—	Oud-Arenberg ;
—	Kruishautem	— —	—	Marolle ;
—	Loochristi	— —	—	Hyft ;
—	Lovendegem	— —	—	Eeksken ;
—	Maldegem	— —	—	Kleit ;
—	Moerzeke	— —	—	Kastel ;
—	Sinay	— —	—	Klein-Sinay ;
—	Waasmunster	— —	—	Ruiter ;
—	Wachtebeke	— —	—	Overslag ;
—	Wannegem-Lede	— —	—	Lede ;
—	Wetteren	— —	—	Ten Eede.

(1) Zie blz. 118 en volg.

(2) Schrijven van 13e Juli 1885, 1e sectie, nrs 4057/4669N : 15e driejaarlijksch verslag (1885-1887), blz. CXLIII, nr 177.

Digitized by Google

32. Geen plaatsvervangers.

Als er een lid van 't onderwijzend personeel overlijdt of zijn ontslag neemt, moet er binnen de veertien dagen tijdelijk en binnen de drie maanden bepaald in zijne vervanging worden voorzien ; dat staat uitdrukkelijk in artikel 11 van de schoolwet. Artikel 2 bepaalt daarenboven dat de gemeenten geene school of geene plaats van onderwijzer mogen afschaffen, zonder hunne beslissing aan het oordeel der bestendige deputatie en aan 's Konings goedkeuring te onderwerpen.

Welnu, verschillende gemeentebesturen vervangen hunne overleden of ontslag nemende onderwijzers hoegenaamd niet, en al heeft een ministerieel schrijven van 23e November 1900 (1) dat eene erge onregelmatigheid genoemd, waaraan een einde moet gesteld worden, — toch laat de regeering maargaan wat gaat en houdt zich alsof zij niets wist.

Als voorbereiding tot het onderwijzerscongres, in September 1906 te Aarlen gehouden, stipte het *Bulletin* van den *Algemeenen Belgischen Onderwijzersbond* van Mei 1906 o. a. aan dat er op dat oogenblik in het land twee en vijftig plaatsen bestonden waarvoor er sedert een, twee, drie, vier jaar of meer geen titularissen benoemd waren (2).

Voor Oost-Vlaanderen werden toen o.a. opgegeven : Borsbeke (plaats open sedert 1900) ; Nederzwalm-Hermelgem (open sedert 1901) ; Bavegem (open sedert 1904) ; Heusden (open sedert 1905)...

En hoe moeielijk de minister uit zijne schelp kruipt, zullen we bewijzen met, uit de zitting der Kamer van volksvertegenwoordigers van 25n Juli 1907, eene vraag aan te halen van den heer J. O. De Vigne :

« Sedert zeven jaar dat de plaats van hulponderwij-

(1) Nr 16408 : 20e driejaarlijksch verslag (1900-1902), blz. CXXXIV en volg., nr 104.
(2) Blz. 8.

Digitized by Google

zer open staat te Borsbeke, werd geene benoeming hoegenaamd gedaan en nog heeft geen koninklijk besluit hoegenaamd die plaats afgeschaft. Hoe wettigt de regeering die wetsverkrachting? vraagde ik den 22n Mei 1908.

« De heer minister antwoordde mij den 28n Mei dat hij spoedig de zaak zou onderzoeken.

« Op 30n Mei stelde ik hem dergelijke vraag over eene openstaande plaats van onderwijzeres te Nederzwalm.

« Op 4n Juni antwoordde de heer minister dat hij de feiten, door mij aangehaald, aandachtig zou onderzoeken.

« Niet tevreden met die ontwijkende antwoorden, vraagde ik op 12n Juni hoe het kwam dat de regeering zoo onwetend bleef over de feiten, en of die onwetendheid eene andere oorzaak had dan de medeplichtigheid van de gemeenteoverheid met den schoolopziener.

« Op 18n Juni antwoordde de heer minister : Ik bezit nu de noodige stukken niet om gevolg te geven aan de vraag van het achtbaar lid. Thans verzamel ik die stukken.

« Weer ging eene maand voorbij ; nu hoop ik dat de heer minister mij wel zal antwoorden op die twee vragen, sedert twee maanden gesteld. »

De toestand, aangeklaagd voor Nederzwalm-Hermelgem, eindigde maar in November 1907. Zóó weinig was men voornemens voor de open gekomen plaats eenen titularis te benoemen, dat men een deel van 't schoollokaal tot gemeentesecretariaat had ingericht en nu weer nieuwe onkosten moest doen om er eene klasse van te maken.

Op het oogenblik dat wij de proef krijgen van deze bladzijden (Augustus 1908), heeft men zich te Borsbeke, te Bavegem, te Heusden nog niet naar de wet geschikt ! En door de plaats oningevuld te laten, bevoordeelt men niet alleen de aangenomen school, maar ook de gemeentekas ! Immers, de plaats is niet

Digitized by Google

afgeschaft, en dus trekken de gemeenten de reglementaire subsidiën van Staat en provincie. Maar daar zij niets te betalen hebben, is 't al zuivere winst!

Andere gemeentebesturen stellen, bij eene openvallende betrekking, als plaatsvervanger in de gemeenteschool een broerken of eene non aan van dezelfde orde als degenen die les geven in de aangenomen school, en na eenigen tijd gaat het broerken of de non met de leerlingen naar de vrije school over.

Elders gebeurt het dat de nonnekens van de bewaarscholen — en er zijn heel wat bewaarscholen in handen van nonnekens! — weigeren de « kleine » kinderen te aanvaarden, als de « groote » ook niet bij haar ter school komen, enz., enz.!

Want men is onuitputtelijk in 't bedenken van middeltjes om de openbare school te ontvolken: wie kinderen heeft die hunne eerste communie moeten doen en naar de gemeenteschool gaan, weet daar van mee te praten, zelfs in groote, vrijzinnige steden!

33. Overbevolkte scholen.

We spreken dan nog niet van overbevolkte klassen: volgens eene verklaring van minister de Trooz in de Kamer, waren er op het einde van 1907 in Oost-Vlaanderen b.v., 42 klassen van gemeentescholen waarin 70 tot 80 leerlingen opeengeperst zaten; 21 klassen met 80 tot 100, 5 klassen met meer dan 100 leerlingen.

Dat bestaat niet alleen in Oost-Vlaanderen, dat bestaat ook in West-Vlaanderen, in Limburg, ja, overal.

In het gehucht Melveren (St-Truiden, provincie Limburg), b. v., heeft één onderwijzer 90 leerlingen, verdeeld over 6 afdeelingen. Te Hasselt moet ééne onderwijzeres les geven aan 121 jongens, enz., enz.

Maar 't schoolkanton Aalst spant de kroon: daar zijn in de 200 gemeenteschoollokalen 2715 kinderen

Digitized by Google

meer dan er volgens de bestaande reglementen zouden mogen zijn [1]; in de 19 gemeentelokalen van bewaarscholen zijn er 573 kinderen te veel! [2]

De inspectie zwijgt in veel gevallen, omdat hare grootste bezorgdheid gewoonlijk is, of de school der zusterkens er niet zal onder lijden, als er in de gemeenteschool eene klasse meer komt. En worden er al soms opmerkingen gemaakt, dan blijft de gemeenteraad doof.

Het kost ons evenwel geene moeite om te verklaren, dat in vele vrije scholen de toestand niet beter is.

Naar het *Bulletin* van den *Algemeen Belgischen Onderwijzersbond* in Mei 1906 mededeelde, [3] zou er o. a. in de onderstaande gemeenten van Oost-Vlaanderen het volgend getal kinderen zitten in de aangenomen scholen: te

Bavegem,	307	leerlingen	voor	4	klassen;
Eekloo,	170	—	—	2	—
Erembodegem,	560	—	—	8	—
Erwetegem,	70	—	—	1	klasse;
Deftingen,	150	—	—	2	klassen;
Denderhautem,	350	—	—	5	—
Landegem,	148	—	—	2	—
Meerbeke,	350	—	—	5	—
Opbrakel,	150	—	—	2	—
Ophasselt,	160	—	—	2	—
St-Denijs-Westrem,	140	—	—	2	—
Zelzate,	325	—	—	4	—

Wat er in zulke overbevolkte klassen van het onderwijs te recht moet komen, kan zelfs een oningewijde gissen.

---

(1) 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 159.
(2) Zelfde verslag, blz. 161.
(3) Blz. 11.

Digitized by Google

34. Schoolbezoek en onvolledige studiën.

Hoeveel kinderen van 6 tot 14 jaar bezoeken hoegenaamd geene school ?

Dat getal kan niet met mathematische juistheid opgegeven worden, maar het zal wel honderd duizend overtreffen.

Het laatste officiëel enkwest daarover dagteekent van 31n December 1897 (1).

Toen gaf de minister de volgende getallen op van kinderen *ouder dan* 6 *en jonger dan* 14 *jaar*, en gaande naar

1. Lagere scholen	Officiëele	469.429	754.822
	Aangenomen	166.880	
	Ondersteunde	118.513	
2. Bewaarscholen	Officiëele	2.087	6.783
	Aangenomen	2.338	
	Ondersteunde	2.358	
3. Adultenscholen	Officiëele	14.656	21.773
	Aangenomen	1.620	
	Ondersteunde	5.497	
4. Oefenscholen bij normaalscholen			2.230
5. Geheel vrije d. w. z. niet ondersteunde scholen	lagere	51.269	62.581
	bewaarscholen	4.832	
	adultenscholen	6.480	
6.	Atheneums	2 085	2.807
	Gemeentecolleges	345	
	Gepatroneerde colleges	377	
	Staats middelbare scholen	14.240	16.688
	Gemeentelijke » »	2.071	
	Gepatroneerde » »	377	
7. Geheel vrije middelbare scholen, kostscholen			53.524
8.	Pupillenschool	184	234
	Kadettenschool	50	

(1) 19e driejaarlijksch verslag (1897-1899), blz. 553 en volg.

Digitized by Google

9.	Scheepsjongensschool		31
10	Koninklijke stichting te Meesen (West-Vlaanderen)	132	3.724
	Doofstommen, blinden, weezen, verlaten kinderen	2.984	
	Weldadigheidsscholen	608	
11.	Nijverheidsscholen, beroepsscholen, huishoudklassen, leerwerkhuizen		2.072
12.	Kantwerkscholen		5.513
		Te zamen	932.782

Wij zullen alleen terloops doen opmerken, dat er geene controle hoegenaamd mogelijk is voor de getallen onder n^rs 5 (geheel vrije scholen), 7 (geheel vrije middelbare scholen en kostscholen) en 12 (kantwerkscholen).

Hoe het zij, daar er 1.053.854 kinderen van 6 tot 14 jaar in geheel het land waren, zoo gingen er in 1897, volgens de officiëele statistieken, 121.072 niet naar school.

In eenen omzendbrief van 20^n September 1900, aan de schoolopzieners gericht, verklaarde minister de Trooz dat het aantal kinderen van 6 tot 14 jaar, die toen naar school gingen, ten minste 14 °/₀ van de totale bevolking bedroeg. 14 °/₀ van de totale bevolking op dat oogenblik (6.693.548 inwoners) was 937.096; maar volgens de cijfers der volksoptelling (1) bestonden er 1.069.062 kinderen van dien ouderdom, en dus zouden er 131.966 geweest zijn, die in 1900 geene school hoegenaamd bezochten. Een achteruitgang dus op den toestand van vijf jaar te voren.

Kunnen wij met de cijfers die in de driejaarlijksche verslagen en de jaarboeken voor statistiek te vinden zijn, berekenen hoeveel ongelukkigen er in 1905 nog van alle onderwijs verstoken waren?

(1) *Annuaire statistique* voor 1902, blz. 64; in de volgende deelen, zelfde blz.

Digitized by Google

Wij willen het beproeven, telkens de proportionneele berekeningen toelichtende, die wij moeten maken.

Het getal kinderen tusschen 6 en 14 jaar is niet bekend. Maar in 1900 waren er, op 6.693.548 inwoners, 1.069.062 kinderen van dien ouderdom ; in evenredigheid zou hun getal, in 1905, op 7.160.547 inwoners,

$$\frac{1.069.062 \times 7.160,547}{6.693.548}$$

of 1.143.649 bedragen.

Laten wij nu de orde volgen, in 1897 aangenomen.

De bevolking van lagere, bewaar- en adultenscholen is ons bekend (1). Wij spreken overal van *leerlingen van 6 tot 14 jaar.*

1. Lagere scholen	Officiëele	486.201	848.325
	Aangenomen	203.652	
	Ondersteunde	158.472	
2. Bewaarscholen	Officiëele	909	4.323
	Aangenomen	1.384	
	Ondersteunde	2.030	
3. Adultenscholen	Officiëele	11.295	41.892
	Aangenomen	1.602	
	Ondersteunde	28.995	

Vergelijkende met de cijfers van 1897 hierboven en die van 1896 in ons hoofdstuk 24, vindt men, dat de vermeerdering der scholen op 8 jaar tijd de volgende was :

	Officiëele	Aangenomen	Vrije ondersteunde
Lagere	229	90	279
Bewaarscholen	152	95	755
Adultenscholen	416	—16	1.740
	797	169	2.774

(1) 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 256 en volg.

Digitized by Google

en de vermeerdering van kinderen tusschen 6 en 14 jaar:

	Officiëele	Aangenomen	Vrije ondersteunde
Lagere	16.772	36.772	39.959
Bewaarscholen	— 1.178	— 954	— 328
Adultenscholen	— 3.361	— 18	23.498
	12.233	35.800	63.129

Uit die getallen blijkt zonneklaar dat een zeer groot getal scholen, die vóór 1897 niet ondersteund werden, naderhand als aanneembare scholen wèl gesubsidieerd zijn geworden — 't is vooral met dat doel dat de wet van 1884 herzien werd! — zoodat het getal leerlingen van de geheel vrije scholen, en waarover nergens inlichtingen te vinden zijn, sedert 1897 erg moet geslonken zijn. We zouden zeker niet beneden de waarheid zijn, moesten we, voor 1905, het getal kinderen in de overgebleven volstrekt vrije scholen op 25.000 à 30.000 schatten. We stellen echter voor, om ons zoo royaal mogelijk te toonen, ja, overtuigd dat we te ver gaan, dit getal op 47.485 te bepalen; en dat beteekent dan dat de vroeger geheel vrije en de vrije ondersteunde scholen samen zooveel in leerlingental zijn vooruitgegaan als de officiëele en de aangenomen gestichten samen.

Inderdaad, de officiëele en de aangenomen scholen stippen eene vermeerdering aan van 12.233 + 35.800 = 48.033 leerlingen. Gevoegd bij de bevolking van de ondersteunde scholen in 1897 (118.513 + 2.358 + 5,497) en bij die van de geheel vrije scholen in datzelfde jaar (62.581), maakt dat 236.982; en het door ons voorgesteld cijfer 47.485, gevoegd bij de bevolking der ondersteunde in 1905 (158 472 + 2.030 + 28.995) geeft hetzelfde totaal.

In de oefenscholen der normaalscholen waren er in 't geheel 2255 leerlingen. Hun ouderdom wordt niet

Digitized by Google

opgegeven (1). We zullen ze allen als jonger dan 14 jaar beschouwen.

Wat de atheneums, colleges en middelbare scholen betreft, hier ook wordt geen ouderdom van de leerlingen vermeld. Maar wij weten dat het getal onderwijsgestichten van dien aard onveranderd is gebleven; we kennen uit de jaarboeken voor statistiek de bevolking van die scholen — 30.114 in 1897, 33.152 in 1905 — (2); we weten dat er, in 1897, te zamen 19.495 leerlingen waren van 6 tot 14 jaar en kunnen dus proportionneel berekenen hoeveel leerlingen van dien ouderdom er acht jaar later waren. De formule is

$$\frac{19.495 \times 33.152}{30.114}$$

en de uitkomst 21.462.

Voor de geheel vrije middelbare scholen en pensionnaten zullen wij veronderstellen dat de vermeerdering in dezelfde verhouding is geschied als in de zooeven besproken atheneums, colleges, enz. En dan vinden we

$$\frac{21.462 \times 53.524}{19.495}$$

of 58.925.

De leerlingen der pupillenschool te Aalst treden in

---

(1) 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. XLVIII, nr 45.

(2) Aldus verdeeld:

	in 1897	in 1905
20 atheneums	5.657	6.028
7 gemeentecolleges	648	681
8 gepatroneerde colleges	939	964
78 Staats middelbare scholen voor jongens	13.923	14.531
34 » » » » meisjes	5.497	5.854
5 gemeentelijke » » » jongens	1.518	2.360
6 » » » » meisjes	1.400	1.970
5 gepatroneerde » » » jongens	532	764
Samen	30.114	33.152

(*Annuaire statistique* voor 1899, blz. 165 en volg., en voor 1906, blz. 174 en volg.)

Digitized by Google

't leger op zestienjarigen leeftijd. We laten dus, in het leerlingental, door den *Annuaire statistique* opgegeven (1), de kweekelingen der twee laatste studiejaren achterwege en komen, op 31n December 1905, tot 314 knapen.

In de kadettenschool te Namen, waar de gemiddelde ouderdom der binnentredenden 13 jaar en 4 maanden is, kwamen er 31 nieuwelingen in (2). Als we dus 't getal 50 van 1897 behouden, zal men ons stellig geen kniezers heeten.

Het cijfer voor de scheepsjongensschool vonden wij nergens. We zullen het op 40 schatten. Maar daar er in de gemeentelijke en in de vrije visschersschool van Oostende en ook op het schoolschip voor visschersweezen knapen zijn beneden 14 jaar, die misschien in de gewone statistieken niet als scholieren werden aangegeven, zullen we, in plaats van 40, 140 in rekening brengen.

Van doofstommen, blinden, weezen, verlaten kinderen, meisjes uit de koninklijke stichting te Meesen en kinderen uit de weldadigheidsscholen van den Staat geven de driejaarlijksche verslagen geregeld de bevolking op : voor 1905 bedroeg het totaal der kinderen in den door ons besproken ouderdom 3.371 (3).

Volgt nu de groep nijverheids- en beroepsscholen, huishoudklassen en leerwerkhuizen.

---

(1) Voor 1906, blz. 233.
(2) *Annuaire statistique* voor 1906, blz. 242.
(3) Aldus verdeeld :

Doofstommen en blinden	1.223 op	1.914
Te Meesen	109 op	185
Weezen en verlatenen	1.405 op	2.085
Weldadigheidsscholen	417 op	2.276
Merxplas en Wortel (voor de kinderen van het personeel aldaar)	217 op	217
	3.371 op	6.677

21e driejaarlijksch verslag —1903-1905— blz. 352 en volg.)

Digitized by Google

In de leerwerkhuizen is de bevolking verminderd : 694 in 1905, tegen 903 in 1897 (1). In bijna al de andere scholen is ze — vooral dank zij de milde Staatssubsidiën « voor de vriendjes » — vrij aanzienlijk geklommen : van 36.407 tot 53.294 (2).

Wij berekenen als volgt de verhouding :

$$\frac{2.072 \times (53.294 + 694)}{(36.407 + 903)}$$

en vinden 2.999.

Voor de eer van de menschheid hopen wij dat de kantwerkscholen zoo in getal als in bevolking sterk afgenomen zijn ; doch bij gebrek aan inlichtingen behouden wij het cijfer van 1897, nl. 5.513.

---

(1) *Annuaire statistique* voor 1898, blz. 292, en voor 1906, blz. 314. Van leerwerkhuizen gesproken ! Weet men dat de Staat in zijne eigen leerwerkhuizen kinderen opneemt, die geen of bijna geen onderwijs ontvangen hebben ? Werden in 1905 aanvaard, op 694 :

Ongeleerden	54, of 8 °/o.
Kunnende lezen	33, of 5 °/o.
Kunnende lezen en schrijven	119, of 17 °/o.
Kunnende lezen, schrijven en rekenen	488, of 70 °/o.

Dus 206, of 30 °/o, met een onvoldoend onderwijs, daar zij niet eens konden rekenen ! (*Annuaire statistique* voor 1906, blz. 316)

(2) Als volgt verdeeld :

	in 1897		in 1905	
	Scholen	Leerlingen	Scholen	Leerlingen
Gemeentelijke beroepsscholen en handelsklassen	32, met	2.697 ll.	51, met	3.859 ll.
Vrije id. id.	65, —	7.222 —	148, —	15.884 —
Gemeentelijke nijverheidsscholen	54, —	16.482 —	80, —	22.064 —
Vrije id.	3, —	638 —	7, —	1 511 —
Gemeentel. huishoudklassen	17, —	726 —	26, —	994 —
Vrije id.	49, —	1 980 —	62, —	2.039 —
Gemeentel. huishoudscholen	76, —	3.047 —	80, —	2 561 —
Huishoudscholen bij aangenomen scholen	27. —	752 —	4, —	93 —
Vrije huishoudscholen	70, —	2.863 —	115, —	4,289 —
Totaal	393	36.407	573	53.294

(*Annuaire statistique* voor 1898, blz. 294; voor 1899, blz. 301, en voor 1906, blz. 315 en volg.)

Digitized by Google

En zoo bereiken wij een totaal van 1.037.054 schoolgaanden op 1.143.649 kinderen, wat dan 106.595 ongelukkigen verbeeldt, die niet naar school gaan.

Wij hebben in bijzonderheden aangetoond hoe wij aan dit cijfer komen, daar waar de officiëele opgaven ons ontbreken. Men zal, naar wij hopen, onze goede trouw wel niet in twijfel trekken. En al vreezen wij dat het getal kinderen, die geen onderwijs ontvangen, in werkelijkheid grooter is dan het door ons bekomen totaal, toch zouden wij ons gelukkig achten, mocht het veel geringer zijn!

Laten we nu spreken van hen, die wèl naar school gaan. Hoeveel dagen per jaar gaan zij gemiddeld?

In 1901-02 was 't antwoord: 191 1/2 dagen, op 247 dagen waarop de school open was geweest; dat is dus 77 1/2 dagen op honderd [1]; en dan moet men nog bedenken dat de dag, waarop er wekelijks een namiddag verlof wordt toegestaan, in de officiëele statistieken voor een heelen dag wordt gerekend.

In het schooljaar 1904-05 waren de cijfers: 195 dagen bijwoning op 246; dat is iets meer dan 79 dagen op honderd [2].

En hoeveel jaren gaan de kinderen naar school?

Hierachter vindt ge hoeveel leerlingen, gerangschikt volgens ouderdom, er den 31ⁿ December van 't jaar 1900 en van 't jaar 1905 in al de lagere scholen van het land waren. Ge zult dadelijk bemerken in welke verhouding de getallen verminderen, te beginnen met het tiende levensjaar, ja, zelfs vroeger.

---

(1) 20e driejaarlijksch verslag (1900-1902), blz 298.

(2) 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 260. Voor de gemeentescholen is de verhouding maar 77 dagen op honderd. Zou dit niet gedeeltelijk liggen aan het feit, dat sommige gemeentescholen zoo ver van de kom van het dorp verwijderd zijn?

Digitized by Google

Kinderen	in 1902 (1)	in 1905 (2)
jonger dan 6 jaar	15.708	13.785
van 6 tot 7 —	117.592	126.115
— 7 — 8 —	124.585	132.908
— 8 — 9 —	124.185	132.260
— 9 — 10 —	120.113	127.351
— 10 — 11 —	113.161	118.987
— 11 — 12 —	98.313	102.308
— 12 — 13 —	67.626	69.987
— 13 — 14 —	37.383	38 409
ouder dan 14 —	8.499	8.601
	827.165	870.711

Wat is de graad van ontwikkeling bij de leerlingen die de lagere school verlaten ?

Hier weer antwoorden wij op met officiëele cijfers.

In 't schooljaar 1904-1905 verlieten 118.707 leerlingen voor goed de school, zonder nog een ander onderwijsgesticht te volgen.

Daaronder waren er 29.239, d. i. 24,63 °/₀, die niet eens het vierde leerjaar hadden gevolgd, 't is te zeggen — daar eene volledige school zes leerjaren telt — die nog maar op zeer onvolmaakte wijze konden lezen, schrijven en rekenen.

63.389 kinderen, d. i. 53,40 °/₀, hadden, wij zeggen niet het programma van het vierde leerjaar doorgewerkt, maar in het vierde leerjaar gezeten. Want in scholen met overbevolkte klassen gebeurt het dat sommige leerlingen in de middelste klassen moeten

(1) 20e driejaarlijksch verslag (1900-1902), blz. 284 en volg
(2) 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 252 en volg.

Digitized by Google

gaan... zitten, zonder daarom profijt te trekken uit de lessen (1).

En slechts 26.079, d. i. 21,97 °/₀, hadden volledige lagere studiën gedaan, 't is te zeggen waren tot in 't zesde leerjaar geraakt.

Dus op honderd kinderen zijn er nauwelijks 22 in de gelegenheid de hoogste klasse eener lagere school te volgen (2).

Voor de officiëele scholen is de verhouding van kinderen, die het volledig leerprogramma hebben bestudeerd, het gunstigst : ze is 23,99 °/₀ ; ze is 42,58 °/₀ in het schoolkanton Luik, ze is maar 14.84 °/₀ in het schoolkanton Aalst, waar er voor de kinderen zooveel plaats te weinig is (3).

De gemiddelde verhouding voor de ondersteunde scholen is 18.34 °/₀. Heel achteraan in die reeks komen de vrije gesubsidieerde scholen van het hoofdschoolgebied Gent : die leveren maar 13,60 °/₀ kinderen die volledige lagere studiën deden, tegen 16,24 °/₀ sukkels die niet eens vier jaar op school bleven, en 70.16 °/ die vier leerjaren doorwerkten.

---

(1) Het 21e driejaarlijksch verslag (1903-1905), blz. 262 en volg., wil aan oningewijden diets maken, dat die kinderen (16.005=13,68 °/₀ en 47.384=39,92 °/₀) een *volledigen* leergang met een minimumprogramma hebben doorgemaakt in scholen met een minimumprogramma (waar er niets méér wordt onderwezen dan 't programma van vier leerjaren), of in scholen met een maximumprogramma (waar er zes leerjaren zijn).

Men zou evengoed kunnen trachten aan de menschen wijs te maken dat een knaap, die bij een schoenlapper niets anders leeren *kan* of niets anders leeren *mag* dan teenstukjes zetten, *volledig* zijn ambacht kent en zich pretentieus in den Wegwijzer mag betitelen : schoen- en laarzenmaker !

(2) Andere cijfers, die tot hetzelfde besluit leiden : in 1905 zaten er, op 870.811 scholieren,

406.272 in 't 1e en 't 2e leerjaar, d. i. 46 °/₀;
283.188 in 't 3e en 't 4e leerjaar, d. i. 35 °/₀;
172.827 in 't 5e en 't 6e leerjaar ;
5.524 in leergangen van den 4n graad.

De twee laatste getallen verbeelden samen 21 °/₀ : 21e driejaarlijksch verslag (1903 1905), blz. 246 en volg.

(3) Zie blz. 124 en volg.

Digitized by Google

35. Ongeleerden.

Laatste vraag : Hoeveel ongeleerde menschen zijn er in ons land ?

De officiëele statistieken komen op drie verschillende wijzen tot een antwoord op die vraag : 1° door de opgaven der tienjaarlijksche volksoptellingen ; 2° door de verklaring van de jongelingen die zich aangeven voor de militieloting ; 3° door het onderzoek, dat de recruten afleggen op 't oogenblik dat zij bij het leger ingelijfd worden.

Naar de cijfers der volksoptelling was het procent der geheel ongeletterden, na aftrek van de kinderen

	beneden 5 jaar	beneden 8 jaar
in 1866	45.01	40 63
— 1880	32.81	30.63
— 1890	29.55	25.04
— 1900	22.97	19.12 (1)

Maar die cijfers leeren ons alleen hoeveel Belgen er hoegenaamd noch lezen, noch schrijven kunnen; over den graad van geleerdheid zeggen zij niets. Trouwens, zij berusten eenvoudig op de verklaring der inwoners zelven : is er iemand beschaamd over dat hij geene letter kent zoo groot als eene kerk, hij kan zich, zonder controle te vreezen, als onderwezen opgeven, — precies gelijk een Vlaming, die *non* verstaat en *owie* kan zeggen, zich kan laten aanteekenen als Fransch kennende, en alleen daardoor te boek staat met de melding : spreekt de twee landstalen.

Wenscht men over de cijfers der volksoptelling eenige nadere bijzonderheden ?

Zoo ja, dan zullen wij de ongeletterden opgeven per provincie. En we zullen er bijvoegen, hoeveel aange-

(1) *Annuaire statistique* voor 1901, blz. 80 en volg.; voor 1902, blz 74 en volg.; in de volgende jaargangen, zelfde blz.

Digitized by Google

nomen en ondersteunde en hoeveel officiëele scholen er bestonden. We spreken van 't jaar 1900 :

Provinciën	Ongeleerden op 100	Aangenomen en ondersteunde scholen	Gemeente-scholen
Oost-Vlaanderen	39,39	410	351
West-Vlaanderen	38,90	453	232
Henegouwen	33,08	318	977
Limburg	31,91	201	145
Antwerpen	31,61	216	282
Brabant	29,57	270	659
Luik	25,90	171	726
Namen	21,50	200	552
Luxemburg	17,68	151	500
		2390	4424

De Vlaamsche provinciën leveren dus het grootste getal ongeletterden op. Nochtans zijn er daar de meeste congreganistische scholen....

Aan de jongelingen, die moeten loten, vraagt men ook welke de graad van hun onderwijs is ; maar evenals voor de volksoptelling bevredigt men zich met de verklaring van de belanghebbenden.

Ziehier de procenten voor verschillende jaren (1) :

Lotelingen in	Noch lezen noch schrijven	Alleen lezen	Lezen en schrijven	Vollediger onderwijs
1860	31 83	7.58	27.68	32.91
1870	24.01	5.22	31.99	38.78
1880	17.49	4.17	45.45	32.89
1890	13.05	2.87	51.36	32.72
1900	10.10	1.91	45.03	42.96
1905	8.12	1.53	43.29	47.06
1906	7.94	1.86	42.51	47.69

Men bemerke dat vollediger onderwijs aangestipt wordt zoodra men verklaart dat men ook kan rekenen.

(1) *Annuaire statistique* voor 1899, diagram op 't einde van het boek, en voor 1906, blz. 227.

Digitized by Google

Over het onderzoek van de pas ingelijfde soldaten zullen wij de volgende cijfers mededeelen (1):

Werden in 1905 onderzocht: 13.208 recruten.
1469, of 11 °/₀, waren geheel ongeleerd;
570, of 4 °/₀, konden alleen lezen;
3023, of 23 °/₀, konden lezen en schrijven;
6563, of 50 °/₀, konden lezen, schrijven en rekenen;
1583, of 12 °/₀, hadden een vollediger onderwijs ontvangen.

Dat is voor de jongelingen; en nog zijn die, na het verlaten der school, vaker in de gelegenheid een dagblad, eenen plakbrief en zoo meer onder de oogen te krijgen dan de meisjes, welke overigens in de schooljaren niet zooveel tijd als de jongens besteden konden aan lezen, schrijven en rekenen, daar zij, behalve in de allerzaligste leering onder alle wetendheden der wereld, ook in naai- en breiwerk bedreven moesten worden. Wat moet er dan bij de meisjes op twintigjarigen ouderdom van het onderwijs overblijven?

Een oogenblik nog willen wij op het onderzoek der militairen terugkeeren, en wel om het onderscheid te maken tusschen Vlaamsch sprekende en Waalsche jongelingen.

Wij geven cijfers voor 1900, 1904 en 1905.

	Werden onderzocht	Geheel ongeleerd	Alleen lezen	Lezen en schrijven	Lezen, schrijven, rekenen.	Vollediger onderwijs
In 1900:						
Vlamingen	7.051	1.140	512	1.965	2.867	567
per honderd:		16.17	7.26	27.87	40.66	8.04
Walen	4.677	485	257	1.029	2.165	741
per honderd:		10.37	5.50	22.00	46.29	15.84
In 1904:						
Vlamingen	7.994	1.083	539	2.128	3.552	692
per honderd:		13.55	6 74	26 62	44 43	8 66
Walen	5.436	470	243	976	2.691	1.056
per honderd:		8.65	4 47	17 95	49.50	19.43

(1) *Annuaire statistique* voor 1906, blz. XL en 234 en volg.

Digitized by Google

	Werden onderzocht	Geheel ongeleerd	Alleen lezen	Lezen en schrijven	Lezen, schrijven, rekenen.	Vollediger onderwijs
In 1905 :						
Vlamingen	7.927	1.027	358	2.007	3.872	655
per honderd :		12.95	4.52	25.31	48.83	8.39
Walen	5.279	442	212	1.016	2.691	918
per honderd :		8.37	4.02	19.25	50.97	17.39

Men zie op blz. 137 ons lijstje in van ongeleerde Belgen en clericale scholen per provincie, en men zal bemerken dat de Waalsche gewesten, waar de gemeentescholen veel talrijker zijn dan de broerkens- en nonnekensgestichten, minder onwetenden bevatten dan de gefanatiseerde kantons van Vlaanderen en Limburg.

36. Besluit.

Nog eens, — wie spreekt daar van den bloei van het officiëel onderwijs?

Ge weet nu, lezer, wat er sedert 1884 van dat onderwijs geworden is. Ge weet hoeveel lagere, hoeveel adultenscholen, hoeveel normaalscholen er minder zijn na een en twintig jaar, en niettegenstaande eene vermeerdering van bevolking van bijna anderhalf millioen. Ge weet wat al middeltjes men aanwendt om hun getal nog te doen afnemen.....

Wie spreekt daar van de vrijheid van den huisvader, waarmee de clericalen schermen als er spraak is van leerplicht?

Ge weet nu, lezer, in hoeveel gemeenten de eenige of laatste officiëele school werd afgeschaft. Ge weet in hoeveel gemeenten er voor de meisjes — en ook voor jonge knaapjes — elders geen onderwijs te krijgen is dan in de sectaire scholen. Ge weet wat er al gedaan werd, wat er nog gewenscht wordt ten voordeele van die scholen en hun gediplomeerd of ongediplomeerd personeel. Ge denkt het uwe over de waarde van dat personeel en van het onderwijs, over den duur en de

Digitized by Google

vruchten van het schoolbezoek, over de intellectueele armoede van ons volk, dat alom bekend staat als een der ijverigste en moedigste....

Wie spreekt daar van de steeds grooter wordende opofferingen der regeering voor de Staatsscholen ?

Ge weet er alles van, lezer !

Misschien wilt ge er wel eene Brabançonne voor aanheffen, tenware gij de voorkeur gaaft aan een ander loflied op de regeering en hare bezorgdheid voor 't officiëel onderwijs, eene variante namelijk op de Colonne-du-Congrès-cantate van Emile Moyson :

Zij heeft dat onderwijs zoo lief,
Dat zij het op zou willen eten....

Digitized by Google

BLADWIJZER.

Inleiding 5
1. Het lager onderwijs vóór en na 1815 en het oordeel der bisschoppen 7
2. De Belgische Grondwet en de vrijheid van onderwijs . 10
3. Volledige vrijheid. 11
4. De wet van 1842 en de aangenomen scholen 13
5. Aan de vruchten kent men den boom 19
6. De wet van 1879 23
7. De verkiezingen in 1884. 28
8 Het nieuw ministerie 31
9. Voortvarende gemeentebesturen 33
10. Beweging in het land 34
11. Een paar artikels van de wet van 1884 40
12. Het godsdienstonderwijs onder de wet van 1884 . . . 42
13. De schoolverwoesters aan 't werk 44
14. Aangenomen scholen 58
15. De waarde van sommige diploma's in de katholieke normaalscholen 65
16. Bezuinigingen?. 73
17. Aantal scholen van 1884 tot 1893. 80
18. Een koek voor de « aanneembare scholen. » 81
19. De schoolwet van 1895 82
20. Onderwijs in den godsdienst en de zedenleer 83
21. De geestelijke schoolopzieners 88
22. Aanneming van scholen voor tien jaar en in extremis . 90
23. Gelijke rechten, maar geen gelijke plichten 91
24. Scholen, scholieren en gediplomeerden sedert 1895 . . 98
25. Uitgaven. 105

Digitized by Google

26. Gemeenten zonder gemeentescholen 110
27. Schoollokalen 115
28. Voor de meisjes 118
29. Naai- en breiwerk afgeschaft 118
30. De knaapjes naar de nonnekensschool 120
31. Buiten de kom van 't dorp. 121
32. Geen plaatsvervangers 122
33. Overbevolkte scholen. 124
34. Schoolbezoek en onvolledige studiën. 126
35. Ongeleerden. 136
36. Besluit 139
Bladwijzer 141
Inteekenaars op het Julius Vuylsteke-fonds 143

Digitized by Google

INTEEKENAARS OP HET JULIUS VUYLSTEKE-FONDS

op 1n September 1908.

1500 fr. Max Rooses (Antwerpen), in 2 giften : 500 fr. en 1000 fr.

1000 fr. De Heer en Mevrouw E. Bergmann (Lier), Paul Fredericq (Gent), Mevr. wed. V. De Hoon, ter nagedachtenis van haren echtgenoot Dr. Victor De Hoon (Brussel), Ad. Verspreeuwen (Antwerpen).

500 fr. De familie Vuylsteke-Van Doosselaere (Gent), Karel Barbier (Veurne), N. J. Cupérus (Antwerpen), Mevr. wed. Louis Borguet-van Aerssen Beijeren (Doyon), Leo Baekeland (New-York), H. Lippens (Gent), graaf Oswald de Kerchove de Denterghem (id.), Leo van Aelbroeck (id.), Alf. Willems (Brussel), Julius De Geyter (Antwerpen), Ad. De Hoon (Veurne), legaat van Edmond De Geest (Schaarbeek).

250 fr. E. Solvay (Brussel).

200 fr. Mevr. wed. Emile de Laveleye (Luik), J. De Vigne (Gent), E. Braun (id.), Cam. De Bast (id.), Alf. De Lanier (id.), R. Vande Venne (Zwevegem), Ongenoemde (Gent), P. F. De Swarte (Nieuwpoort), G. Monteflore-Levi (Brussel).

120 fr. E. baron Prisse (Luik), D. Steinmann (Antwerpen).

100 fr. N. Paumen (Maaseik), Felix Beernaerts (Gent), K. Boddaert (id.), M. Baertsoen (id.), O. Bruneel (id.), R. De Ridder (id.), Julius Hoste (Brussel), J. Vercoullie (Gent), G. D. Minnaert (id), Ad. Hoste (id.), Alb. Callier (id.), K. Reychler-van Eyck (St.-Niklaas), G. Maes (Lokeren), J. Van Schoote (Gent), *'t Zal wel gaan* (id.), D. De Brauwere (Veurne), V. Vander Haeghen (Gent), V. De Ridder (Kerkhove), Mevr. L. Osterrieth (Antwerpen), Robert Osterrieth (id.), Is. Van Doosselaere (id.), Hufman (id.), E. Kreglinger (id.), Ch. Good (id.), Blomhaufer (id.), Bunge (id.), Fesler (id.), E. Eiffe (id.), Mevr. Flor. Joostens (id.), P. Fuhrmann (id.), Mevr. E. Grisar-Vanden Nest (id.), Mevr. Errera (Brussel), Mevr. F. May (id.), Herbert Speyer (id.), Edmond Picard (id.), Aug. Lambiotte (id.), *Cercle de la librairie* (id.), Andries (Veurne), K. De Weert (Gent), Mevr. A. Solvay (Brussel), Alois Verbeke (Gent), J. Penneman (Waarschoot), L. Van Gheluwe (Oudenaarde), Edmond Laroy (Gent).

80 fr. Mevr. wed. Steurbaut (Gent), ter herinnering aan den admiraal, in 2 giften van 40 fr.

Digitized by Google

70 fr. Karel Buls (Brussel).

60 fr. A. Behaeghel (Brussel).

50 fr. Loge *Le Septentrion* (Gent), Z. Van Autryve (id.), Prosper Claeys (id.), Alb. Fredericq (id.), Cam. De Bruyne (id.), Paul Janson (Brussel), P. L. Hamendt (St-Niklaas), René De Clercq (Oudenaarde), E. Nys (Brussel), Alb. Mechelynck (Gent), G. Steurbaut (id.), J. Heyse (id.), J. Van Wtberge (Isegem), N. Orlay (Temsche), G. De Breyne-Du Bois (Diksmuide), J. N. Van Hall (Amsterdam), J. Van Brussel (Watervliet), L. Van Peborgh (Antwerpen), F. De Leeuw (id.), F. Zech (id.), Dr. C. J. Hansen (id.), Ad. Dumont (id.), Ongenoemde (id.), Ongenoemde (id.), L. Vanderkindere (Brussel), Leo Errera (id.), Paul Errera (id.), Paul Hymans (id.), G. De Schietere (id.), F. Cocq (id.), Ch. Graux (id.), Alf. Meynne (Brugge), L. Franck (Antwerpen), Mesdach de ter Kiele (Brussel), F. Bidart (id.), Ch. Duvivier (id.), Ongenoemde (id.), C. Heynderyckx (id.), Loge *La Liberté* (id.), Loge *Groot Oosten* (den Haag), Loge *Les vrais Amis de l'Union et du Progrès réunis* (Brussel), G. Metdepenningen (id.), Afd. van het Willems-fonds (IJzendijke), Kapittel *L'Union des Flandres* (Gent), J. Israëls (den Haag), J. Verdam (Leiden), H. P. G. Quack (Amsterdam), E. H. van Tienhoven (id.), H. Tant-Roels (Roeselare), Leo Thoma (Oostende), Afd. van het Willems-fonds (id.), A. Lodewyckx (Stellenbosch, Kaapkolonie).

43 fr. Afd. van het Willems-fonds (Mechelen).

40 fr. Afd. van het Willems-fonds (Eekloo).

30 fr. J. Stecher (Luik), Ed. Felhoen (Kortrijk), F. Cumont (Gent), Emile Féron (Brussel), A. Van Glabbeke (Oostende), A. De Cock (id.), Ameye-Dobbelaere (Isegem).

27 fr. Loge *La Constance* (Leuven).

25 fr. H. Burger (Amsterdam), R. Boddaert (Gent), L. F. De Vriese (id.), A. Matton (Brussel), Afd. van het Willems-fonds (Kortrijk), A. C. Vander Cruyssen (Antwerpen), L. Termote (Brugge), A. J. Goethals (Hoboken), J. A. Philipsen (Kalloo), Em. Goethals-Goethals (Eekloo), H. Enke (id.), V. Desguin (Antwerpen), G. Royers (id.), J. Verspreeuwen (id.), J. Cauwenbergh (id.), Loge *Marnix van Sint-Aldegonde* (id.), Ed. Delfs (id.), E. De Clercq (Curegem), M. Wittemans (Antwerpen), Pol. De Paepe (Brussel), J. Daneels (Eekloo), Ed. Van Beneden (Luik), K. De Poortere (Brugge), A. Vander Meersch (id.), Gust. Sioen (id.), Famille Blyau (Gent), Monville (Brussel), Afd. van het Willems-fonds (Brugge), W. Baron van Aerssen Beijeren (Zwolle),

Digitized by Google

S. Cramer (Amsterdam), A. Telting (den Haag), N. G. Pierson (id.), D. Serruys (Oostende), Ongenoemde (Antwerpen, jaarlijksche bijdrage).

20 fr. H. Boddaert (Gent), D. Mertens (id.), Pol Anri (id.), J. Doutreluigne (id.), L. Nolf (Ieperen), Violon-van Ham (Ninove), V. Vande Walle (Mechelen), O. Kops-van Dalsum (Brussel), J. De Waele (Gent), A. Vanden Berghe (id.), H. Pirenne (id.), A. Van Noten (Tienen), H. De Swarte (Nieuwpoort), A. Claeys (Gent), J. Raskop (Oostende), J.-B. Janmoulle (Watermaal), E. Waxweiler (Brussel), L. Gommers (Brugge), J. De Cock (Berchem, Vl.), C. Poodts (Gent), *Bond der Vereenigde liberalen* (Hoboken), Ir. Vander Ghinst (Brugge), E. De Schamphelaere (Gent), F. Van Veerdeghem (Luik), G. De Mey (Ledeberg), J. Penneman (Gent), E. D. Janssens (Eename), H. Bernaeyge (Nederbrakel), J. Vilders (Gent), F. De Vulder (id.), O. De Coninck (St-Elooi's Vijve), N. Goethals (Eekloo), Alb. Vander Cruyssen (Antwerpen), Van Regemorter (id.), Boelens (id.), *Cercle artistique et littéraire* (Gent), O. Roels (id.), Fl. Van Olffen (Antwerpen), Dr. Vormeng (Berlijn), H. N. Van Kalken (Brussel), Flor. Vander Ven (Antwerpen), J. W. Muller (Utrecht), E. Discailles (Gent), graaf Goblet d'Alviella (Brussel), K. Rahlenbeck (id.), Alf. Huisman (id.), Alb. Thooris (Brugge), Julius Sabbe (id.), G. van Ouytsel (id.), A. Dumon de Menten (id.), Arthur Ganshof (id.), Julius De Meester (Isegem), A. Van Werveke (Gent), E. Delanoy Brussel), A. Cornelis (id.), S. W. (id.), E. Dumon (Brugge), G. S. (Gent), *De Heremanszonen* (id.), M. Wilmotte (Luik), E. Dutry-Bruneel (Gent), E. Mathieu (id.), E. Hubert (Luik), F. Mortelmans (Gent), A. Sarton (id.), W. Van Sielegem (Diksmuide), Joh. Gram (den Haag), J. A. Hoefer (Hattem), J. Huf van Buren (Tiel), Leo Fredericq (Luik), J. C. Vollgraff (Utrecht), P. W. de Koning (Amsterdam), Loge *De Star in het Oosten* (Batavia), A. Mulle (Sichem-Diest), E. H. T'Sjoen (Brussel), A. Vermeylen (id.), L.Meert (St.-Niklaas), E. Daneels-Ecrevisse (Eekloo), M. Philippson (Berlijn), Alf. Van Iseghem (Oostende), J. te Winkel (Amsterdam), L. De Raet (Brussel), A. De Brouckere (Roeselare).

15 fr. Kiewiet de Jonge (Dordrecht).

10 fr. J. F. Boonroy (Antwerpen), H. Bonto van Bijlevelt (Brussel), A. Bley (Gent), H. Meert (id.), P. Vekemans (Hoboken), O. Wattez (Doornik), F. Thoné (Oostende), E. Spanoghe (Vevey), E. De Coutere-Van Landegem (Deinze), A. De Schepper-Philips Dendermonde), M. Gorrissen (Ieperen), E. Claus (Astene), J. Lameere (Brussel), H. Logeman (Gent), A. Boeyé (Aarschot), A. Claes-Van Nuffelen (id.), F. Van Waes (id.), K. Verschueren (Heverlee bij Leuven), H. Keurvels

Digitized by Google

(Gent), J. Hellebuck (Moerbeke), K. Van Doorne (Eekloo), A. Goetbals (id.), L. Scheltjens (Rupelmonde), J. Verheyen (Antwerpen), Buysschaert (id.), Possemiers (id.), J. E. De Campo (Gent), A. De Vaere (id.), E. Gossart (Brussel), H. Hymans (id.), K. Van Bambeke (Gent), R. De Wolf (Namen), L. Anspach (Brussel), G. Neirynck (id.), E. De Vigne (id.), B. Bauters (Gent), Loge *L'indivisible* (Spa), S. Gratama (Rotterdam), Th. Morren (den Haag), A. Feith (Groningen), Van Tienhoven (Haarlem), S. Muller Fz. (Utrecht), O. De Cavel (Gent), F. De Mol (Ninove), M. M. A. Offers (Rotterdam), H. Van Graefschepe (Oostende), K. Flachet (Gent), Vanden Bogaert (Oostende), Afd. van het Willems-fonds (Tienen), Alb. Reychler (St.-Niklaas), A. Reyers (Schaarbeek), Pr. Delzaert (id.).

6 fr. Afd^n van het Willems-fonds (Kontich en Nieuwpoort).

5 fr. A. Du Mont (Antwerpen), J. H. Scheltema (den Haag), E. Remouchamps (Gent), A. Pennoy (id.), *De Heidebloem* (Tienen), *Van Maerlant's Zonen* (Brugge), A. De Tavernier (Gent), J. Bidez (id.), S. Elze (id.), J. De Landtsheer (id.), E. De Vynck (id.), L. Van Biesbroeck (id.), L. Groeninckx (Idegem), Mej. M. Dumont (Gent), A. Bollansée (Brugge), A. Bouckaert (Gent), A. Blyau (Ledeberg), E. Versluys (Gent), Een Willems-fondser uit het Walenland, M. Verkest (Brugge), C. Bake (den Haag), W. G. F. De Bruyn (Brussel), M. Basse (Gent), E. Defay (St-Amandsberg), E. Schockaert (Gent), Mevr. Gevaert-Steven (id.), G. Van Volxem (Brussel), H. P. N. Muller (den Haag), Mej. E. Baelde (Rotterdam), Mevr. Vander Elst (Haarlem), Karel Sobry (Brussel), L. Verbrugghe (Oostende), T. Vander Veecken (Ninove), L. De Deyn (id.), C. Vander Schueren (id.), Wed. Van Ham en kinderen (id.), Pr. Roman (id.), E. De Mol (id.), Victor Van Impe (id.), Ongenoemde (Eekloo), F. Van Laar (Antwerpen), O. Van Hauwaert (Gent), A. De Cock (Schaarbeek), F. Van Cuyck (Antwerpen), Fr. De Cuyper (Ledeberg), J. P. Stroobants (Leuven), Em. Frankx (Aalst), Edm. De Geest (Schaarbeek), Pol Verhulst (Oostende), Alb. Tiberghien (Ukkel), Vermast (Gent), Baudum (Tienen), K. Meysmans (id.), A. Dony (id.), Raeymaekers (id.), Van Autgaerden (id.), L. Uten (id.), De Brouwer (id.), Gilain (id.), Nicodème (id.), Swinnen (id.), P. Claes (Bunsbeek), Afd. van het Willems-fonds (Berchem, Vl.), *De Scheldebroeders* (id.), A. De Schietere (Kerkhove), A. De Waele (Aalst), E. Vanden Berghe (id.), F. Lambrechts (Lier), Mej. Ad. Steppe (St-Pieters-Jette), C. Vande Velde (id.), Jan Stobbaerts (Schaarbeek), J. Winnens (id.), Ongenoemde (id.), P. Allaert (Gent).

Verder talrijke bijdragen van 2 fr., 1 fr. 50 en 1 fr.

Digitized by Google

RAAD VAN BEHEER
VAN HET JULIUS VUYLSTEKE-FONDS

Dr Karel Barbier, geneesheer (Veurne),
Ernest Bergmann, senator (Lier),
Karel Buls, oud-burgemeester (Brussel),
N. J. Cupérus, gemeenteraadslid (Antwerpen),
Dr C. De Bruyne, hoogleeraar en schepen (Gent),
P. F. De Swarte, oud-schepen (Nieuwpoort),
J. De Vigne, volksvertegenwoordiger en oud-schepen (Gent),
Paul Fredericq, hoogleeraar (Gent),
Ad. Hoste, uitgever (Gent),
Julius Hoste, hoofdopsteller van *Het Laatste Nieuws* en *De Vlaamsche Gazet* (Brussel),
G. D. Minnaert, algemeen voorzitter van het Willems-fonds (Gent),
N. Paumen, oud-schoolopziener (Maaseik),
Max Rooses, conservator van het Museum Plantyn (Antwerpen),
Julius Sabbe, oud-leeraar aan het Koninklijk Atheneum (Brugge),
E. H. T'Sjoen, leeraar (Brussel),
Leo Van Aelbroeck, advocaat (Gent),
V. Van de Walle, volksvertegenwoordiger (Mechelen),
Is. Van Doosselaere, provincieraadslid (Antwerpen),
J. Vercoullie, hoogleeraar, algemeen secretaris van het Willems-fonds (Gent),
Aug. Vermeylen, hoogleeraar (Brussel),
Ad. Verspreeuwen, senator (Antwerpen).

Twee leden van den Raad van Beheer, de heeren Jan Van Rijswijck, oud-burgemeester en volksvertegenwoordiger (Antwerpen), en L. Vanderkindere, hoogleeraar (Brussel), zijn in 1906 overleden.

De Raad van Beheer heeft zijn bestuur als volgt samengesteld :

J. De Vigne, *voorzitter;*
P. Fredericq, *secretaris* en
C. De Bruyne, *schatmeester.*

De inschrijving is niet gesloten.

De giften kan men nog altijd aan ieder lid van den Raad van Beheer laten geworden.

Digitized by Google

UITGAVEN VAN HET JULIUS VUYLSTEKE-FONDS

1905. Nr 1. *Klauwaard en Geus.* Bloemlezing uit de politieke prozaschriften en gedichten van J. VUYLSTEKE. . . . 2.00

1906. Nr 2. *De Geestesontwikkeling van België,* door KAREL BULS. 0.80

1906. Nr 3. *Het Volksonderwijs in België tot onder de wet van* 1879 . . . . . 0.60

1907. Nr 4. *De Schoolstrijd in ons land* (1879-1884) 1.25

1908. Nr 5. *De Schoolverwoesting in België* (1884-1908) . . . 0.90

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

YB 43981

M304675

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google